

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СИСТЕМА КОНТРОЛЮ
МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ:
РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ
РИЗИКАМИ ТА ПОТЕНЦІАЛ
СИНЕРГІЇ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Колективна монографія

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК [339.7:339.13.025.12/.13]:339.922ЄС
С40

Автори:

Прокопенко В. Ю., Підхомний О. М., Ревак І. О.,
Лищенко О. Г., Яворська Т. В., Комісарчук Ю. А.

Рецензенти:

Васильців Тарас – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього Національної академії наук України»;

Лазаренко Дмитро – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та економічної безпеки Державного податкового університету;

Марчук Ростислав – кандидат юридичних наук, доцент, директор Державного закладу післядипломної освіти «Академія фінансового моніторингу»

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного податкового університету
(протокол № 7 від 24 грудня 2024 року)*

Система контролю міжнародних операцій: розвиток управління ризиками та потенціал синергії в умовах євроінтеграції : колективна монографія / В. Ю. Прокопенко, О. М. Підхомний, І. О. Ревак та ін. ; Державний податковий університет. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 220 с.

ISBN 978-617-8182-77-9

DOI 10.33244/978-617-8182-77-9

У монографії розглядається сучасна система контролю міжнародних операцій у контексті євроінтеграційних процесів. Основна увага приділяється розвитку підходів до управління ризиками, спрямованих на забезпечення прозорості та ефективності міжнародної торгівлі. Аналізується потенціал синергії між митними органами, фінансовою розвідкою та іншими структурами для протидії правопорушенням у сфері міжнародної торгівлі. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів контролю з урахуванням європейського досвіду.

УДК [339.7:339.13.025.12/.13]:339.922ЄС

ISBN 978-617-8182-77-9

© Авторський колектив, 2024
© Державний податковий університет, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ Й ВИМОГИ ДО СИСТЕМ КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ	9
1.1. Трансформація об'єктів і систем контролю у глобальному економічному середовищі.	9
1.2. Еволюція концептуальних основ управління ризиками у сфері міжнародних операцій.	16
1.3. Сучасні інструменти управління ризиками у митній діяльності.	37
1.4. Особливості контролю міжнародних операцій у рамках торгівельних блоків та договорів.	41
1.5. Стратегічний підхід до управління ризиками міжнародних операцій в умовах євроінтеграції.	44
РОЗДІЛ 2. СИНЕРГЕТИКА ПОЄДНАННЯ ЗАСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ	53
2.1. Сучасні інформаційні технології контролю міжнародних операцій.	53
2.2. Міжнародні стандарти обміну даними у сфері митного контролю.	55
2.3. Адаптація фахівців та їх компетентностей до сучасних викликів контролю міжнародних операцій.	58
2.4. Моделі взаємодії фахівців з технологіями контролю міжнародних операцій: аналіз практики й оцінка перспектив.	61
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ВЗАЄМОДІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ	76
3.1. Аналіз міжнародних нормативно-правових актів, рекомендацій та узагальнення практик, що визначають співпрацю митних органів та підрозділів фінансової розвідки.	76

3.2. Роль міжнародних інституцій у проектуванні механізмів взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки.	93
3.3. Зарубіжний досвід співпраці митних органів і підрозділів фінансової розвідки.	102

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ВЗАЄМОДІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛУ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ В УКРАЇНІ.

4.1. Огляд законодавства України з питань взаємодії митних органів і підрозділу фінансової розвідки.	117
4.2. Систематизація критеріїв ризику як чинник підвищення ефективності співпраці митних органів з підрозділом фінансової розвідки у виявленні фінансових правопорушень.	131
4.3. Налагодження обміну інформацією між митними органами й підрозділом фінансової розвідки.	136

РОЗДІЛ 5. РЕЗЕРВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПІВПРАЦІ МИТНИХ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛУ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ. . . .

5.1. Запровадження сучасних технологій та інструментів для підвищення ефективності взаємодії митних органів і підрозділу фінансової розвідки.	148
5.2. Пропозиції щодо розвитку нормативно-правової бази та взаємодії митних органів і підрозділу фінансової розвідки в Україні.	158

РОЗДІЛ 6. ГАРМОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ І НОВІТНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.

6.1. Критерії ефективності системи контролю міжнародних операцій.	178
6.2. Чинники відбору та еволюції інформаційних технологій контролю міжнародних операцій.	183
6.3. Сценарії трансформації програмного забезпечення митної справи та фінансової розвідки.	186
6.4. Безпека даних у системі контролю міжнародних операцій.	189

РОЗДІЛ 7. ВІДКРИТА ІНФОРМАЦІЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	194
7.1. Перспективи використання відкритих джерел інформації митними органами та підрозділами фінансової розвідки в системі аналізу ризиків міжнародних операцій	194
7.2. Роль правоохоронних функцій митних органів у подоланні кризових ситуацій	198
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

AML	Боротьба з відмиванням грошей
KYC	«Знай свого клієнта»
MONEYVAL	Комітет експертів з оцінки заходів протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму
OLAF	Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству
OSINT	Розвідка на основі відкритих джерел
PEPs	Політично значущими особами
TBML	Відмивання грошей у торгівлі
UNODC	Управління ООН з наркотиків і злочинності
AEO	Авторизовані економічні оператори
Базовий Закон	Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
ВК/ФТ	Відмивання коштів/фінансування тероризму
ВМО (WCO)	Всесвітня митна організація
ВНУП	Визначені нефінансові установи та професії
ЗВТ	Зона вільної торгівлі
ЗПВК/ФТ	Заходи протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму
КБВ	Кінцевий бенефіціарний власник
ККУ	Кримінальний кодекс України
НОР	Національна оцінка ризиків
ПФР	Підрозділ фінансової розвідки
ФАТФ (FATF)	Група розробки фінансових заходів щодо відмивання грошей

ВСТУП

Система контролю міжнародних фінансових операцій є ключовим елементом забезпечення економічної стабільності, безпеки та прозорості міжнародної торгівлі. У сучасному глобальному економічному середовищі, що характеризується динамічним розвитком інформаційних технологій, розширенням міжнародної співпраці та зростанням загроз економічній безпеці, необхідність модернізації таких систем стає нагальною. В умовах євроінтеграції України особливого значення набуває впровадження європейських стандартів у сфері митного контролю, управління ризиками та моніторингу міжнародних операцій, що вимагає вдосконалення національної нормативно-правової бази та адаптації до викликів сучасності.

Трансформація об'єктів і систем контролю у глобальному середовищі супроводжується еволюцією концептуальних підходів до управління ризиками, зокрема у митній діяльності. Це включає інтеграцію сучасних інструментів аналізу ризиків, зокрема автоматизованих систем, які забезпечують оперативність і точність виявлення потенційних загроз. Водночас важливим є врахування специфіки торгівельних блоків та міжнародних договорів, які регулюють потоки товарів і послуг, що зумовлює необхідність стратегічного підходу до управління ризиками з урахуванням євроінтеграційного вектору України.

Не менш важливим аспектом є синергія між автоматизацією процесів контролю і розвитком професійних компетенцій фахівців. Інформаційні технології, міжнародні стандарти обміну даними та адаптація фахівців до нових викликів стають визначальними факторами ефективного функціонування системи контролю. Вивчення зарубіжного досвіду і аналіз моделей взаємодії людини й технологій дозволяють виявити перспективи покращення механізмів моніторингу міжнародних операцій.

Міжнародна співпраця у сфері митного контролю та фінансової розвідки є ще одним важливим аспектом. Взаємодія між митними органами різних країн, підтримувана міжнародними

інституціями, забезпечує створення глобальних стандартів і механізмів протидії фінансовим порушенням. Це особливо актуально для України, яка перебуває у процесі адаптації до європейських практик і прагне посилити ефективність своїх інституцій у боротьбі з правопорушеннями.

Робота також зосереджується на гармонізації розвитку системи контролю міжнародних операцій з новітніми інформаційними технологіями, які здатні забезпечити ефективний моніторинг і безпеку даних. Особлива увага приділяється розробці критеріїв ефективності системи, оцінці чинників еволюції програмного забезпечення та запровадженню моделей управління ризиками, які враховують специфіку митної справи.

Узгодженість роботи митних органів із громадянським суспільством та розширення використання відкритих джерел інформації стають важливими аспектами у контексті євроінтеграції. У цій роботі досліджується потенціал інтеграції правоохоронних функцій митних органів із системою відкритого доступу до інформації для створення прозорої системи контролю, яка відповідає сучасним стандартам демократичного суспільства.

Це дослідження спрямоване на всебічне вивчення сучасних можливостей, викликів і перспектив розвитку системи контролю міжнародних операцій, а також на вироблення практичних рекомендацій, які можуть сприяти посиленню економічної та митної безпеки України в умовах євроінтеграції.

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ Й ВИМОГИ ДО СИСТЕМ КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

1.1. Трансформація об'єктів і систем контролю у глобальному економічному середовищі

У сучасному глобальному економічному середовищі об'єкти й системи контролю міжнародних операцій зазнають значної трансформації, викликані динамічними змінами у світовій торгівлі, поширенням інформаційних технологій і новими викликами, такими як екологічні злочини та спроби обходу міжнародних санкцій. Зростання транскордонних потоків товарів, капіталів і послуг ускладнює завдання митних органів, які повинні не лише забезпечувати дотримання торговельних правил, але й виконувати правоохоронні функції. Це вимагає посиленої співпраці з підрозділами фінансової розвідки та іншими правоохоронними органами для протидії схемам ухилення від сплати податків, фінансування тероризму, незаконному обігу різних товарів тощо. Інтеграція сучасних інформаційних технологій, таких як системи аналізу великих даних та штучного інтелекту, стає ключовим фактором ефективного контролю, даючи змогу оперативно ідентифікувати ризики та виявляти нелегальні схеми. Особливого значення набуває боротьба з екологічними злочинами, зокрема незаконним експортом рідкісних видів флори і фауни, а також недобросовісним використанням природних ресурсів, що загрожуює глобальній екосистемі. Одночасно, система контролю повинна забезпечувати прозорість і справедливість міжнародних операцій, створюючи умови для сталого розвитку й захисту національних інтересів. У цьому контексті трансформація об'єктів і систем контролю стає невід'ємною складовою адаптації

до викликів сучасності та інтеграції в європейський і світовий економічний простір.

До найбільш критичних об'єктів контролю у сфері сучасних міжнародних операцій належать: товари й вантажі подвійного призначення; товарні та фінансові потоки, пов'язані з підозрілими операціями, такими як відмивання грошей чи обхід санкцій; транспортні засоби, які використовуються для перевезення ризикових чи підсанкційних товарів; культурні та історичні цінності, що можуть бути предметом контрабанди; рідкісні природні ресурси та об'єкти, що мають екологічне значення; міжнародна пошта й посилки, що можуть приховувати заборонені товари; цифрові носії інформації, що можуть містити дані про незаконну діяльність; а також пасажирів та мігрантів, які можуть бути залучені до мереж транснаціональної злочинності.

Організована злочинність продовжує диверсифікуватись і набула багатогранних форм прояву, що охоплюють різні види злочинної діяльності. Злочинні угруповання гнучко реагують на будь-які глобальні й регіональні зміни, мають високу кваліфікацію та вміють використовувати сучасні технології на свою користь. Важливо забезпечити адаптивність митних органів до швидко мінливого політичного, економічного й технологічного середовища і, як наслідок, до нових загроз, що розвиваються та виникають¹.

Як провідні учасники моніторингу та контролю товарів і готівки, що виступають у ролі посередників на зовнішніх кордонах ЄС, митні органи повинні виконувати все більше завдань, одночасно сприяючи торгівлі. Крім того, актуальними залишаються численні традиційні загрози й ризики злочинності, пов'язаної з митницею. Митні органи повинні продовжувати розвивати навички, можливості й методи для ефективного та результативного внеску у внутрішню безпеку ЄС.

З метою підтримки імплементації Союзу Безпеки ЄС та відповідних стратегій та Планів дій ЄС, а також з акцентом на ролі митниці у захисті європейців від тероризму та організованої злочинності, разом з іншими відповідними національними

¹ Strategy for customs cooperation in the area of law enforcement and its contribution to the internal security of the EU, 2023/C 217/02. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52023XG0620%2801%29>

органами, інституціями, органами та агентствами ЄС, у відповідних випадках, було встановлено такі цілі¹:

1) посилювати спроможність митних органів запобігати, виявляти та розслідувати або сприяти розслідуванню транскордонних злочинів, а також реагувати на інциденти, загрози, ризики та кризи, пов'язані з безпекою:

i) сприяти поглибленню знань митних органів про загрозу транскордонної злочинності та шляхи запобігання й виявлення конкретних видів злочинів, а також про наявні інструменти співпраці правоохоронних органів для боротьби з такими злочинами;

ii) підтримувати оновлення й розвиток законодавчих правоохоронних інструментів з позицій митної організації;

iii) сприяти тісній участі митних органів у підготовці Оцінки стратегічних потреб ЄС у навчанні (EU-STNA) та пріоритезації потреб у підготовці митної справи, визначених у STNA ЄС, з особливим акцентом на обміні інформацією, розвідці та аналізі ризиків, оперативному співробітництві, запобіганні, виявленні та розслідуванні;

iv) сприяти виявленню потреб митниці у зв'язку з розвитком сучасних технологій, особливо для виявлення, спостереження, розслідувань та управління інформацією, а також закупівлею та впровадженням таких технологій;

v) сприяти використанню Регламенту (ЄС) 2021/1077 Європейського Парламенту та Ради від 24 червня 2021 року, який встановлює, у складі Інтегрованого фонду управління кордонами, інструмент фінансової підтримки обладнання для митного контролю, а також Регламенту (ЄС) 2021/1149 Європейського Парламенту та Ради від 7 липня 2021 року про створення Фонду внутрішньої безпеки, програми «Горизонт Європа» та Програми ЄС з протидії шахрайству;

2) удосконалювати, сприяти та підвищувати ефективність співробітництва й обміну інформацією між митними органами та між цими органами та іншими правоохоронними органами, відповідними установами, органами та агентствами ЄС та, у відповідних випадках, з третіми країнами та міжнародними організаціями:

i) забезпечувати ефективне використання існуючих систем обміну інформацією між митними органами та між цими

органами й іншими відповідними органами, у тому числі з трети країнами та міжнародними організаціями, де це доцільно;

ii) розвивати ефективний обмін інформацією шляхом визначення обсягів інтеграції систем, що використовуються митними органами, відповідно до підходу «одне вилучення – одне повідомлення»;

iii) вивчити можливості створення синергії між управлінням ризиками у сфері митного законодавства та аналізом ризиків, проведеним у рамках Спільної рамкової програми управління ризиками (CRMF);

iv) забезпечувати доступ митних органів до системи SIENA та її використання;

v) розробляти та доповнювати існуючі аналізи ризиків та оцінки загроз, зокрема Оцінку загроз митниці (EU CTA), у тісній співпраці з іншими правоохоронними органами та відомствами, де це необхідно;

vi) сприяти тіснішому залученню митних органів до підготовки Оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності Європейського Союзу (EU SOCTA), удосконаленню методології SOCTA та покращенню якості даних у рамках збору даних SOCTA;

vii) сприяти синергії з питань, пов'язаних з дотриманням митного законодавства, при розробці майбутніх CTA ЄС, SOCTA ЄС та інших звітів та ініціатив;

3) для посилення транскордонного співробітництва, включаючи спільні операції, між цими органами та між цими органами та іншими правоохоронними органами та відповідними установами, органами та агентствами ЄС або компетентними органами третіх країн з метою запобігання, виявлення та розслідування або сприяння розслідуванню транскордонних злочинів:

i) заохочувати і сприяти використанню Конвенції, складеної на основі статті К.3 Договору про Європейський Союз, про взаємну допомогу і співробітництво між митними адміністраціями (Неаполітанська конвенція II), зокрема щодо спеціальних форм співробітництва, які вона передбачає, і ролі, яку відіграють інші правоохоронні та судові органи;

ii) посилити міждисциплінарний та міжвідомчий підхід з метою кращого запобігання та боротьби зі злочинністю,

включаючи обхід обмежувальних заходів ЄС, шляхом зміцнення співробітництва (включаючи спільні операції) та синергії між цими органами та іншими правоохоронними органами та компетентними органами та агентствами ЄС;

iii) вивчити шляхи зміцнення оперативного співробітництва та взаємної допомоги з третіми країнами шляхом сприяння комунікації та обміну досвідом і кращими практиками;

iv) продовжувати робити свій внесок у реалізацію ЕМРАСТ, у тому числі шляхом сприяння активному залученню митних органів до Оперативних планів дій (OAPs) та Днів спільних дій, а також посиленню координації між планами дій LEWP-C та OAP;

v) сприяти спільній оперативній діяльності між митницею та прикордонником, особливо у зв'язку зі спільним посиленням контролем на зовнішніх кордонах ЄС, де це можливо, сприяючи таким чином інтегрованому управлінню кордонами;

4) посилювати розвідувальні дані та аналіз ризиків з використанням даних інших правоохоронних органів, а також сприяти оперативній сумісності між відповідними митницями та інформаційними системами правоохоронних органів, де це доцільно:

i) посилення аналітики й аналізу ризиків, що проводяться митними органами з використанням інформації та даних, наданих іншими правоохоронними органами;

ii) надавати, у відповідних випадках, аналітичні та розвідувальні дані митних органів іншим правоохоронним органам;

iii) розглянути роботу над взаємодією великомасштабних ІТ-систем у зоні спільного використання з інформаційними системами в митній сфері на основі виявлених потреб та з метою забезпечення взаємної вигоди.

Роль, яку відіграє митниця для забезпечення безперебійної, безпечної та надійної торгівлі, є надзвичайно важливою, навіть якщо вона стає все складнішою через широкий спектр ризиків, що підлягають контролю. Таким чином, пошук належного балансу між спрощенням процедур торгівлі та безпекою став значно складнішим завданням, яке вимагає дій за низкою напрямів, не в останню чергу більшої координації між митницею та іншими відомствами; розширення доступу до даних, їх використання й аналізу; збільшення рівня використання

технологій; більш тісні партнерські відносини з учасниками ланцюга поставок; та розширення співпраці з третіми країнами. Коли справа доходить до формулювання політики, досвід показує, що митниця повинна бути тісно залучена на ранніх етапах розробки торговельної політики, оскільки існує потреба забезпечити, щоб угода була обов'язковою та дієвою для митних адміністрацій. ЄС, як найпередовіший митний союз у світі, має значні можливості для вирішення цих проблем, враховуючи його довгу історію співпраці та обміну спільним досвідом¹.

Митні органи використовують різноманітні стратегії для ефективної боротьби з незаконною транскордонною діяльністю. Ці стратегії збільшують можливості правоохоронних органів, покращують обмін розвідданими та сприяють співпраці з іншими правоохоронними органами. Митні органи використовують аналіз розвідувальних даних і профілювання ризиків для виявлення потенційних загроз до того, як вони реалізуються. Оцінюючи дані про схеми торгівлі та підозрілу діяльність, митниця може визначати пріоритетність перевірок і ефективніше розподіляти ресурси. Всесвітня митна організація (WCO) наголошує на важливості забезпечення потужних можливостей розвідки для підвищення ефективності роботи.

Навчальні програми мають важливе значення для забезпечення митних службовців навичками, необхідними для виявлення та реагування на незаконну діяльність. WCO реалізує ініціативи з розбудови потенціалу митних органів, які включають оцінювання, діагностику та практичне навчання. Ці програми спрямовані на посилення загальної компетентності митного персоналу в роботі з конкретними товарами або проблемами, такими як торгівля наркотиками та екологічні злочини. Співпраця з іншими правоохоронними органами має вирішальне значення для ефективного правозастосування. Митні органи часто беруть участь у спільних операціях з поліцією, військовими та іншими правоохоронними органами для комплексної боротьби з транскордонною злочинністю. Наприклад, митна стратегія ЄС наголошує на співпраці з Європолом

¹ Wise Persons Group on Challenges faced by Customs Minutes of the 5th meeting. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/bb3cbe0c-e331-442b-9bb5-f1d406cc91e7_en

і Frontex для посилення зусиль правоохоронних органів у державах-членах. Спільні операції дають змогу обмінюватися ресурсами, розвідувальними даними й досвідом.

Сучасні технології виявлення контрабанди відіграють важливу роль у митному контролі. Митні органи використовують пристрої для перевірки, такі як рентгенівські сканери, спектрометри та засоби виявлення слідів, щоб ідентифікувати незаконні товари, не порушуючи законні торгові потоки. Інтеграція передових інформаційно-комунікаційних технологій також підтримує процеси управління даними та оцінки ризиків. Митні органи все частіше формують партнерські відносини з зацікавленими сторонами приватного сектору, такими як кур'єрські компанії експрес-доставлення, для посилення своїх можливостей правозастосування. Ця співпраця передбачає навчання працівників приватного сектору виявленню підозрілих відправлень та обміну інформацією про нові тактики контрабанди. Такі партнерства допомагають розширити охоплення митних операцій за межі традиційних кордонів.

Митні адміністрації беруть участь у цілеспрямованих правоохоронних операціях, спрямованих на конкретні види незаконної торгівлі. Такі операції, як «Операція “Грім”» (“Operation Thunder” – боротьба з торгівлею дикими тваринами) і «Операція “Стоп”» (“Operation Stop” – боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності) є прикладами цього підходу. Саме скоординовані зусилля дозволяють митним органам обмінюватись даними про конфіскації та підозрілі транзакції в режимі реального часу, підвищуючи колективну ефективність дій проти конкретних загроз. Ефективний митний контроль підтримується міцною правовою базою, яка надає необхідні повноваження для розслідування та заборони. Багато митних адміністрацій виступають за оновлені правові інструменти, які дозволять їм більш ефективно протидіяти загрозам, одночасно забезпечуючи дотримання національного законодавства.

Таким чином, сучасні митні органи використовують системний набір стратегій для боротьби з незаконною транскордонною діяльністю, зосереджуючись на аналізі розвідувальних даних, міжвідомчому співробітництві, передових технологіях, державно-приватному партнерстві, цільових операціях і законодавчій підтримці. Ці багатогранні підходи необхідні для

адаптації до мінливого ландшафту міжнародної торгівлі та викликів безпеці.

1.2. Еволюція концептуальних основ управління ризиками у сфері міжнародних операцій

У сучасних умовах роль митниці полягає у забезпеченні дотримання законодавства. Хоча ця функція залишається незмінною протягом століть, підходи до її реалізації зазнали суттєвих змін за останні десятиліття. Наразі основним завданням митних органів є регулювання виняткових випадків, тобто здійснення втручань лише за наявності законних підстав, базуючись на оцінці ризиків. Незважаючи на поширення політики втручання за винятками серед більшості митних адміністрацій, часто спостерігається розбіжність між декларованою організаційною політикою та практичними діями на операційному рівні. Однією з причин цього є відсутність чіткого процедурного зв'язку між двома ключовими елементами митного контролю – управлінням ризиками та контролем за дотриманням нормативних вимог.

Стандарти з управління ризиками

ISO 31000 є визнаним міжнародним стандартом з управління ризиками. Цей документ забезпечує уніфікований підхід до управління різними видами і формами ризиків та не є специфічним для окремої галузі чи сектору¹. Перша ітерація ISO була опублікована в 2009 році², однак варто наголосити, що його витоки лежать в стандарті, який використовувався з 1995 року, тобто AS/NZS 4360³. Цей стандарт був розроблений невеликою групою організацій, які відчули необхідність формального підходу до управління ризиками в різних умовах.

У той час Австралійська митна служба, член-засновник цієї групи, спеціально прагнула прийняти модель управління

¹ International Organization for Standardization (ISO). (2018). Risk management–Guidelines (ISO Standard № 31000:2018)

² International Organization for Standardization. (ISO). (2009). Risk management–Principles and guidelines (ISO Standard № 31000:2009)

³ Standards Australia/Standards New Zealand (AS/NZS). (1995). Risk management (AS/NZS Standard № 4360:1995)

ризиками, яка б підсилювала її роль у дотриманні правил торгівлі та сконцентрувала зусилля і ресурси на сфері найвищого ризику. Визнаючи потенційне застосування AS/NZS 4360 у ширшому митному співтоваристві, згодом Всесвітня митна організація (ВМО) включила цей стандарт до свого Керівництва з управління ризиками⁴, який став попередником нинішнього Компендіуму з управління ризиками⁵.

Стандарт також увійшов до переглянутої Кіотської конвенції (RKC)⁶⁷, яка слугує взірцем сучасних ефективних митних операцій. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур у Розділі 6 містить кілька стандартних правил щодо митного контролю, зокрема:

- митний контроль обмежується мінімумом, необхідним для забезпечення дотримання митного законодавства (Стандартне правило 6.2);
- при застосуванні митного контролю використовується система управління ризиками (Стандартне правило 6.3);
- митна служба застосовує метод аналізу ризиків для визначення осіб та товарів, в тому числі транспортних засобів, що підлягають перевірці, та ступеня такої перевірки (Стандартне правило 6.4);
- для підтримки системи управління ризиками, митна служба приймає стратегію, яка базується на системі засобів оцінки імовірності недотримання законодавства (Стандартне правило 6.5)⁸.

Угода Світової організації торгівлі (СОТ) про спрощення процедур торгівлі⁹ також вимагає від членів застосовувати

⁴ World Customs Organization (WCO). (2003). Risk Management Guide. WCO.

⁵ World Customs Organization (WCO). (n.d.). WCO customs risk management compendium. WCO.

⁶ The Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (as amended), which entered into force in 2006.

⁷ World Customs Organization (WCO). (1999). International Convention on the simplification and harmonisation of customs procedures (as amended), June 26, 1999.

⁸ Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (редакція на 26 червня 1999 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text

⁹ World Customs Organization (WCO). (2014). Voluntary Compliance Framework. WCO.

принципи управління ризиками щодо митного контролю з метою уникнення дискримінаційних практик, зосередження регулятивних ресурсів на вантажах з високим ризиком та прискорення випуску партій з низьким рівнем ризику¹.

Зазначимо, що після перегляду AS/NZS 4360 у 2004 році спільний комітет Австралії та Нової Зеландії вирішив сприяти розробці міжнародного стандарту з управління ризиками, опираючись на власний досвід. Отриманий стандарт ISO 31000 містить вказівки стосовно того, як прийняття рішень на основі оцінки ризиків може бути інтегроване в управління, лідерство, стратегію, операції та культуру організації.

Здійснення 100 % фізичної перевірки всіх відправлень у рамках митних процедур є не лише малоймовірним, але й призвело б до надмірного навантаження на пункти пропуску та потребувало б значних людських і фінансових ресурсів. Враховуючи ці обмеження, для забезпечення безперервного руху товарів через кордон ключову роль відіграють положення Переглянутої Кіотської конвенції (Revised Kyoto Convention – RKC) та Угоди про спрощення процедур торгівлі (Trade Facilitation Agreement – TFA), які зобов'язують митні органи впроваджувати ефективні системи управління ризиками².

Компендіум управління митними ризиками Всесвітньої митної організації містить велику кількість практичної інформації, яка є певним орієнтиром для митних органів щодо оцінки ризиків та визначення ефективних стратегій зниження ризиків³. Компендіум містить вказівки щодо розробки організаційної основи для управління ризиками; інтегрування процесу управління ризиками в організаційну культуру; оцінки ризиків, профілювання та таргетування; визначення критеріїв/індикаторів ризику; розробки рекомендацій щодо пом'якшення/мінімізації ризику.

¹ World Customs Organization (WCO). (2014). Voluntary Compliance Framework, Article 7.4. WCO.

² Customs risk management explained. URL: <https://www.cotecna.com/en/media/news/customs-risk-management-explained>

³ WCO Customs Risk Management Compendium. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-common-part.pdf?db=web>

Всесвітня митна організація наводить таке визначення управління ризиками: це систематичне застосування управлінських процедур і практик, які забезпечують митні органи необхідною інформацією для подолання ризиків⁴.

Митні органи все частіше використовують формальне управління ризиками для досягнення цілей управління кордонами, поліпшення процесу прийняття рішень, розподілу ресурсів відповідно до пріоритетності та ризику, розробки політики та управління проектами. ГАТТ, переглянута Кіотська конвенція, Рамкова угода ВМО SAFE, СОТ, АТЕС розглядають управління ризиками як наріжний камінь сучасної ділової практики та основоположний елемент спрощення процедур торгівлі в сучасному світі.

Управління ризиками – це:

- невід’ємна частина всіх організаційних процесів та прийнятих рішень;
- дія, акцентована на невизначеність;
- систематична, структурована та своєчасна процедура;
- ґрунтується на доступній інформації;
- враховує людські та культурні фактори;
- передбачає прозорість та інклюзивність;
- динамічний, ітеративний процес, що реагує на зміни.

У сфері митного контролю використовуються різні підходи до управління ризиками. Традиційний підхід базується на знаннях і досвіді працівників митниці, а також передбачає застосування правил та випадкових процедур для визначення необхідності додаткових перевірок.

Хоча цей підхід залишається важливою основою для управління ризиками, його ефективність може бути значно підвищена завдяки впровадженню сучасних технологій, зокрема методів машинного навчання. Ризик-менеджмент на основі штучного інтелекту зарекомендував себе як потужний інструмент для протидії загрозам і оптимізації митних надходжень⁵.

⁴ WCO Customs Risk Management Compendium. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-common-part.pdf?db=web>

⁵ The four analytical approaches to customs risk management. URL: <https://www.cotecna.com/en/media/news/the-four-analytical-approaches-to-customs-risk-management>

Поєднання традиційних та сучасних підходів дає можливість митним органам досягати вищого рівня безпеки й ефективності, і, таким чином, вивести операційну діяльність на якісно новий рівень. Використання машинного навчання для аналізу митних декларацій і маніфестних даних (з урахуванням можливості інтеграції зовнішніх джерел інформації) разом із людським досвідом забезпечує найточніші прогнози та підвищує продуктивність системи.

Ефективне управління митними ризиками має значний вплив як на оперативні, так і на стратегічні результати. Обравши інноваційні рішення, що базуються на поєднанні технологій штучного інтелекту й професійного досвіду митників, митні органи можуть суттєво покращити свою діяльність і зменшити вразливість до потенційних загроз.

До ключових переваг управління ризиками на митниці належать:

- удосконалює схему збору доходів за рахунок кращого таргетування вантажів з високим рівнем ризику;
- дозволяє краще розподіляти людські ресурси, особливо в разі зростання обсягів торгівлі;
- скорочує час митного оформлення, що призводить до кращої співпраці між торговою спільнотою та митницею;
- забезпечує кращу ефективність у разі загроз завдяки гнучким процедурам;
- підтримує модернізацію митних процедур, що покращує репутацію в очах громадськості та торговельного співтовариства;
- зміцнює та розширює повноваження митних органів;
- убезпечує торговельне середовище завдяки підвищеній видимості операцій;
- віддає перевагу заходам безпеки та відповідності міжнародним стандартам.

Запровадження постійного та систематичного процесу управління ризиками забезпечує уніфіковану методологію для практичної реалізації цього підходу. Такий процес має циклічний характер і складається з чітко визначених етапів, які сприяють обґрунтованому прийняттю рішень. Він дозволяє отримати глибше розуміння ризиків і їхнього впливу, створюючи загальні підстави для ухвалення управлінських рішень щодо

оптимального розподілу ресурсів та визначення пріоритетності заходів реагування. Важливо, щоб ця методологія застосовувалася на всіх рівнях управлінської діяльності. Етапи процесу описано на рис. 1.1.

У стандартному процесі управління ризиками, визначеному Всесвітньою митною організацією, виділяють п'ять основних кроків: встановлення контексту, визначення ризиків, аналіз ризиків, оцінка та визначення пріоритетів ризиків і пом'якшення ризиків. Окрім цих п'яти кроків, управління ризиками вимагає постійного моніторингу та перегляду.

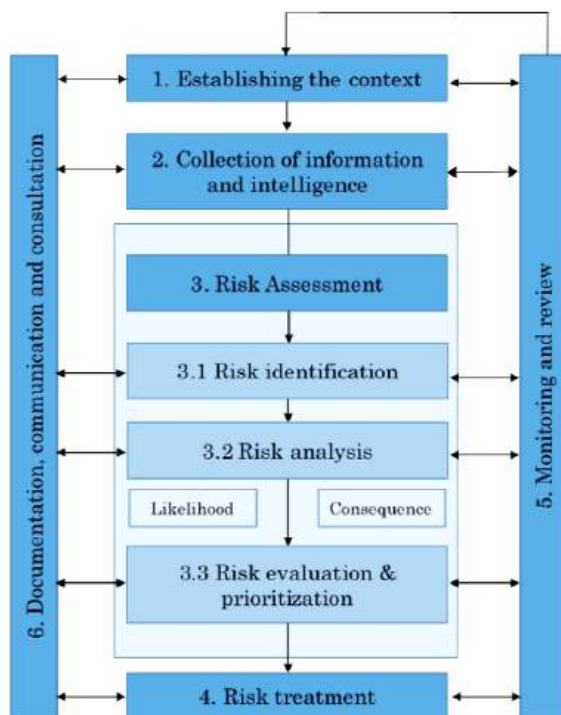

Рис. 1.1. Процес управління ризиком¹

¹ Risk management in the customs context. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-volume-1.pdf?db=web>

1. Встановлення контексту

Управління ризиками завжди повинно починатися з ідентифікації об'єкта управління. Цей етап визначає контекст, у якому здійснюватиметься управління, та спрямований на чітке формулювання цілей і характеристик ризиків, які потребують дослідження. Встановлення цього контексту створює основу для подальших етапів процесу управління ризиками.

Деякі ризики, хоча й характеризуються низькою ймовірністю, але можуть мати катастрофічні наслідки, можуть бути допустимими за умови належного планування на випадок надзвичайних ситуацій та розробки стратегій відновлення. Це може пояснюватися відсутністю ефективних контрольних механізмів для таких ризиків. Наприклад, ризик стихійних лих належить до цієї категорії.

Для встановлення контексту управління ризиками доцільно використовувати такі запитання, які охоплюють як внутрішні, так і зовнішні аспекти:

- Які цілі організації чи процесу, до якого застосовується управління ризиками?
- Які ключові фактори впливають на досягнення цих цілей (внутрішні та зовнішні)?
- Які ресурси, процеси та компетенції доступні для управління ризиками?
- Які зовнішні чинники (економічні, політичні, соціальні, технологічні, екологічні, правові) можуть впливати на організацію чи процес?
- Які внутрішні обмеження або уразливості існують у рамках організації?
- Які зацікавлені сторони залучені або можуть бути зацікавлені у процесі управління ризиками, і які їхні очікування?
- Які потенційні ризики можуть мати суттєвий вплив на досягнення поставлених цілей?
- Які існують підходи до оцінки та реагування на визначені ризики?
- Які можна визначити цілі в контексті процесу управління ризиками?
- Яке операційне середовище?
- Які можливості та ресурси доступні для управління ризиками?

- Які критерії використовуються для оцінювання ризиків і визначення необхідності додаткового контролю?
- Які обсяги та діапазон управління ризиками?
- Які очікування зацікавлених сторін, таких як уряд, постраждалі громади, торговці та інші групи приватного сектору?
- Які інші подробиці відомі про процес чи діяльність?

Ці запитання допомагають системно оцінити як поточний стан, так і зовнішні обставини, що сприяють успішному управлінню ризиками.

2. Збір інформації та розвідданих

Митним адміністраціям необхідно збирати інформацію, що стане основою для впровадження процесів управління ризиками. Потенційними джерелами такої інформації можуть слугувати дані інших митних адміністрацій, прикордонної служби, приватного сектора, державних органів сусідніх держав тощо.

Розширений та більш інтенсивний обмін інформацією між прикордонними службами сприяє підвищенню усвідомлення існуючих ризиків на кордоні, дозволяючи оперативно реагувати на потенційні загрози. Митним адміністраціям слід і надалі посилювати співпрацю з іншими прикордонними службами на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Зовнішні зацікавлені сторони також надають цінну інформацію для управління ризиками на митниці. Передача даних та інформації від приватного сектору може сприяти покращенню управління ризиками та пом'якшенню ризиків на якомого ранньому етапі ланцюга постачання, одночасно зводячи до мінімуму порушення нормальної торгової практики.

На оперативному рівні сучасний підхід до управління ризиками в митній сфері все частіше забезпечується через розвідувальну практику. Використання аналітики в управлінні ризиками поєднує інформацію та знання, отримані митницею, з системним підходом для виявлення та управління ризиками, що мають особливо негативні наслідки. Це є критично важливим процесом, оскільки високі ризики, виявлені під час управління ризиками, часто перевищують кількість доступних ресурсів і здатність митниці на них реагувати. Звіти з оцінки ризиків допомагають вищому керівництву визначити пріоритетність

дій щодо пом'якшення ризиків, та формують стратегію мобілізації і використання митних ресурсів.

3. Оцінка ризиків

Все частіше спостерігається тенденція до створення спеціалізованих функцій управління ризиками, які фокусується на побудові тіснішого зв'язку між традиційними розвідувальними функціями та операціями в митній сфері. У деяких країнах ця функція була організована у вигляді національного центру з оцінки ризиків. Існують різні організаційні моделі для функціонування таких центрів, які залежать від організаційних ролей, структур, видів діяльності та функцій. Центри можуть бути централізованими, децентралізованими або комбінувати обидва підходи. Крім того, важливим фактором є можливості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) організації. Однак не існує єдиної універсальної моделі для організації такого центру. Для існуючих на даний момент центрів характерними є такі види діяльності:

- управляти вибірковістю та критеріями адресності;
- управляти ІТ-системами, пов'язаними з аналізом ризиків;
- забезпечувати цілодобовий тактичний аналіз і координацію операцій у митній зоні;
- допомагати з плануванням та розподілом ресурсів;
- виступати в якості клірингової палати для обміну інформацією, пов'язаною з ризиками;
- забезпечити платформу для співпраці зацікавлених сторін та координації управління кордонами (Coordinated Border Management, CBM)¹.

Центри оцінки ризиків та таргетування виконують аналітичні функції, розробляючи критерії вибіркової та цільовості, що охоплюють такі види діяльності, як перевірка комерційних транзакцій, забезпечення надходжень, боротьба зі шахрайством та іншими незаконними діями, профілювання туристів, дотримання заборон та обмежень, а також захист культурної спадщини. У деяких випадках ці центри виконують роль зв'язку для збору інформації з різноманітних джерел, як внутрішніх,

¹ WCO Customs Risk Management Compendium. ANNEX 1: risk management techniques and tools. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/volume-1_annex.pdf?db=web

так і зовнішніх стосовно митниці, включаючи громадянське суспільство та правоохоронні органи.

3.1. Ідентифікація ризиків

Ризики не можуть бути проаналізовані або керовані, поки вони не будуть виявлені та чітко ідентифіковані. Етап ідентифікації ризиків дозволяє виявити та зареєструвати всі потенційні ризики через систематичний процес, що визначає, які ризики можуть виникнути, чому і як це відбудеться, формуючи таким чином основу для подальшого аналізу.

Діяльність з виявлення ризиків на різних ієрархічних рівнях митної адміністрації повинна бути тісно інтегрована. Після того як стратегічні ризики адміністрації виявлені, вони передаються менеджерам, які уточнюють загальні стратегічні ризики та визначають пріоритетні сфери дій у межах своїх повноважень. Після прийняття рішень і визначення пріоритетів, оперативне лінійне керівництво може розпочати процес виявлення конкретних випадків у межах своїх сфер впливу для подальших дій. На кожному етапі процесу ступінь ризику, що управляється, поступово зменшується, і управління ризиками здійснюється на відповідному рівні в організації. Результатом процесу ідентифікації ризиків є реєстр ризиків, який фіксує ризики та забезпечує їх комплексне врахування. Існує безліч різних підходів до побудови реєстру ризиків.

3.2. Аналіз ризиків

Аналіз ризиків переважно орієнтований на кількісну оцінку ризику і вимагає розгляду джерел виявлених ризиків, оцінки їх потенційних наслідків з огляду на досягнення цілей та судження про ймовірність настання цих наслідків (за відсутності конкретних підходів та існуючих засобів контролю). Він базується на використанні даних та інформації для обґрунтування наслідків, які можуть виникнути в разі реалізації ризику або його неусунення. Хоча аналіз ризиків повинен ґрунтуватися на доказах наскільки це можливо, важливо пам'ятати, що знання бізнес-середовища, експертне судження та здоровий глузд не можна ігнорувати при проведенні аналізу ризиків.

При аналізі ризиків важливо визначити:

- наскільки ймовірним є виникнення події;
- які потенційні наслідки та їх масштаби.

Поєднання цих елементів дозволяє визначити передбачуваний рівень ризику. Оцінка ризику може бути як кількісною,

так і якісною, або їх комбінацією. Оцінка на основі суджень про толерантність ризику за допомогою матриці 3 × 3 (високий, середній, низький) (табл. 1.1) дає змогу оцінити ймовірність виникнення ризику, що наведено у таблиці 1.2 разом із можливими описами та показниками для цієї оцінки.

Таблиця 1.1

Приклад 3-рівневого режиму управління ризиками¹

Рівень ризику	Можливі заходи впливу
Високий рівень ризику (або «червоний рівень ризику»)	Застосування заходів контролю
Середній рівень ризику (або «жовтий рівень ризику»)	Проведення робіт з отримання додаткової інформації для можливості віднесення до високого, або низького рівня ризику
Низький рівень ризику (або «зелений рівень ризику»)	Постійний моніторинг ризиків

Таблиця 1.2

Умовний приклад опису та показників для визначення ймовірності виникнення ризику²

Ймовірність	Опис	Показники
Високий (ймовірний)	Імовірність виникнення більше 20 %	Відбулося за останні 12 місяців
Середній (можливий)	Може виникнути, ймовірність виникнення становить менше 20 %	Відбулося від 1 року до 3 років тому Відбулося в іншій країні протягом останніх 2 років
Низький (віддалений)	Малоймовірно, ймовірність виникнення становить менше 5 %	Не відбувалося протягом останніх 3 років або більше Не відбувалося в іншій країні-члені протягом останніх 2 років

¹ Risk management in the customs context. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-volume-1.pdf?db=web>

² Там само.

Умовний приклад 3-рівневого режиму управління ризиками можна подати ще й таким чином:

Стратегічний рівень. На цьому рівні управління ризиками визначаються основні стратегічні ризики для організації або митної адміністрації, що можуть мати довгострокові наслідки. Це включає ризики, пов'язані з політичними, економічними чи глобальними змінами, міжнародними угодами або змінами в законодавстві. Стратегічний рівень визначає загальні пріоритети і ресурси для управління ризиками в межах організації. Наприклад, визначення ризиків, пов'язаних зі змінами в міжнародній митній політиці або санкціях, і їх вплив на бізнес-процеси митниці.

Тактичний рівень. На цьому рівні оцінюються ризики, що мають середньострокові наслідки і безпосередньо впливають на окремі підрозділи чи процеси в межах організації. Це може включати ризики, пов'язані з технологічними змінами, внутрішніми процесами або функціональними вимогами. Тактичне управління ризиками фокусується на забезпеченні безпеки та ефективності діяльності в рамках визначених стратегічних напрямків. Наприклад, оцінка ризиків, пов'язаних з використанням нових технологій у митних системах або з ризиками, що виникають через недостатньо кваліфікований персонал для виконання специфічних завдань.

Оперативний рівень. Оперативне управління ризиками зосереджене на щоденних операціях, де ідентифікуються конкретні, швидко змінювані ризики, що можуть виникнути у процесі роботи. Тут також вживаються заходи для мінімізації поточних загроз, зокрема через контроль за конкретними транзакціями, діяльністю митних агентів або підприємств, що імпортують чи експортують товари. Наприклад, виявлення й оцінка ризиків на кордоні під час проходження митного контролю, включаючи перевірку декларацій, профілювання вантажів або виявлення можливих контрабандних товарів.

Такий 3-рівневий підхід дозволяє митним органам ефективно оцінювати і реагувати на ризики на різних рівнях управління, забезпечуючи комплексний контроль за ризиками.

Грунтуючись на судженнях про толерантність з використанням матриці 3×3 (високий, середній, низький), табл. 1.3 пропонує можливі описи та показники для оцінки наслідків виникнення ризику.

Таблиця 1.3

**Приклад опису та показники для визначення
значущості наслідків¹**

Наслідки / Вплив	Опис	Показники
Високий (Серйозний)	Якщо виникне несприятливий ризик, то може настати серйозна соціальна, економічна або політична криза	Довгострокові наслідки для уряду або адміністрації
Середній (Керований)	Виникнення несприятливого ризику може ускладнити робочі процеси та завдати шкоди громаді чи бізнесу	Загроза неможливості виконувати організаційні цілі та зобов'язання перед урядом, громадою та бізнесом
Низький (Пом'якшення в рамках існуючих операційних процесів)	Несприятливий ризик призведе до незначних затримок у наданні послуг	Побічний ризик може бути поглинений в рамках існуючих стандартних операційних процедур

3.3. Оцінка ризиків та пріоритезація

Цей етап включає порівняння оцінених ризиків із заздалегідь визначеними критеріями значущості. Оцінюючи рівень ризику кожного з них, що був описаний відповідною управлінською командою у матриці, можна визначити та пріоритезувати ключові ризики, які потребують більш детального аналізу. Це дозволить ефективно розподілити ресурси для підготовки до зустрічі з ризиком, його запобігання або оперативного реагування. Умовний приклад матриці значущості ризику (3×3) наведено на рисунку 1.2.

¹ Risk management in the customs context. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-volume-1.pdf?db=web>

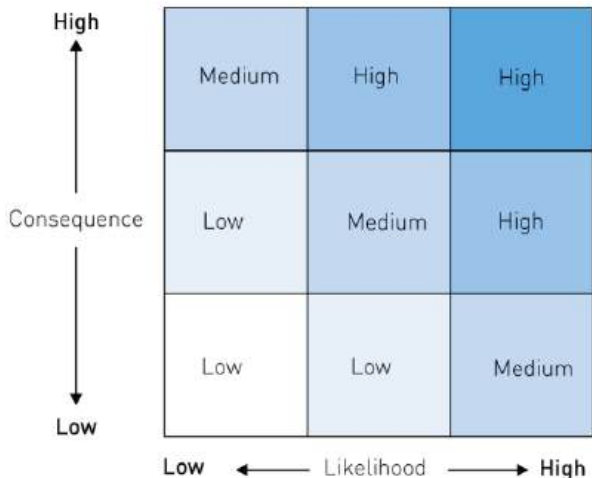

Рис. 1.2. Приклад матриці значущості ризику (3×3)²

Оцінка ризиків дозволяє митниці краще розуміти їх природу та вплив. Цей процес полягає у прийнятті рішення про те, чи є ризик допустимим (прийнятним), а також у визначенні ймовірності виникнення події ризику. Вибір ризиків, на які слід реагувати, та тих, що потребують контролю, залежатиме від низки факторів, зокрема: внутрішніх спроможностей організації, наявних ресурсів, можливості застосування процедур пом'якшення ризику, визначення рейтингу чи рівня ризику, потенційного впливу на репутацію, а також співвідношення витрат і переваг від впровадження заходів пом'якшення ризику.

У бізнес-літературі існує кілька моделей аналізу ризиків, які використовуються для оцінки та пріоритизації толерантності до ризику. До таких моделей відносяться:

- аналіз реальних і потенційних загроз;
- SWOT-аналіз (сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози);
- аналіз дерева несправностей;

² Risk management in the customs context. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-volume-1.pdf?db=web>

- FMEA (Failure Mode & Effect Analysis – Аналіз режимів збоїв та ефектів);
- BPEST (Business, Political, Economic, Social, Technological – Бізнесовий, політичний, економічний, соціальний, технологічний) аналіз;
- PESTLE (Political Economic Social Technical Legal Environmental – Політичний, економічний, соціальний, технічний, правовий, екологічний);
- моделювання залежностей та моделювання реальних опціонів;
- статистичне моделювання.

Критерії ризику є умовами, за якими оцінюється ступінь ризику, і вони визначаються під час встановлення контексту для процесу управління ризиками, ще до етапу ідентифікації ризиків. Зазвичай ці критерії представляються у вигляді матриці значущості ризику або толерантності. Важливо зауважити, що критерії ризику повинні базуватись на цілях організації, а також враховувати як зовнішнє, так і внутрішнє середовище. Основою для встановлення таких критеріїв можуть бути різні стандарти, закони, політичні вимоги та інші нормативно-правові акти. Умовний приклад матриці толерантності/значущості ризику 5×5 наведено на рис. 1.3.

4. Пом'якшення ризику

Пом'якшення ризику є важливим етапом управління ризиками, що передбачає визначення стратегій, які дозволяють знизити ймовірність виникнення ризиків або їхній потенційний вплив. Після виявлення ризиків, які потребують пом'якшення, наступним кроком є вибір ефективних методів для мінімізації негативних наслідків. Стратегія пом'якшення ризику буде залежати від причин його виникнення. Наприклад, можуть виникнути потреби у вирішенні системних проблем в організації, перегляді опублікованих керівних документів адміністрації, або ж у наданні офіційних роз'яснень щодо застосування законодавства через обов'язкові рішення. У зв'язку з цим, важливим кроком буде перегляд одного чи кількох етапів інтегрованої системи управління відповідністю для належного реагування на ризики.

Пом'якшення ризику включає рішення або дії, що вживаються у відповідь на ідентифікований ризик. У митному контексті існує три основні стратегії пом'якшення ризику, відомі як «три т»:

	Minimal 1	Minor 2	Moderate 3	Major 4	Severe 5
Almost Certain 5	5	10	15	20	25
Likely 4	4	8	12	16	20
Possible 3	3	6	9	12	15
Unlikely 2	2	4	6	8	10
Rare 1	1	2	3	4	5

	Minimal	Minor	Moderate	Major	Severe
Almost Certain	MEDIUM	HIGH	HIGH	EXTREME	EXTREME
Likely	LOW	MEDIUM	HIGH	EXTREME	EXTREME
Possible	LOW	MEDIUM	MEDIUM	HIGH	HIGH
Unlikely	LOW	LOW	MEDIUM	MEDIUM	HIGH
Rare	LOW	LOW	LOW	LOW	MEDIUM

Рис. 1.3. Умовний приклад матриці толерантності до ризику 5 × 5¹

– толерувати (tolerate) – прийняття ризику, коли ресурси обмежені або коли ризик вважається достатньо контрольованим за допомогою наявних заходів безпеки. Це може бути прийнятним варіантом, якщо зниження ризику потребує значних ресурсів, і витрати на пом'якшення перевищують вигоди від зниження ризику;

– пом'якшувати (treat) – впровадження заходів для зменшення ймовірності виникнення ризику або його наслідків. Це може включати зміни в процесах, технологіях чи правилах;

¹ WCO Customs Risk Management Compendium. ANNEX 1: risk management techniques and tools. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/volume-1_annex.pdf?db=web

– передавати (transfer) – перенесення ризику на іншу сторону, наприклад, через страхування або контрактні угоди, щоб зменшити потенційний фінансовий або операційний вплив.

Толерантність до ризику означає, що ризик не буде активно усунено, проте він все одно залишатиметься під контролем. Моніторинг таких ризиків здійснюється за допомогою стандартних операційних процедур, щоб перевірити, чи змінюється рівень ризику і чи потребує він подальшого втручання.

Врегулювання ризиків є одним із найбільш поширених способів управління митними ризиками, оскільки це дозволяє зменшити ймовірність або наслідки ризиків шляхом запровадження відповідних контролів та заходів, що відповідають організаційній толерантності до ризику. У залежності від типу ризику існує безліч методів пом'якшення, серед яких профілактичні, детективні та примусові заходи.

Прийняття рішень щодо пом'якшення ризиків вимагає розуміння глибинних причин виникнення ризиків, а не просто фокусування на їхніх симптомах. Оцінка причин, що стоять за ризиками, дає змогу створити більш ефективні стратегії пом'якшення або комбінувати різні стратегії для їх зменшення. Це дозволяє митниці не тільки оперативно реагувати на виявлені загрози, але й впроваджувати превентивні заходи для запобігання їх повторенню.

Передача ризику є важливою стратегією управління ризиками, яка полягає у перенесенні певного ризику на третю сторону, що може зменшити ймовірність або вплив цього ризику на організацію. Це може відбуватися як усередині організації, так і ззовні. Наприклад, в межах митної адміністрації ризик може бути переданий між різними підрозділами або функціями, такими як передача IT-ризиків на спеціалізованих постачальників IT-послуг або передача ризиків, пов'язаних з людськими ресурсами, на операційний рівень.

Зовнішня передача ризику може включати передачу відповідальності на інші органи, наприклад, правоохоронні органи або субпідрядників. У таких випадках важливо, щоб передача ризику була юридично обґрунтована і підтверджена відповідними контрактами чи угодами про виконання робіт. Однак, важливо пам'ятати, що передача ризику не означає передачу всієї відповідальності. Організація може залишатися

відповідальною за моніторинг і контроль за ситуацією, навіть якщо самі заходи управління ризиками виконуються іншою стороною.

Надання інформації та підтримки є ефективними стратегіями для зменшення ризиків, особливо коли причиною невідповідності є відсутність знань або розуміння з боку регульованої спільноти. У таких випадках важливо забезпечити достатній рівень прозорості та доступу до інформації, що стосується нормативних вимог, прав і обов'язків трейдерів, щоб вони могли дотримуватися всіх необхідних стандартів і правил.

Без чіткої, доступної та зрозумілої інформації від митних органів або інших регуляторів, трейдерам складно правильно реагувати на вимоги та уникати порушень. Таким чином, відкритий доступ до цієї інформації допомагає зменшити ризики порушень, покращує взаємодію між митними органами і бізнесом та сприяє належному виконанню нормативних вимог. Це також може включати роз'яснення складних нормативних актів, проведення навчальних програм для трейдерів або надання консультативної підтримки.

Рекомендації щодо пом'якшення ризику можуть бути різними залежно від конкретної ситуації, типу ризику та можливостей організації. Ось кілька ключових підходів:

- зниження ризику до прийняттого рівня. Застосування заходів для мінімізації негативного впливу ризиків. Це може включати розробку детального плану управління ризиками, визначення конкретних дій, відповідальних осіб, чітких показників ефективності та термінів виконання завдань;

- уникнення ризику. Прийняття рішення не займатися діяльністю, що має високий рівень ризику. Це може означати припинення певних операцій або ініціатив, що виявилися надто небезпечними для організації. Таке рішення зазвичай вимагає схвалення вищим керівництвом, але інколи навіть у таких випадках повністю уникнути ризику не завжди вдається;

- передача ризику. Передача частини або всього ризику іншій стороні, наприклад через страхування або партнерські угоди з іншими організаціями. Це дозволяє зменшити вплив ризику на основну організацію, розподіляючи його серед інших учасників;

- прийняття поточного рівня ризику. У разі, якщо ризик є прийнятним для організації, можна вирішити не знижувати його, а просто здійснювати регулярний моніторинг і контроль за його управлінням;
- продовження діяльності із залишковим ризиком. У деяких випадках, після вжиття заходів для пом'якшення ризику, все одно може залишатися певний рівень залишкового ризику. Це означає, що організація продовжує діяльність, приймаючи ці залишкові ризики, але з усвідомленням можливих наслідків.

Безумовно ці підходи є орієнтирами в управлінні ризиками. Важливо враховувати те, щоб вони не були додатковими бар'єрами у роботі організації та не мали критичних негативних наслідків.

Моніторинг та огляд

Моніторинг та огляд процесу управління ризиками є критичним етапом для забезпечення його ефективності та адаптивності до змін. Ось кілька аспектів, які можуть бути корисними для цього етапу:

- Оцінка припущень: чи базуються припущення, що були зроблені на початковому етапі, на актуальних та достовірних даних? Можливо, ситуація змінилася, і деякі з цих припущень більше не є справедливими.
- Ідентифікація нових ризиків: чи з'явилися нові фактори, які можуть збільшити рівень ризику? Це можуть бути нові регуляції, зміни в технологіях, політичні або економічні зміни тощо.
- Оцінка ефективності методів пом'якшення ризиків: чи продовжують використовувані методи зменшення ризиків виконувати свою роль? Можливо, варто вдосконалити або змінити стратегії в залежності від нових даних або ситуації.
- Економічна ефективність процедур: чи є витрати на реалізацію методів управління ризиками виправданими? Можливо, є більш дешеві та ефективні способи впоратися з певними ризиками.
- Контроль і моніторинг: чи достатньо наявних засобів контролю для ефективного виявлення та реагування на ризики? Варто перевірити, чи системи моніторингу й управлінського контролю відповідають вимогам.
- Відповідність законодавству: чи всі процеси та процедури відповідають чинним законам і нормативам? Перевірка

відповідності вимогам діючого законодавства є важливою для забезпечення правомірності дій.

- Постійне вдосконалення: які зміни можна внести, щоб покращити систему управління ризиками? Це може включати нові технології, навчання персоналу або вдосконалення комунікаційних процесів.

Відповідь на ці питання допоможе оптимізувати систему управління ризиками, зробити її більш ефективною та гнучкою до змін, що постійно виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищах.

Для ефективного моніторингу та оцінки результатів процедур пом'якшення ризиків важливо застосовувати надійні методи вимірювання, які дозволяють відслідковувати прогрес і виявляти області для вдосконалення. Ось кілька основних підходів для оцінки результатів і прогресу:

- визначення критеріїв оцінки, зокрема формування чітких критеріїв оцінки з метою порівняння досягнутих результатів з очікуваними. Це може включати показники, такі як зниження кількості ризиків, зменшення їхніх наслідків або покращення відповідності стандартам і регламентам;

- оцінка результатів до та після пом'якшення може бути проведена за допомогою статистичних методів, аналітичних звітів або порівняння досягнутих показників з попередніми даними;

- вибіркові перевірки можуть бути організовані для того, щоб оцінити дотримання процедур і визначити ефективність заходів пом'якшення. Такі перевірки можуть охоплювати різні аспекти діяльності, включаючи дотримання вимог та стандартів;

- використання статистичних методів для аналізу ефективності заходів дозволяє отримати об'єктивні дані про зміну рівня ризиків до та після застосування методів пом'якшення;

- проведення опитувань серед співробітників, партнерів або інших зацікавлених сторін може допомогти отримати зворотний зв'язок про ефективність прийнятих заходів і виявити можливі прогалини або перешкоди для їх реалізації;

- здійснення моніторингу у реальному часі дасть можливість оперативно відстежувати рівень ризиків і коригувати стратегії в разі зміни умов або виявлення нових проблем.

Застосування таких інструментів дозволяє не лише оцінити ефективність вже вжитих заходів, але й забезпечити адаптацію і вдосконалення процесу управління ризиками у майбутньому.

Документація, комунікація та консультації

Комунікація та консультації з зацікавленими сторонами є невід'ємною частиною процесу управління ризиками, оскільки забезпечують зворотний зв'язок, підтримку, а також дозволяють своєчасно реагувати на нові або зростаючі ризики. Важливими аспектами цього етапу є:

1. Планування комунікації. Комунікаційні стратегії повинні бути заздалегідь розроблені для кожного етапу процесу управління ризиками. Це включає як регулярні звіти, так і оперативні повідомлення, що забезпечують обмін інформацією між зацікавленими сторонами.

2. Залучення внутрішніх зацікавлених сторін (таких як керівництво, співробітники, підрозділи) та зовнішніх партнерів (наприклад, регулятори, постачальники, контрагенти) є критично важливим для обміну знаннями, підвищення прозорості та забезпечення належної координації у процесі управління ризиками.

3. Прозорість та підзвітність. Для ефективного управління ризиками важливо, щоб усі рішення, що приймаються в процесі, були прозорими. Це включає чітке документування всіх етапів процесу, обґрунтування кожного рішення та дій, а також відображення причин і логіки, що призвели до вибору конкретних методів пом'якшення ризиків.

4. Документування процесу управління ризиками. Документація повинна бути повною і детальною, включаючи:

- припущення, на яких ґрунтуються рішення;
- методи та підходи, що застосовувалися для оцінки та управління ризиками;
- джерела даних, на яких базувалося оцінювання ризиків;
- аналіз даних і інформації, що стосуються ризиків;
- результати оцінки ризиків і прийнятих рішень;
- прийняті рішення та їх обґрунтування, що дозволяє забезпечити підзвітність і можливість перевірки кожного кроку процесу.

5. Забезпечення зворотного зв'язку та коригування. Комунікація повинна включати зворотний зв'язок, що дозволяє

коригувати стратегії управління ризиками на основі отриманих відгуків і нових даних. Це допомагає адаптувати процес до змін в зовнішньому середовищі або внутрішніх умовах організації.

6. Регулярні огляди та консультації. Регулярні консультації з внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами допомагають виявити нові ризики або змінити підходи до існуючих. Важливо організувати діалоги і обговорення, щоб підвищити ефективність і адаптивність управління ризиками.

Забезпечення належної комунікації та консультацій сприяє підвищенню ефективності управління ризиками, зміцнює співпрацю та допомагає організації своєчасно реагувати на можливі загрози.

1.3. Сучасні інструменти управління ризиками у митній діяльності

Митний контроль є важливим елементом забезпечення безпеки та регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни. Однак збільшення обсягів глобальної торгівлі та різноманіття митних правил створюють труднощі для митних органів у виявленні й управлінні ризиками. Розвиток системи формування профілів ризику є необхідним для забезпечення ефективного митного контролю. Водночас створення таких профілів вимагає високої точності та надійності, оскільки помилки в цьому процесі можуть призвести до помилкових рішень та порушень митних норм, що створюють потенційні загрози. Оскільки ризики постійно змінюються, система повинна бути гнучкою і здатною до адаптації. Крім того, інтеграція та співпраця з іншими країнами й організаціями ускладнюється через різницю в методах та стандартах створення профілів ризику.

Під управлінням ризиками в митній сфері розуміється сукупність заходів, які здійснюють митні органи для аналізу, виявлення та оцінки ризиків, а також для розробки і впровадження заходів, спрямованих на їх зменшення, оцінки ефективності цих заходів і контролю за їх виконанням. У цьому контексті ризик визначається як ймовірність порушення вимог митного законодавства України. Основною метою застосування системи управління ризиками є попередження порушень митних

норм, раціональне використання ресурсів, захист національних інтересів і прискорення процесу митного оформлення.

В Україні застосовується єдиний підхід до оцінки та аналізу ризиків, а також до розробки і реалізації заходів з управління ризиками, що визначає обсяги та форми митного контролю. Цей процес регулюється Наказом Міністерства фінансів¹. Ризики в митній сфері можуть бути класифіковані за різними ознаками, такими як види товарів, методи переміщення, країни походження, історія діяльності суб'єктів та інші фактори. Класифікація ризиків сприяє створенню точніших та більш адаптованих профілів ризику.

Профіль ризику в митній сфері являє собою опис сукупності критеріїв з визначеними параметрами, що ґрунтуються на аналізі зібраної та систематизованої інформації. Він використовується для ідентифікації, класифікації та оцінки ризиків, пов'язаних із перетином кордону та митним оформленням. Профілі ризику допомагають митним органам визначити, які перевірки та контрольні заходи необхідно застосувати до конкретних товарів, і служать інструментом управління ризиками на тактичному та оперативному рівнях для виявлення та оцінки ризиків відповідно до реєстру ризиків. Для формування профілів ризику застосовуються методи оцінки, аналізу даних, статистичні методи, експертні оцінки та математичні моделі, які допомагають визначити ключові параметри та фактори для оцінки ризиків.

Формування інформаційної бази ризиків передбачає використання доступної інформації про виявлені та потенційні ризики порушення вимог законодавства у митній сфері. Для підтримки актуальності цієї бази даних посадові особи митних органів регулярно вносять до неї відомості про випадки порушення законодавства та обставини, які можуть вплинути на результати митного контролю.

Митний контроль із використанням профілів ризику здійснюється відповідно до статті 337 Митного кодексу України². Під час проведення контролю застосовуються комбіновані

¹ Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text>

² Митний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#>

та автоматизовані методи контролю з використанням автоматизованої системи управління ризиками (АСУР), що є сукупністю програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час митного оформлення товарів. Профілі ризику дозволяють ідентифікувати безпечні та низькоризикові операції, які можуть проходити через митний контроль швидше та спрощено, що сприяє покращенню пропускнуєї спроможності кордону та зменшенню часу очікування вантажів.

Згідно зі схемою автоматизованої системи управління ризиками, розробленою Неліпович О. В.³, АСУР застосовує виважений підхід до оцінки ризику за митною декларацією, використовуючи профілі ризику, внесені до системи. Це дозволяє врахувати ймовірність вчинення протиправних дій, а результатом управління ризиками є забезпечення економічної безпеки, боротьба з контрабандою, стимулювання впровадження інноваційних рішень та протидія корупції.

Профіль ризику представлений у вигляді паспорта профілю ризику, який формується для документальних та електронних профілів ризику. Він використовується для документального опису профілю ризику, а також для програмного коду, який формується лише для електронних профілів ризику та застосовується до відповідного модуля АСУР (однієї з підсистем АСУР). Модулі розробляються та впроваджуються в залежності від потреб єдиної автоматизованої інформаційної системи і враховують митні режими, особливості та способи переміщення товарів через митний кордон. Профілі ризику заповнюються значеннями індикаторів ризику – критеріїв із заданими параметрами, що дозволяють здійснити вибір об'єкта контролю. Індикатори ризику також передбачають додаткове наповнення під час використання профілів ризику.

Профілі ризику можуть включати кілька ризик-правил – сукупність індикаторів ризику, які визначають об'єкт контролю та перелік митних формальностей. Кількість ризик-правил у профілі ризику залежить від кількості комбінацій конкретних

³ Неліпович О. В. Система управління ризиками як інструмент спрощення митних процедур в контексті євроінтеграції. *Modern Economics*. 2020. № 24 (2020). С. 119–124. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V24\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V24(2020)-19)

значень індикаторів ризику, що враховують регіональні та місцеві особливості. Формування профілю ризику передбачає визначення індикаторів ризику, оцінку доцільності використання негативної або позитивної історії профілю ризику, а також алгоритму обчислення ризику залежно від заходів, необхідних для мінімізації ризиків під час митного контролю.

Рішення щодо схвалення, введення в дію, припинення дії або внесення змін до профілів ризику приймає Експертна комісія та центральний підрозділ з питань координації застосування системи управління ризиками (СУР). Програмна реалізація прийнятих рішень здійснюється структурним підрозділом з питань інформаційних технологій (ІТ) за допомогою функціоналу єдиної автоматизованої інформаційної системи (ЕАІС). Після цього профілі ризику доводяться до митних постів Держмитслужби програмним методом через автоматизовану систему митного оформлення (АСМО)¹.

Основним недоліком, на думку авторів², є формування профілів ризику є узагальнення ризиків за кодом товару та відсутність детального розподілу між окремими кодами. Іншим недоліком є двоякість трактування та відсутність чіткого виключного критерію для вибірки, що призводить до додаткових витрат часу на опрацювання кожної митної декларації.

Для ефективного функціонування системи управління митними ризиками в Україні доцільно:

1. Забезпечити розвиток програмного забезпечення для автоматизації процесу аналізу та оцінки ризиків, зокрема для застосування в пунктах пропуску через державний кордон.
2. Використовувати таргетинг при здійсненні митного контролю найбільш ризикових зовнішньоекономічних транзакцій.
3. Створити комплексну автоматизовану систему моніторингу застосування системи управління ризиками.
4. Удосконалити підходи до проведення аналізу та оцінки ризиків під час контролю правильності визначення митної

¹ Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text>

² Бондар О. Ю., Виноградчий В. І. Формування профілів ризику в митній справі. Київський економічний науковий журнал. № 3. 2023. С. 14–17.

вартості шляхом застосування попередніх рішень з питань визначення митної вартості.

5. Використовувати додаткові механізми верифікації результатів митного контролю, включаючи засоби фіксації виконання митних формальностей за результатами застосування системи управління ризиками.

6. Підтримувати актуальність автоматизованої системи управління ризиками через оновлення профілів ризику та вдосконалення автоматизованих алгоритмів аналізу й оцінки ризиків.

7. Створити бази даних ризиків – програмне забезпечення для внесення інформації про можливі ризики порушення митного законодавства та відстеження процесу їх опрацювання.

8. Запровадити механізм надання перевізниками попередньої інформації про товари та транспортні засоби відповідно до міжнародних стандартів.

9. Посилити роль митниць у процесах управління ризиками, зокрема через регіональне профілювання ризиків.

10. Внести зміни до Митного кодексу України щодо відповідальності перевізника за неподання або несвоєчасне подання попередньої інформації, а також за подання недостовірної інформації.

11. Розробити та затвердити порядок виконання митних формальностей на автомобільному транспорті.

12. Покращити ефективність взаємодії між органами державної влади, забезпечивши обмін інформацією в режимі реального часу для аналізу ризиків та виявлення порушень.

13. Удосконалити системи професійної підготовки посадових осіб, що займаються аналізом та оцінкою митних ризиків.

14. Забезпечити навчання новоприйнятих співробітників митниць з питань управління митними ризиками.

1.4. Особливості контролю міжнародних операцій у рамках торгівельних блоків та договорів

Контроль міжнародних операцій у рамках торгівельних блоків і договорів має особливості, які обумовлюються гармонізацією правил і спрощенням процедур для учасників торгівлі. У межах таких блоків, як Європейський

Союз або Північноамериканська угода про вільну торгівлю (NAFTA/USMCA), країни-учасниці інтегрують свої митні політики, створюючи спільні стандарти та механізми обміну інформацією. Це сприяє зниженню адміністративного навантаження на бізнес, однак ускладнює виявлення ризиків, пов'язаних із недобросовісними учасниками торгівлі. Угода про спрощення процедур торгівлі Світової організації торгівлі (COT) додає глобальний вимір цій гармонізації, заохочуючи держави впроваджувати спільні електронні системи та модернізувати інфраструктуру контролю. У такому контексті важливу роль відіграють інтегровані бази даних та технології аналізу ризиків, що дозволяють моніторити торгівельні потоки в режимі реального часу.

Незважаючи на спрощення процедур, учасники торгівельних блоків стикаються з викликами, пов'язаними з недотриманням правил з боку окремих суб'єктів. Наприклад, правила походження товарів вимагають ретельної перевірки для запобігання обходу тарифів через реекспорт. Угоди про вільну торгівлю створюють стимули для контрабандистів і шахраїв використовувати слабкі ланки в системах контролю, особливо на внутрішніх кордонах. Це вимагає тісної координації між митними органами держав-учасниць і впровадження ефективних механізмів обміну інформацією. Крім того, глобалізація постачальних ланцюгів ускладнює контроль за походженням товарів, що вимагає інтеграції сучасних технологій та аналітичних підходів.

Митні органи в рамках торгівельних блоків зобов'язані забезпечувати як сприяння законній торгівлі, так і захист внутрішнього ринку. Наприклад, у Європейському Союзі митна політика гармонізована, але контроль за дотриманням правил залишається національним завданням. Це створює складнощі у випадках, коли держави-члени мають різні підходи до оцінки ризиків або застосування санкцій. Для вирішення цих проблем використовуються спільні інформаційні системи, такі як система обміну митними даними (CCN/CSI), і створюються спеціалізовані органи, наприклад Європейське бюро з питань боротьби з шахрайством (OLAF). Таким чином, баланс між національними інтересами та загальноблоковими пріоритетами залишається важливим аспектом митного контролю.

Окрему увагу слід приділяти контролю міжнародних операцій у сфері санкційної політики, особливо в контексті торгівельних

блоків. Спільні економічні санкції, запроваджені ЄС чи іншими блоками, вимагають координації митних і фінансових органів для запобігання незаконному імпорту або експорту заборонених товарів. Це актуалізує використання Open-Source Intelligence (OSINT) для моніторингу підозрілих транзакцій і відстеження діяльності компаній, пов'язаних із санкційними юрисдикціями. Контроль у цьому аспекті залежить від своєчасного обміну інформацією та співпраці з міжнародними організаціями, такими як Інтерпол чи Всесвітня митна організація (ВМО). Водночас впровадження таких механізмів ускладнюється різним рівнем технічної підготовки держав-членів.

Важливим аспектом контролю в рамках торговельних блоків є боротьба з екологічними злочинами, такими як незаконне переміщення відходів або торгівля забороненими хімічними речовинами. Угоди, подібні до Базельської конвенції, визначають правила переміщення небезпечних матеріалів, однак їх імплементація залежить від роботи національних митних органів. Спільні ініціативи, як-от програми «зелених коридорів», сприяють виявленню порушень, але вимагають покращення технічної бази. Наприклад, системи сканування контейнерів або аналізу даних дозволяють ефективніше моніторити ризики. Проте, для повної реалізації таких механізмів потрібна підтримка на рівні міжнародних інституцій і ширша інтеграція екологічних стандартів у митну практику.

Технологічні інновації відіграють центральну роль у трансформації митного контролю в рамках торговельних блоків. Використання штучного інтелекту (ШІ), блокчейну та автоматизованих систем аналізу ризиків значно підвищує ефективність контролю. У межах торговельних угод це дозволяє скоротити час перевірки й мінімізувати людський фактор. Водночас такі технології створюють нові виклики, пов'язані із захистом даних і кібербезпекою. Забезпечення балансу між інноваціями та безпекою стає одним із ключових завдань для митних органів у сучасному глобалізованому середовищі.

У перспективі подальша гармонізація митного контролю в рамках торговельних блоків стане ключовим елементом інтеграції глобальної економіки. Посилення співпраці між державами-членами, розширення використання спільних технологій і баз даних сприятиме зниженню ризиків і прискоренню

торговельних потоків. Водночас такі зміни вимагатимуть перегляду нормативно-правової бази й адаптації до нових викликів, пов'язаних із глобальними ризиками. Роль міжнародних організацій, таких як СОТ і ВМО, у цьому процесі залишатиметься визначальною. Таким чином, контроль міжнародних операцій у рамках торговельних блоків постійно розвивається, реагуючи на динаміку глобального економічного середовища.

1.5. Стратегічний підхід до управління ризиками міжнародних операцій в умовах євроінтеграції

Постійне зростання зовнішньоторговельного обороту за умов обмежених можливостей реорганізації митної служби вимагає її безперервного вдосконалення та пошуку оптимальних форм і механізмів виконання покладених на неї функцій. Одним із найбільш ефективних інструментів, що дозволяє забезпечити баланс між інтересами держави та учасників зовнішньої торгівлі під час здійснення митного контролю, є система управління ризиками, яка широко застосовується в митній практиці по всьому світу.

Відповідно до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС)¹ ризик означає імовірність і наслідки настання події стосовно прибуття, вибуття, транзиту, переміщення або кінцевого використання товарів, переміщуваних між митною територією Союзу та країнами або територіями, які не є частиною такої території, а також стосовно перебування на митній території Союзу товарів із третіх країн, яка:

- перешкоджатиме правильному застосуванню інструментів Союзу або національних інструментів;
- ставитиме під загрозу фінансові інтереси Союзу та його держав-членів;
- становитиме загрозу для безпеки Союзу та його резидентів, здоров'я людей, тварин або рослин, довкілля чи споживачів.

¹ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text

Авторами² проведена систематизація національного та європейського законодавства у розрізі різних класифікаційних ознак митних ризиків наведена у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Узагальнення національного та європейського законодавства та досліджень авторів у розрізі різних класифікаційних ознак митних ризиків

	Фактори	Джерела	Зони	Рівні	Критерії	Особливості
Митний кодекс України	+		+		+	
Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур			+		+	+
Laying down the Union Customs Code	+	+				
Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю			+	+	+	+
Бережнюк І. ³	+	+		+		
Борисенко О., Васильєва О., Катерна О., Масюк І., Панахі О. ⁴	+		+	+	+	+
Янушкевич Д., Іванов Л. ⁵				+	+	+

² Тищенко В. Ф., Кулик Ю. С. Митні ризики: сутність та управління. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>

³ Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. 288 с.

⁴ Borysenko O., Vasylyeva O., Katerna O., Masiuk I., Panakhi O. Modeling the Risks of the Global Customs Space. *Journal of Risk and Financial Management*. 2022. № 15 (12). DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm15120598>

⁵ Янушкевич, Д. А., Іванов, Л. С. Застосування вимог міжнародних стандартів ISO в системі управління ризиками в митній справі. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Технічні науки*. 2014. № 2 (52). С. 84–96.

Управління ризиками передбачає систематичний процес ідентифікації ризиків, зокрема через вибіркові перевірки, та впровадження комплексу необхідних заходів для мінімізації їхнього впливу на ЄС.

Можливість прогнозування ймовірності виникнення ризиків та їх мінімізації значною мірою залежить від їхньої класифікації, яка виконує роль алгоритму. На основі цієї класифікації створюються системи управління ризиками, визначаються засоби та заходи для мінімізації негативного впливу на об'єкт управління в умовах невизначеності та багатоваріантності розвитку подій.

Процедури, засновані на управлінні ризиками, спрямовують митний контроль на ті ділянки, де ризик є найбільшим, що забезпечує відносно вільний переміщення більшої кількості товарів і фізичних осіб через пункти пропуску на митному кордоні.

Спільна система управління митними ризиками відіграє ключову роль у розвитку системи управління ризиками Європейського Союзу. Вона забезпечує швидкий і зручний механізм обміну інформацією про ризики між оперативними працівниками та центрами аналізу ризиків у державах-членах ЄС.

Загалом Стратегія ЄС з управління митними ризиками спрямована на досягнення високоякісного, багаторівневого підходу до управління ризиками та базується на чотирьох принципах:

1. Оцінюйте заздалегідь, контролюйте там, де це потрібно.
2. Міжвідомча співпраця.
3. Багаторівневий та скоординований підхід.
4. Ефективне використання ресурсів.

Європейська комісія, держави-члени і навіть економічні оператори відіграють важливу роль у забезпеченні успішної реалізації стратегії.

Ключові цілі:

- покращена якість даних;
- обмін інформацією;
- ефективний контроль та зниження ризиків;
- розбудова потенціалу;
- міжвідомча співпраця;
- співпраця з трейдерами;
- міжнародне митне співробітництво.

Управління ризиками відіграє ключову роль у діяльності митних органів, дозволяючи ідентифікувати різні рівні ризиків, що виникають у процесі переміщення товарів через митний кордон Європейського Союзу. Це є важливим інструментом для прийняття рішень щодо вибору об'єктів митного контролю та визначення місця і часу здійснення перевірок.

Основні етапи діяльності з управління ризиками включають:

- збір даних та інформації, необхідної для ідентифікації потенційних загроз;
- аналіз та оцінку ризиків з метою їх класифікації за рівнем значущості;
- призначення та реалізацію заходів, спрямованих на зменшення ризиків;
- регулярний моніторинг і перегляд результатів управління ризиками, заснованих на міжнародних, європейських та національних джерелах і стратегіях.

Застосування підходу до управління ризиками забезпечує:

- підвищення ефективності функціонування митних органів, особливо у частині таргетування високоризикових вантажів;
- сприяння безперервному руху легальних товарів через митний кордон;
- захист безпеки та економічних інтересів Європейського Союзу та його громадян.

Надійне управління ризиками дозволяє митним органам ефективно визначати оптимальні методи контролю, забезпечуючи своєчасну та адекватну реакцію на потенційні загрози.

Загалом управління ризиками є фундаментальним принципом сучасних методів митного контролю, який забезпечує оптимальне використання ресурсів митних органів без зниження ефективності їхньої діяльності, одночасно звільняючи більшість учасників зовнішньоекономічної діяльності від надмірного контролю.

Основною метою управління ризиками є розбудова сучасної системи митного адміністрування, що базується на принципі вибіркості. Такий підхід сприяє ефективному митному контролю шляхом оптимального розподілу ресурсів митної служби на ключових і пріоритетних напрямках діяльності з метою попередження порушень митного законодавства.

Система управління ризиками повинна підтримувати оптимальний баланс між спрощенням митних процедур і забезпеченням дієвого митного контролю. Висока ефективність митного контролю зменшує його вплив на процедури митного оформлення, що, своєю чергою, відкриває можливості для подальшого їхнього спрощення та прискорення.

У цьому контексті управління ризиками виступає як основний інструмент у реалізації митними органами своїх функцій. Такий підхід відповідає вимогам міжнародного митного законодавства, яке орієнтує на максимальне спрощення митних процедур для учасників зовнішньоекономічної діяльності за умови мінімального рівня митного контролю.

Досягнення цього балансу можливе завдяки інтеграції сучасних інформаційних технологій і використанню науково обґрунтованих підходів до організації митної діяльності.

Так, класифікація ризиків є важливим етапом у створенні системи управління ризиками (СУР), оскільки дозволяє чітко структурувати ризики та визначити найважливіші для подальшого управління. Для митних цілей класифікація може включати кілька основних категорій, залежно від особливостей операцій, процесів чи зовнішніх факторів. Ось кілька можливих підходів до класифікації ризиків у митній сфері:

1. За типом загрози:
 - фінансові ризики (наприклад, ухилення від сплати мит або податків);
 - операційні ризики (порушення митних процедур, несанкціоноване ввезення чи вивезення товарів);
 - ризики безпеки (загрози контрабанди, тероризму, нелегальної міграції);
 - ризики відповідності (невідповідність документів або товарів вимогам митного законодавства).
2. За джерелом виникнення:
 - внутрішні ризики (недоліки в управлінні, недостатній рівень підготовки персоналу, технічні помилки);
 - зовнішні ризики (зміни в міжнародній політиці, зміни в законодавстві, глобальні економічні потрясіння).
3. За ймовірністю настання:
 - низький рівень ймовірності (рідкісні ситуації, які важко передбачити);

- середній рівень ймовірності (ризика, що можуть виникати з певною регулярністю);
- високий рівень ймовірності (повсякденні або часто зустрічаються ситуації).

4. За впливом на діяльність:

- критичні ризики (ризика, що можуть мати серйозні наслідки для митної безпеки чи фінансової стабільності);
- помірні ризики (менш серйозні, але такі, що потребують уваги);
- незначні ризики (порушення, що мають мінімальний вплив на загальну діяльність).

Завдяки такій класифікації можна визначити пріоритети для вжиття заходів з управління ризиками, що дозволяє ефективно застосовувати ресурси для їх мінімізації та запобігання можливим негативним наслідкам.

У науковій літературі обговорюється суб'єктно-орієнтований підхід до класифікації ризиків у системі управління митними ризиками. На думку автора,¹ такий підхід є важливим інноваційним напрямом, що дає можливість більш точно враховувати специфіку діяльності кожного учасника зовнішньоекономічної діяльності та адаптувати до моделі його поведінки стратегії управління ризиками. Класифікація учасників ЗЕД залежно від їхньої надійності сприяє персоналізованому підходу до кожного суб'єкта. З урахуванням суб'єктно-орієнтованого підходу можна виокремити такі групи ризиків:

1. За рівнем надійності:

- високий ризик – до учасників ЗЕД, які порушують митне законодавство на регулярній основі або мають значну кількість правопорушень, що можуть мати серйозні наслідки для національної безпеки чи економіки. Це можуть бути компанії з історією порушень або тих, що пов'язують свою діяльність з високим ризиком контрабанди чи ухилення від сплати митних платежів;
- середній ризик – до учасників, у яких є певні порушення або інші ознаки ненадійності, але які не створюють серйозної загрози для митної системи. Може йтися про компанії,

¹ Неліпович О. В. Система управління ризиками як інструмент спрощення митних процедур в контексті євроінтеграції. *Modern Economics*. 2020. № 24 (2020). С. 119–124. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V24\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V24(2020)-19)

що інколи порушують правила або мають незначні недоліки в документації чи процесах;

- низький ризик – до учасників, які стабільно дотримуються митних правил, мають позитивну репутацію і не мають суттєвих порушень. Ці учасники можуть бути позначені як уповноважені економічні оператори (УЕО), що проходять сертифікацію та користуються певними пільгами.

2. Динамічне категоріювання, особливістю якого є те, що учасники ЗЕД можуть змінювати свою категорію залежно від результатів їхньої діяльності:

- для нових учасників ЗЕД можуть бути встановлені спрощені процедури оцінки ризиків;

- для УЕО або підприємств, які демонструють стабільні умови співпраці, можуть застосовуватися більш лояльні механізми управління ризиками, за умови дотримання вимог митного законодавства;

- у разі порушень (особливо критичних) учасники можуть бути виключені зі списку сумлінних або переведені на більш високий рівень ризику.

3. Підхід до довіри та ступеня ризику. Ступінь довіри до учасників ЗЕД з високим або середнім рівнем ризику може бути знижений або підвищений залежно від дотримання ними норм митного законодавства. Втім, важливим є також рішення щодо критичності порушень, що дає можливість оперативно реагувати на ситуації, коли існує загроза національній безпеці чи економічним інтересам держави.

Відтак, такий підхід дозволяє оцінити ймовірність порушень з урахуванням поведінки конкретного учасника, встановити пропорційні заходи для кожної групи учасників ЗЕД, забезпечити гнучкість системи управління ризиками для ефективного реагування на зміни у поведінці учасників ЗЕД.

Завдяки цій системі можна значно підвищити ефективність контролю та знизити рівень порушень серед сумлінних учасників ЗЕД, при цьому не перевантажуючи митну систему невикористаними заходами.

Міжнародна торгівля супроводжується численними викликами, пов'язаними з процесами митного оформлення, а також із підвищеним рівнем ризиків. Виявлення потенційних ризиків вимагає ґрунтовної оцінки низки ключових аспектів. Зокрема,

серед основних факторів ризику, пов'язаних із забезпеченням дотримання митних вимог, виділяють наступні:¹

1. Складність нормативно-правових актів. Різноманітність регіональних вимог щодо дотримання торговельних правил ускладнює процес їх імплементації. Порушення нормативних положень може спричинити юридичні ускладнення та адміністративні санкції.

2. Класифікація та оцінка тарифів. Невірно визначені тарифні коди або неточна декларована вартість товарів здатні призвести до неправильного розрахунку митних платежів і виникнення спорів, особливо у випадках трансфертного ціноутворення.

3. Митна документація. Неточність або недостатність інформації у митних документах створює ризик накладення штрафів, затримок у процесах оформлення, а також блокування вантажів.

4. Використання неліцензованих агентів. У регіонах, таких як Дубай та Об'єднані Арабські Емірати, робота з неперевереними або неліцензованими агентами підвищує ризик подання некоректних митних декларацій, недотримання місцевих правил і серйозних юридичних наслідків.

5. Дотримання правил безпеки. Недостатня увага до виконання стандартів безпеки, включаючи місцеві вимоги до імпорту та експорту, директиви С-ТРАТ (Customs-Trade Partnership Against Terrorism) і регуляції Всесвітньої митної організації (ВМО), може спричинити плутанину, юридичні спори та відмову у прийнятті вантажів.

Такий комплекс ризиків вимагає від учасників міжнародної торгівлі глибокого розуміння регуляторних вимог і систематичного підходу до їх виконання.

Щоб будь-який процес управління ризиками був успішним та ефективним, його необхідно постійно контролювати та оцінювати. Одним з методів для цього є використання вимірювання відповідності (compliance measurement). Вимірювання відповідності – це словосполучення, яке використовується, коли

¹ What are Effective Trade Compliance and Risk Management Strategies for Global Business Operations in Customs? URL: <https://wefreight.com/trade-compliance-risk-management-strategies/>

статистично обґрунтовані методи випадкової вибірки застосовуються для визначення ступеня дотримання митних правил і процедур торговцями, перевізниками, іншими суб'єктами тощо. При систематичному та належному виконанні методики вимірювання відповідності забезпечуються об'єктивні та статистично обґрунтовані результати. Вимірювання відповідності може використовуватися як діагностичний інструмент для виявлення зон чи ділянок невідповідності. При стратегічному використанні вимірювання відповідності та таргетинг можуть забезпечити необхідний баланс, який допоможе ефективно зосередити ресурси в сферах, що викликають занепокоєння митних органів. Крім того, результати початкових вимірювань відповідності можуть надати важливу інформацію для вдосконалення методології оцінки ризиків.

Програма управління дотриманням законодавства також забезпечує основу для оцінки митницею власної ефективності у захисті доходів та забезпеченні дотримання законів, підвищенні їх ефективності та результативності, а також розробці стратегій для покращення дотримання вимог.

РОЗДІЛ 2

СИНЕРГЕТИКА ПОЄДНАННЯ ЗАСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ

2.1. Сучасні інформаційні технології контролю міжнародних операцій

Сучасні інформаційні технології відіграють ключову роль у системі контролю міжнародних операцій, забезпечуючи швидкість, точність та прозорість процесів. Використання автоматизованих систем аналізу даних дозволяє митним органам ідентифікувати ризикові транзакції на основі широкого спектра показників. Наприклад, застосування алгоритмів машинного навчання допомагає прогнозувати можливі порушення, аналізуючи попередні випадки шахрайства чи контрабанди. Інтеграція таких технологій, як штучний інтелект і блокчейн, створює умови для більш ефективного відстеження руху товарів у глобальних ланцюгах постачання. Ці інновації, однак, вимагають адаптації законодавства та підвищення кваліфікації співробітників.

Автоматизовані системи управління ризиками (RMS) стали невід'ємною частиною контролю міжнародних операцій. RMS аналізують величезні обсяги інформації з митних декларацій, транспортних документів та баз даних, щоб оцінити ймовірність порушень. Цей підхід мінімізує втручання в законну торгівлю, одночасно концентруючи зусилля на високоризикових випадках. Наприклад, у ЄС використовується система ICS2 (Import Control System 2), яка забезпечує попередній аналіз вантажів на основі електронних даних. Впровадження таких систем підвищує ефективність контролю, але потребує постійного оновлення технологій.

Блокчейн-технології стають дедалі важливішими у забезпеченні прозорості та безпеки митних процесів. Ця технологія дозволяє створювати незмінні записи про кожен етап руху товару, які можуть бути доступними для всіх сторін ланцюга постачання. Завдяки цьому знижується ризик підробки документів і забезпечується надійність даних для прийняття рішень. Наприклад, блокчейн може використовуватись для контролю за дотриманням правил походження товарів у рамках торговельних угод. Однак для ефективного використання цієї технології необхідна тісна співпраця між країнами.

Системи електронного декларування значно спрощують процеси митного контролю, зменшуючи затримки й адміністративне навантаження. Вони забезпечують можливість подання митних декларацій у будь-який час і з будь-якого місця, що прискорює процес проходження митниці. Крім того, такі системи інтегруються з національними базами даних, полегшуючи перевірку інформації. Наприклад, система Asycuda, яку підтримує ООН, використовується багатьма країнами для автоматизації митних процедур. Однак повна ефективність цих систем залежить від рівня цифрової інфраструктури країни.

Інструменти аналізу великих даних (Big Data) відкривають нові можливості для митних органів у боротьбі з незаконною діяльністю. Аналізуючи інформацію з різних джерел, таких як відкриті джерела, бази даних компаній та платіжні системи, митні органи можуть ідентифікувати підозрілі схеми. Ці інструменти дозволяють створювати моделі ризиків, які враховують як історичні, так і актуальні дані. Наприклад, аналітичні платформи, такі як Palantir, використовуються для моніторингу міжнародних фінансових операцій. Однак широке використання таких технологій викликає питання захисту конфіденційності даних.

Штучний інтелект (ШІ) стає дедалі важливішим для автоматизації складних рутинних процесів у митному контролі. Наприклад, ШІ може використовуватися для автоматичного розпізнавання підозрілих вантажів на основі сканування контейнерів. Крім того, нейронні мережі можуть аналізувати текстові документи й виявляти невідповідності або ознаки маніпуляцій. Такі інструменти особливо корисні в умовах великих обсягів торгівлі, де людський контроль є обмеженим. Однак

важливо забезпечити точність алгоритмів і уникнути дискримінаційних підходів.

Співпраця з приватним сектором є важливим компонентом впровадження сучасних технологій у митній справі. Компанії, які працюють у сфері логістики, фінансових послуг і страхування, можуть надавати митним органам цінну інформацію для аналізу ризиків. Наприклад, обмін даними про транзакції або страхові випадки дозволяє виявляти підозрілі схеми. У цьому контексті виникає необхідність створення публічно-приватного партнерства, яке базується на довірі та спільних інтересах. Така співпраця вимагає чіткого визначення правового поля та забезпечення безпеки обміну даними.

2.2. Міжнародні стандарти обміну даними у сфері митного контролю

Головні документи, які визначають міжнародні стандарти обміну даними у сфері митного контролю, включають:

1. Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі (SAFE Framework of Standards) Всесвітньої митної організації (ВМО). Цей документ встановлює основи для спрощення та безпеки торгівлі, забезпечуючи єдиний підхід до обміну митними даними.

2. Модель даних ВМО (WCO Data Model). Універсальний стандарт для структури та формату даних, що використовується митними органами для обміну інформацією.

3. Стандарти ISO, зокрема ISO 15489 та ISO 20022. Вони забезпечують основи для управління електронними даними та фінансовими транзакціями у глобальному середовищі.

4. Спеціалізовані платформи, такі як Asycuda (Automated System for Customs Data). Вони сприяють автоматизації та стандартизації митних процедур у різних країнах.

5. Система ICS2 (Import Control System 2) в рамках ЄС. Регламентує обмін попередньою інформацією для митного контролю на етапі імпорту.

6. Угоди в рамках міжнародних організацій, наприклад:
– **Київська конвенція** про спрощення та гармонізацію митних процедур.

– **Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності**, яка регулює обмін інформацією між правоохоронними та митними органами.

7. Загальний регламент захисту даних (GDPR) в ЄС. Забезпечує правила щодо захисту інформації при її обміні між митними органами.

Ці документи формують основу для глобальної гармонізації митних процедур і сприяють прозорості, безпеці та ефективності міжнародного обміну даними.

Міжнародні стандарти обміну даними є основою ефективного митного контролю, особливо в умовах глобалізованої економіки. Вони створюють єдині правила для передачі, зберігання та аналізу інформації про вантажі, митні декларації та транзакції. Одним із ключових документів у цій сфері є Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі (SAFE Framework), розроблені Всесвітньою митною організацією (ВМО). Цей документ передбачає запровадження стандартних процедур для обміну попередньою інформацією про вантажі між країнами. Його виконання сприяє підвищенню прозорості та зниженню ризиків, пов'язаних із незаконним обігом товарів.

Широке використання стандартизованих форматів електронних даних є важливим елементом уніфікації митних процедур. Одним із найпоширеніших стандартів є WCO Data Model, який встановлює єдині вимоги до даних, що передаються митними органами різних країн. Цей підхід дозволяє забезпечити сумісність між різними інформаційними системами, що спрощує міжнародний обмін даними. Наприклад, використання стандарту у транскордонній торгівлі зменшує ризик затримок через розбіжності у документах. Водночас це забезпечує швидший обіг товарів і ефективніший контроль за їх переміщенням.

Електронна взаємодія митних органів через платформи, такі як Asycuda, підвищує прозорість і ефективність процесів. Asycuda забезпечує інтеграцію митних процедур із міжнародними стандартами, зокрема WCO Data Model. Це програмне забезпечення дозволяє обмінюватися інформацією в реальному часі, що є критично важливим для швидкого реагування на ризикові ситуації. Наприклад, за допомогою цієї платформи країни можуть оперативно обмінюватися даними про вантажі,

які підпадають під санкції. Це суттєво знижує можливість обходу митних і фінансових обмежень.

Стандартизація обміну даними відіграє вирішальну роль у боротьбі з фінансовими злочинами, зокрема схемами відмивання грошей. Впровадження єдиних стандартів обміну фінансовою інформацією між митними органами і підрозділами фінансової розвідки дозволяє краще відстежувати підозрілі операції. Інструменти, які забезпечують автоматизовану ідентифікацію таких операцій, дозволяють мінімізувати людський фактор у процесі аналізу ризиків. Наприклад, використання платформ на основі ISO 20022 полегшує обмін банківськими транзакціями для виявлення підозрілих схем. Це сприяє підвищенню ефективності як митних, так і фінансових органів.

Міжнародна співпраця в обміні даними також базується на домовленостях у межах регіональних інтеграційних об'єднань, таких як ЄС. У межах Європейського Союзу використовується система ICS2, яка забезпечує обмін інформацією між країнами-членами для ефективного контролю імпорту. Ця система створює умови для попереднього аналізу ризиків ще до прибуття товару на територію ЄС. Наприклад, інформація, отримана через ICS2, дозволяє митним органам виявляти контрабанду чи товари, що порушують санкційний режим. Це ілюструє важливість інтегрованих інформаційних систем для регіональної співпраці.

Захист даних є важливим аспектом впровадження міжнародних стандартів обміну інформацією. Митні органи повинні забезпечувати конфіденційність і безпеку даних, щоб уникнути їх несанкціонованого використання або витоків. У цьому контексті важливу роль відіграє загальний регламент захисту даних (GDPR), що діє в ЄС. Він встановлює правила для зберігання, передачі та обробки інформації, які мають виконуватися всіма сторонами обміну даними. Таким чином, стандарти обміну інформацією не тільки спрощують процеси, але й посилюють вимоги до безпеки.

Впровадження міжнародних стандартів обміну даними має значний потенціал для посилення митного контролю у глобальному економічному середовищі. Вони забезпечують єдиний підхід до управління інформацією, що дозволяє державам ефективніше співпрацювати у боротьбі з незаконною діяльністю.

Використання цих стандартів сприяє гармонізації митних процедур і підвищує рівень довіри між країнами. Водночас, інтеграція нових технологій і стандартів вимагає від митних органів адаптації до нових умов. Це створює перспективу для більш прозорої, ефективної та безпечної системи міжнародного контролю.

2.3. Адаптація фахівців та їх компетентностей до сучасних викликів контролю міжнародних операцій

Адаптація фахівців митних органів до сучасних викликів контролю міжнародних операцій є критичним аспектом забезпечення ефективності їхньої діяльності в умовах швидкої трансформації глобальної економіки. Впровадження новітніх інформаційних технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та великі дані, вимагає від працівників нових навичок аналізу, обробки інформації та прогнозування ризиків. Одним із головних викликів є інтеграція автоматизованих систем у щоденну практику, що потребує як технічної підготовки, так і розуміння їх стратегічного значення. Сучасні виклики, зокрема, пов'язані зі зростанням масштабів торгівлі, обходом санкцій та екологічними злочинами, вимагають від митників володіння методиками розпізнавання складних схем ухилення від контролю.

Особливу увагу слід приділити компетентностям у сфері роботи з відкритими джерелами інформації (OSINT), оскільки їх ефективне використання дозволяє виявляти приховані ризики. Наприклад, аналіз соціальних мереж або реєстрів компаній сприяє виявленню нелегальних фінансових потоків та маніпуляцій. Для цього потрібна як спеціальна підготовка, так і інституційна підтримка, що забезпечує доступ до якісних даних та аналітичних інструментів. Інтеграція знань у сфері митного права, міжнародного бізнесу та технологій є основою для створення багатопрофільних команд. Зростання ролі митних органів як правоохоронних структур також впливає на зміни в підготовці кадрів. Вони мають бути здатні не лише до оперативного реагування, але й до розслідування складних

справ у співпраці з фінансовою розвідкою та іншими службами. Це потребує опанування стандартів доказовості, управління конфіденційними даними та координації міжвідомчих дій. Для забезпечення цього необхідні регулярні навчання та симуляції реальних ситуацій.

Одним із ключових елементів адаптації є розвиток “soft skills”, таких як міжкультурна комунікація, критичне мислення та здатність працювати в умовах постійних змін. У багатонаціональному середовищі співпраця з представниками інших країн, знання іноземних мов та розуміння культурних особливостей є важливими для успішного вирішення конфліктних ситуацій. Крім того, працівники повинні розуміти основи міжнародних стандартів та договорів, які регулюють їх діяльність.

Необхідність адаптації кадрів до роботи з автоматизованими системами вимагає створення навчальних програм із фокусом на цифрову грамотність. Це передбачає навчання роботі з великими даними, інструментами візуалізації інформації та прогнозування ризиків. Особливу увагу слід приділяти роботі з програмними продуктами, такими як системи автоматизованого митного оформлення. Навчання має бути неодноразовим, із регулярним оновленням знань відповідно до змін у технологіях. Ключовим завданням є розробка адаптивних стратегій підготовки, які враховують різнорівневі компетентності працівників. Це дозволяє формувати спеціалізовані підрозділи для вирішення вузькопрофільних завдань, таких як боротьба з транскордонним переміщенням нелегальних товарів чи фінансових потоків. Створення умов для постійного професійного розвитку, зокрема через обмін досвідом із зарубіжними колегами, є важливою складовою.

Таким чином, синергія між фаховими компетентностями та технологічними інноваціями є основою для адаптації митних органів до сучасних викликів. Інвестування в навчання, технології та створення партнерських зв'язків із міжнародними структурами забезпечує надійність контролю та зміцнює роль митних органів у глобальній системі безпеки.

Проблематика компетентності митних працівників у контексті управління ризиками є багатогранною та охоплює низку аспектів, які стосуються як професійної підготовки,

так і адаптації до сучасних викликів. Одним із головних викликів є недостатній рівень технічних навичок для роботи із сучасними інформаційно-аналітичними системами. Управління ризиками у митній діяльності передбачає аналіз великих обсягів даних, використання алгоритмів прогнозування та автоматизованих інструментів для ідентифікації потенційних загроз. Без належного розуміння цих технологій ефективність роботи знижується, а ризики можуть залишатися непоміченими.

Іншим аспектом є обмежена міждисциплінарна підготовка, що ускладнює інтеграцію різних напрямків роботи. Для якісного управління ризиками митники повинні володіти знаннями у сферах міжнародного права, економіки, фінансового аналізу, кібербезпеки, а також мати навички роботи з відкритими джерелами інформації (OSINT). У багатьох країнах відсутність систематизованих програм навчання, які б охоплювали всі ці сфери, знижує здатність персоналу ефективно реагувати на складні ризики, наприклад, схеми фінансових маніпуляцій або обходу санкцій.

Важливою проблемою є також недостатня підготовка до роботи у міжнародному середовищі. Управління ризиками часто передбачає взаємодію з митними службами інших країн, правоохоронними органами та фінансовими розвідками. Для цього митники мають володіти іноземними мовами, розуміти культурні та регуляторні особливості інших юрисдикцій. Без таких компетентностей ускладнюється обмін інформацією та координація дій у боротьбі з транскордонними злочинами.

Крім того, проблемою є недостатнє використання “soft skills” у процесі управління ризиками. Вміння ухвалювати рішення в умовах невизначеності, критично мислити, ефективно спілкуватися з іншими учасниками процесу є важливими для оперативного виявлення ризиків і реагування на них. Брак таких навичок може призвести до помилкових оцінок і втрати важливої інформації.

Сучасні виклики, такі як фінансування тероризму, нелегальний обіг товарів та обходження санкцій, вимагають від митників готовності до навчання та адаптації. Відсутність регулярних тренінгів та доступу до актуальних аналітичних інструментів обмежує можливість вчасного оновлення знань. У цьому контексті розробка адаптивних програм підготовки, орієнтованих

на практичні виклики, є критичною для підвищення компетентності митних працівників у сфері управління ризиками.

2.4. Моделі взаємодії фахівців з технологіями контролю міжнародних операцій: аналіз практики й оцінка перспектив

Сучасні моделі взаємодії фахівців із технологіями контролю міжнародних операцій базуються на інтеграції автоматизованих рішень та людського досвіду для забезпечення точності, швидкості та ефективності митного контролю. Однією з ключових практик є впровадження системи управління ризиками (RMS), яка дозволяє автоматично аналізувати дані про міжнародні операції та виділяти найбільш ризиковані. Водночас критично важливо, щоб фахівці володіли інструментами інтерпретації результатів аналізу RMS, враховуючи місцеві особливості та специфіку контрабандних схем. Наприклад, у сфері боротьби з фінансовими злочинами технології аналізу транзакцій надають оперативну інформацію, але остаточне рішення про порушення часто залежить від досвіду митників. Поєднання таких підходів створює модель “людина плюс машина”, яка показує високу ефективність у багатьох країнах.

Другим перспективним напрямом є використання штучного інтелекту (ШІ) для обробки великих обсягів даних, які генеруються у процесі міжнародної торгівлі. ШІ дозволяє створювати профілі поведінки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, прогнозувати ризики та ідентифікувати аномалії. Наприклад, системи прогнозування на основі машинного навчання можуть сигналізувати про ризик обходу санкцій або нелегального експорту стратегічних товарів. Проте застосування таких технологій вимагає від митників не лише базових знань програмного забезпечення, а й глибокого розуміння принципів роботи алгоритмів. Без належного рівня компетентності фахівців результати аналізу ШІ можуть бути неправильно трактовані або залишатися нерелевантними.

Особливу увагу заслуговує впровадження технологій блокчейн, які забезпечують прозорість та надійність даних у міжнародних операціях. Ці технології створюють можливість для

митних органів швидко перевіряти легітимність товару, його маршрут та сертифікати, зменшуючи ризик підробок. Проте інтеграція блокчейну в практику митного контролю потребує чітких стандартів, а також навчання персоналу щодо специфіки роботи з такими системами. Підтримка таких ініціатив міжнародними організаціями, як WCO чи ООН, дозволяє створювати єдині глобальні стандарти та спрощувати процеси адаптації.

Динамічно розвивається також напрям застосування аналітичних платформ, які використовують OSINT для збору й аналізу відкритої інформації. Такі платформи дають можливість виявляти підозрілі активності, аналізувати репутацію суб'єктів торгівлі та моніторити ризики. Водночас особливістю OSINT є необхідність швидкої обробки інформації, що вимагає від митників специфічних навичок та здатності працювати у високошвидкісному середовищі. Успіх таких платформ залежить від їх адаптації до конкретних умов роботи та доступу до актуальних джерел даних. Це відкриває нові перспективи для підвищення ефективності виявлення ризиків.

Іншим важливим аспектом є використання цифрових платформ для міжнародної співпраці між митними органами різних країн. Інструменти, такі як Платформа SAFE WCO, надають можливість митникам обмінюватися інформацією в режимі реального часу, аналізувати транскордонні потоки та координувати спільні операції. Ця модель дозволяє зменшити час на перевірку даних, водночас підвищуючи їхню надійність. Проте впровадження таких платформ потребує не лише технічного забезпечення, а й розвитку довіри між партнерами та гармонізації нормативних баз.

Перспективним є також використання автоматизованих сканерів та сенсорів для фізичної перевірки товарів, які можуть інтегруватися з системами обробки даних. Ці інструменти дозволяють митникам отримувати вичерпну інформацію про вміст контейнерів, не порушуючи їхньої цілісності, що значно скорочує час перевірки. Дані від таких пристроїв можуть аналізуватися автоматично або передаватися на обробку фахівцям, створюючи синергію між технікою та людським фактором. Подібні моделі вже демонструють успішну практику у країнах ЄС, зокрема в Німеччині та Нідерландах.

Таким чином, що ефективна взаємодія між фахівцями та технологіями потребує постійного вдосконалення як технічного оснащення, так і компетенцій митників. Сучасний світ швидко змінюється, і нові загрози, такі як обходи санкцій чи кіберзлочини, потребують швидкої адаптації. Тому розвиток моделей взаємодії «фахівець – технологія» має стати одним із пріоритетів для митних органів, що прагнуть забезпечити надійний контроль міжнародних операцій.

Приміром, **Модель даних ВМО (WCO Data Model)** – це глобальний стандарт, розроблений Всесвітньою митною організацією (ВМО) для уніфікації та гармонізації обміну даними між митними органами, урядами, бізнесом та іншими зацікавленими сторонами в міжнародній торгівлі. Основна мета моделі – створення спільного підходу до збору, обробки й передачі інформації, що використовується у процесах митного контролю, декларування товарів і транскордонної торгівлі.

Основні характеристики:

1. Єдина структура даних. Модель включає стандартизовані формати для всіх елементів даних, що забезпечує сумісність між різними країнами та системами.

2. Комплексність. WCO Data Model охоплює всі аспекти митних процедур, від митного оформлення до забезпечення безпеки та збору статистики.

3. Гармонізація з міжнародними стандартами. Модель інтегрована з іншими стандартами, такими як стандарти ООН (UN/EDIFACT), стандарт обміну повідомленнями CCL, а також рекомендаціями ISO.

4. Підтримка “єдиного вікна” (Single Window). ВМО Модель даних використовується як ключовий елемент для побудови систем єдиного вікна, де всі зацікавлені сторони можуть взаємодіяти через один інтерфейс для спрощення процедур.

5. Гнучкість. Модель дозволяє адаптуватися до специфіки різних країн і секторів, зберігаючи при цьому загальну стандартизацію.

Переваги:

- Скорочення часу та витрат на митне оформлення.
- Зменшення ризику помилок і шахрайства через автоматизацію та стандартизацію.

- Поліпшення координації між митними органами та іншими учасниками торгівлі.
- Підвищення прозорості та передбачуваності митних процедур.

Сфера застосування:

WCO Data Model використовується для опису транзакційних даних, що передаються між різними суб'єктами міжнародної торгівлі, включаючи митні органи, порти, логістичні компанії та урядові агентства. Її впровадження є обов'язковим для держав, які прагнуть інтегруватися у глобальну економічну систему, особливо у контексті міжнародних торговельних угод.

Модель також постійно оновлюється відповідно до змін у митних процесах, нових ризиків та викликів у сфері міжнародної торгівлі.

Інтеграція цифрових інструментів, зокрема, аналітики даних і штучного інтелекту змінює традиційні ролі й обов'язки державних службовців, сприяючи ефективності, прозорості й оперативності державного управління. Водночас, досліджуючи психологічні та соціологічні аспекти поведінки державних службовців у контексті впровадження інновацій, опанування технологіями контролю міжнародних операцій варто виділити фактори, що впливають на прийняття рішень, етику й мотивацію державних службовців.

У даному контексті, спираючись на концепцію поведінкової економіки й організаційну психологію, важливо врахувати різні моделі поведінки індивідів на державній службі, оцінюючи відповідні наслідки для управління, підзвітності та громадської довіри. Необхідно усвідомити, що інновації у співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки (ПФР) виходять за рамки технологій і включають поведінкові та процедурні аспекти. Це передбачає розробку формату співробітництва, протоколів обміну інформацією та спільних програм навчання для розширення обміну даними, сприяння взаєморозумінню щодо профілів ризиків і розвитку культури довіри та співробітництва між двома організаціями. Застосовуючи інноваційні моделі співробітництва, митні органи та ПФР можуть оптимізувати свої ресурси й діяльність та підвищити ефективність спільних зусиль у боротьбі з фінансовими правопорушеннями.

Вивченню досліджуваної проблематики присвячено низку наукових праць, практичних і методичних рекомендацій, професійних стандартів тощо^{1, 2}. Низка статей присвячена вивченню впливу моделі поведінки державних службовців на співпрацю та обмін документами між державними органами. Автори^{3, 4, 5, 6} використовують змішаний підхід, поєднуючи опитування державних службовців з різних країн, аналіз досвіду успішних моделей співпраці та моделювання різних сценаріїв обміну документами. Головні висновки цих дослідників полягають у тому, що ставлення державних службовців до виконання своїх функціональних обов'язків, їх мотивація до співробітництва, розуміння природи ризиків та одержання адекватної винагороди впливають на готовність ділитись даними та співпрацювати з іншими відомствами. До інституційних умов, які сприяють або перешкоджають співпраці й обміну документами, автори відносять правову базу, організаційну культуру, технологічну інфраструктуру та вплив зовнішнього середовища.

¹ Standards of conduct for international civil service (2013). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000230879>

² Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the assessment of the risk of money laundering and terrorist financing affecting the internal market and relating to cross-border activities (2019). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019SC0650&rid=1>

³ Chen, L., Hu, X., Liu, B. (2024). Fueling the Taking Charge Behaviors of Civil Servants: the Different Roles of Workload and Non-Economic Reward. *Journal of Chinese Political Science*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11366-023-09852-4>.

⁴ Kleiman, F., Jansen, S. J.T., Meijer, S., Janssen M. (2023). Understanding civil servants' intentions to open data: factors influencing behavior to disclose data. *Information Technology & People*. <https://doi.org/10.1108/ITP-12-2020-0893>

⁵ Kleiman, F., Janssen, M., Meijer, S., Jansen, S. (2020) Changing civil servants' behaviour concerning the opening of governmental data: evaluating the effect of a game by comparing civil servants' intentions before and after a game intervention. *Sage Journals*. Vol. 88, Is. 4. <https://doi.org/10.1177/00208523209622>

⁶ Lam, K., Kong, E. W. S., Chiu, D. K. W., Ho, K. K. W. (2023). Knowledge-sharing attitude and behavior of civil servants: motivations behind rewards. *Aslib journal of information management*. DOI: 10.1108/AJIM-01-2023-0016

У статті¹ автор досліджує взаємозв'язки між товарними і фінансовими потоками у світовій економіці та їх вплив на ефективність співпраці митних органів та ПФР. Автор наголошує на ключовій ролі таких чинників як коливання цін на сировину, вплив циклічності на кон'юнктуру товарних ринків, причини інфляційних процесів, спекуляції у торгівлі товарами.

Загалом науковці доводять, що товарні й фінансові потоки є водночас взаємозалежними і складними та становлять значні ризики для митних органів і ПФР. Відтак пропонуються певні структури для аналізу впливу товарних і фінансових потоків на співпрацю й обмін документами між цими установами.

Особливості налагодження міжвідомчих соціальних зв'язків між держслужбовцями, моделі їх кооперації та шляхи вдосконалення вивчали². Дослідження³, проведене в Китаї, показало, що бюрократична культура опосередковано впливає на інноваційну поведінку через очікувані вигоди від інновацій. Крім того, автономія робочих місць держслужбовців безпосередньо передбачає інноваційну поведінку. Водночас аналіз засвідчив, що мотивація впливає на продуктивність державних службовців через інноваційну поведінку⁴. Проблематиці бюрократії як центральної ланки в наданні державних послуг присвячена праця⁵.

¹ Clayton, B. C. *Commodity Markets and the Global Economy*. Cambridge University Press; 2015:i-iv. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/commodity-markets-and-the-global-economy/commodity-markets-and-financial-speculation/A483C5428E178A340F7297B7855A6178#>

² Schanina, Y., Gilad, S. (2023). Civil servants' inter-departmental social ties as an impetus for voicing ideas for improvement. *Public Management Review*. <https://doi.org/10.1080/14719037.2023.2225523>

³ He, R., Li, S. (2020). What Affects the Innovative Behavior of Civil Servants? Survey Evidence from China. In: Xu, J., Ahmed, S., Cooke, F., Duca, G. (eds) *Proceedings of the Thirteenth International Conference on Management Science and Engineering Management*. ICMSEM 2019. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 1002. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-21255-1_47

⁴ Suryani, S., Fachmi, M., Yahya, M., Tamsah, H. (2023). Structural Modeling Analysis of Public Service Motivation on Civil Servants' Performance through Innovative Behavior. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. DOI: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v10i10.5235>

⁵ Peters, B. Guy. (2021). *Understanding Comparative Bureaucracy*. P. 1–C1. T4. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198297253.003.0001>

З метою сприяння співпраці між ПФР і митними службами щодо протидії транскордонній діяльності з відмивання грошей і фінансування тероризму Егмонтською групою та Всесвітньою митною організацією (ВМО) опубліковано «Посібник про співпрацю митниці та ПФР»⁶. Цей практичний путівник містить рекомендації та висвітлює найкращі практики для митних служб і ПФР щодо покращення їхньої співпраці й обміну документами. Така співпраця може включати обмін торговельними й фінансовими даними, включно з інформацією про фізичних і юридичних осіб, підозрюваних у відмиванні грошей, шахрайстві на митниці або контрабандній діяльності.

Стосовно досвіду окремих країн варто відзначити прийнятий у Великій Британії «Кодекс державної служби»⁷, що визначає головні цінності державної служби та стандарти поведінки, яких повинні дотримуватись державні службовці. В Україні затверджені «Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування»⁸, які визначають професійно-етичні вимоги та правила поведінки державних службовців, діяльність яких спрямована на служіння народу України і територіальній громаді шляхом забезпечення охорони та сприяння у реалізації прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Разом з тим, потребують ґрунтовнішого вивчення специфічні питання впровадження механізмів взаємодії між митними органами та ПФР. Необхідно врахувати, що реалізація інноваційних підходів відбувається за наявності певних особливостей поведінки державних службовців. Це потребує визначення ключових проблем, викликів і вірогідних шляхів удосконалення інституційних умов співпраці з можливою трансформацією моделей поведінки.

⁶ Customs – FIU Cooperation Handbook. (2020). URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/report/wco_fiu_handbook_sanitised-public-version_wco_en.pdf?la=en

⁷ Civil Service: values and standards of behaviour. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/civil-service-code>

⁸ Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>

З метою ґрунтовного дослідження впливу моделей поведінки державних службовців на інституційні умови співпраці й обміну документами між митними органами та ПФР було використано мультидисциплінарний підхід, що включає універсальні методи дослідження: спостереження і порівняльного аналізу, групування управлінських ситуацій та логічного аналізу критеріїв побудови моделей поведінки посадових осіб для з'ясування особливостей моделей поведінки при налагодженні співпраці між працівниками митних органів і ПФР.

Митні органи несуть відповідальність за дотримання правил торгівлі та справляння митних платежів, а ПФР аналізують фінансові операції для виявлення та запобігання фінансовим злочинам, таким як відмивання грошей та ухилення від сплати податків. Ефективне співробітництво між цими суб'єктами має важливе значення для міжнародної безпеки, оскільки транснаціональні злочинні організації та терористичні групи експлуатують швидке зростання світової торгівлі, використовуючи нові технології та інноваційні методи, а незаконна діяльність, включаючи незаконний обіг наркотиків та порушення прав інтелектуальної власності, забезпечує злочинним підприємствам значні доходи. Частина нелегальної торгівлі може супроводжуватись розрахунками у криптовалюти, які є предметом досліджень з боку ПФР.

Транскордонний обмін передовим досвідом та інноваційними рішеннями дає змогу державним службовцям навчатись один в одного й вирішувати спільні проблеми. Інвестиції у глобальні платформи співпраці створюють екосистему обміну знаннями для підвищення ефективності виконання державними органами своїх функцій. Прийняття рішень на основі даних, завдяки платформам з відкритим кодом і прозорості даних, сприяє підзвітності та покращує якість надання митних послуг. Партнерство з приватним сектором та організаціями громадянського суспільства розкриває різноманітні перспективи й досвід, що веде до більш ефективних рішень.

Оцінюючи роль інновацій у співпраці митних органів і ПФР у контексті моделей поведінки державних службовців, варто виділити такі ключові аспекти: дослідження ролі інновацій у сприянні співпраці між митними органами й ПФР; аналіз впливу найсучасніших технологій на оптимізацію

обміну інформацією, оцінку ризиків і правозастосування; розуміння вимоги до митних органів балансувати між регуляторними обов'язками та врахуванням інтересів суб'єктів господарювання.

На митні органи покладено завдання із забезпечення дотримання правил торгівлі та припинення незаконної фінансової діяльності. У цій сфері завдання полягає у встановленні тонкого балансу між дотриманням контрольних процедур та створенням середовища, яке сприяє бізнес-інноваціям. Інновації часто обумовлені обміном технологіями через транскордонні транзакції. Митним органам необхідно адаптуватись до поширення нововведень, оцінюючи їх потенційні вигоди для своїх країн та одночасно знижуючи пов'язані з ними ризики.

Нормативно-правова база має бути розроблена таким чином, щоб заохочувати впровадження інноваційних технологій для дотримання вимог митного контролю. Такий підхід сприяє створенню умов співпраці, в яких і влада, і бізнес мають спільні цілі, гарантуючи, що досягнення в галузі технологій реалізуються з подвійною метою: полегшення торгівлі та посилення митного нагляду.

Підприємства все частіше застосовують інноваційні рішення для оптимізації своєї діяльності. Тому будь-які технологічні досягнення, які впроваджуються митними органами, мають бути сумісні з тими, що використовуються підприємствами, щоб забезпечити зручну інтеграцію. Наприклад, митні органи можуть надавати підприємствам чіткі інструкції про те, як дотримуватись нових вимог до цифрової документації, пропонувати навчання або технічну підтримку, щоб допомогти підприємствам адаптуватися до нових технологій. До того ж митні органи повинні брати участь у регулярному діалозі з підприємствами, щоб зрозуміти їхні потреби та проблеми. Це може сприяти гарантії того, що впровадження інноваційних методів митного контролю не обтяжуватиме бізнес надмірно, а натомість сприятиме більш зручній та ефективній торгівлі.

Особливої актуальності досліджуваній проблематиці додає специфіка поведінки державних службовців митних органів та ПФР у такій сфері як міжнародна торгівля. До головних проблем, зумовлених особливостями вітчизняного та іноземного законодавства, інноваційністю та неузгодженістю

у прийнятті рішень щодо використання відповідних методів чи інструментів, варто віднести такі:

- відсутність однотипних даних про торгівлю, а саме спільного формату для обліку та звітності щодо інформації, пов'язаної з торгівлею, в країнах, залучених до міжнародних торговельних операцій, може створити проблеми для фінансових установ і регуляторних органів, які намагаються виявити потенційні випадки відмивання грошей у сфері торгівлі. Наприклад, торговельні дані з різних країн можуть мати різні коди чи описи для тих самих товарів або послуг, що ускладнює порівняння та зведення даних;

- складність фінансових розрахунків, які охоплюють низку учасників, включаючи експортерів, імпортерів, банки, митників і страхові компанії. Ця особливість ще більше актуалізується тим фактом, що кожна країна має власні правила й вимоги до міжнародної торгівлі, включаючи митні процедури, податкові правила, вимоги до документації, що може створити проблеми для фінансових установ і регуляторних органів, які намагаються виявити та запобігти діяльності з відмивання грошей;

- обмеженість ресурсів, особливо щодо впровадження та підтримки ефективних систем моніторингу, навчання персоналу, обміну інформацією, документообміном між митними органами та ПФР, розслідування підозрілих операцій тощо;

- інноваційність методів відмивання грошей, латентність злочинів та пошук нових способів використання системи фінансування торгівлі. Безумовно, фінансові установи, митні органи, ПФР повинні бути не лише обізнаними з новітніми методиками та практичними рекомендаціями, але й ефективно застосовувати їх на практиці;

- знання та розуміння специфіки товарних і фінансових потоків, методів обходу санкцій, готовність обмінюватися інформацією, брати участь у спільних заходах;

- застосування ризик-орієнтованого підходу, що ґрунтується на оцінці ризику, та вимагає від фінансових установ оцінки ризику, пов'язаного з кожною транзакцією та клієнтом. Варто наголосити, що цей підхід може бути складним, оскільки ризик, пов'язаний з операціями в сфері міжнародної торгівлі, зазвичай, важко визначити кількісно;

– обмеження стосовно обміну даними. Обмін інформацією між відповідними державними органами має вирішальне значення для боротьби зі злочинами, проте в окремих випадках фінансові установи можуть вагатись щодо обміну інформацією з огляду на дотримання принципу конфіденційності. Окрім цього, «каменем спотикання» можуть стати законодавчі й нормативні обмеження щодо обміну інформацією та технічні проблеми, пов'язані з сумісністю між різними системами і платформами, які використовуються для зберігання й обміну даними. Безумовно взаємодія митних органів з ПФР сприяє оперативному та якісному проведенню розслідувань злочинів, здійснених у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Інновації в митних органах і ПФР необхідні для того, щоб випереджати все більш витончені методи фінансових злочинів. Передові технології, такі як аналіз даних, штучний інтелект та блокчейн, можуть революціонізувати виявлення та запобігання незаконним фінансовим потокам, відмиванню грошей у торгівлі та інших фінансових злочинів. Використовуючи ці інновації, митні органи та ПФР можуть розширити свої можливості щодо виявлення порушень, аналізу складних наборів даних та сприяння розслідуванням на основі аналітичної інформації.

Інновації, особливо у вигляді цифрових технологій, можуть суттєво розширити відповідну співпрацю. Наприклад, розширений аналіз даних може допомогти митним органам і ПФР обробляти величезні обсяги даних більш ефективно й точно. Це може призвести до більш ретельного виявлення підозрілих транзакцій чи незаконної діяльності¹.

До головних напрямів обміну документами між ПФР і митними органами варто віднести:

– встановлення офіційних каналів для обміну документами, зокрема через чіткі вказівки щодо типів документів для спільного використання, захищені методи передачі інформації (наприклад, зашифровані канали), процедури поводження з конфіденційною інформацією;

¹ Matsudaira, T. Customs Administration and Digitalization. Customs Matters: Strengthening Customs Administration in a Changing World. P. 203-234. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH007.xml>

- визначення тригерів для спільного використання документів, наприклад, звіти про підозрілі операції від будь-якої сторони, транскордонний рух валюти, що перевищує порогові значення, індикатори відмивання грошей на основі торгівлі;
- стандартизацію форматів документів шляхом створення загальних шаблонів або поля даних для узгодженості, ефективної обробки та аналізу;
- захист конфіденційності через відповідні заходи щодо захисту конфіденційних даних, дотримання законів і правил з питань конфіденційності;
- покращення прямого та зворотного зв'язку з дотриманням чітких часових рамок для відповідей та швидкого реагування, відпрацювання механізмів запиту додаткової інформації, проведення спільного аналізу та розробки навчальних кейсів.

Водночас варто наголосити на моделях поведінки державних службовців у різних контекстах та їхньому впливі на результати співпраці й обміну документами. Так, деякі експерти¹ використовують теорію запланованої поведінки, щоб пояснити когнітивні й емоційні фактори, які формують наміри та дії державних службовців щодо обміну знаннями та співпраці з іншими відомствами.

Відповідно до цієї теорії існує три типи поведінки з урахуванням відповідних характеристик:

- ставлення до своїх обов'язків, тобто прийнятний рівень, відповідно до якого державний службовець позитивно чи негативно оцінює власну поведінку;
- суб'єктивна норма або ступінь сприйняття соціального тиску щодо реалізації чи відмови від власної поведінки;
- прийнятний (допустимий) контроль поведінки, що передбачає відносну легкість або складність щодо її виконання (реалізації).

Ці характеристики, на думку дослідників, визначаються базовими переконаннями державних службовців стосовно своєї поведінки, відповідними референтами та сукупністю чинників, які можуть сприяти або перешкоджати реалізації відповідного

¹ Success Profiles – Civil Service Behaviours. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/717275/CS_Behaviours_2018.pdf

типу поведінки. Наприклад, державний службовець, який позитивно налаштований до співпраці, переконаний, що його керівники й колеги цінують будь-яку співпрацю, та відчувається впевненим і здатним ефективно співпрацювати, швидше за все, буде активніше брати участь у кооперації, ніж державний службовець з упередженням чи негативним ставленням до співпраці, який сприймає її як непотрібну чи небажану або об'єктивно зіштовхується з перешкодами або проблемами стосовно співпраці.

Окрім цього, з метою дослідження внутрішніх і зовнішніх мотивів, які визначають поведінку державних службовців у контексті інституційної реформи, можна використати концепцію неекономічної винагороди. Визначити загальні й особливі моделі поведінки державних службовців у різних країнах і регіонах, а також те, як вони пов'язані з культурними, інституційними та екологічними факторами, можна на основі аналізу результатів опитування чи інтерв'ювання. Для перевірки впливу різних моделей поведінки на ефективність співпраці й обміну документами за різних сценаріїв використовують дані моделювання.

Одним із способів класифікації поведінки державних службовців є використання системи критеріїв оцінювання поведінки державних службовців², що визначає дії, пов'язані з успіхом у роботі на державній службі. Згідно з цим підходом, виділяють десять пріоритетів поведінки, які відповідають різним управлінським рівням:

- 1) розуміння загальної картини та усвідомлення того, як роль окремого держслужбовця узгоджується з цілями організації;
- 2) зміна й удосконалення через пошук можливостей для ефективних змін і пропонування інноваційних ідей для вдосконалення;
- 3) прийняття ефективних рішень шляхом використання доказів і знань для підтримки точних експертних рішень і порад;

² Success Profiles – Civil Service Behaviours. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/717275/CS_Behaviours_2018.pdf

4) лідерство, що надихає та мотивує команди й окремих людей для досягнення високих результатів;

5) спілкування та вплив з метою чіткого розуміння мети організації;

6) спільна робота, спрямована на побудову сприятливих, довірливих і професійних взаємин з колегами та широким колом людей як на державній службі, так і за її межами;

7) особистий розвиток і розвиток колег шляхом удосконалення індивідуальних навичок і здібностей для ефективнішого виконання нинішніх або майбутніх службових обов'язків;

8) управління якістю обслуговування з урахуванням різноманітних потреб і вимог клієнтів;

9) постійний розвиток з акцентом на збільшення продуктивності праці, зосередження на особистій відповідальності та одержання якісних результатів;

10) прояв відданості цінностям державної служби та ставлення суспільних інтересів на перше місце.

Однак важливо зазначити, що ці типи поведінки не є взаємовиключними чи вичерпними, і що державні службовці можуть демонструвати різні типи поведінки залежно від ситуації та контексту. Таким чином, системне розуміння поведінки державних службовців потребує багатовимірного і динамічного підходу, який враховує різноманітність та складність факторів, які впливають на поведінку державних службовців.

Інновації й моделі поведінки відіграють вирішальну роль у формуванні ефективної системи державної служби. Державні службовці можуть зробити свій внесок у створення інноваційної державної служби, впроваджуючи культуру підвищення цифрових навичок та використовуючи потенціал даних і технологій.

Синергетичний ефект співпраці між митними органами та ПФР, що посилюється інноваціями, має важливе значення для боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та транснаціональною злочинністю загалом.

Співпраця митних органів та ПФР має враховувати інтереси суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації у свою діяльність. Впровадження компаніями інноваційних технологій та практик ведення бізнесу спрямоване на підвищення ефективності, прозорості та дотримання нормативних вимог.

Аналізуючи різноманітні моделі поведінки держслужбовців, урядовці можуть створити сприятливе середовище для ефективної співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки, посилюючи їх здатність ефективніше виявляти факти обходу санкцій і таким чином сприяти захисту національних інтересів. З цією метою необхідно сприяти підвищенню рівня підготовки і знань, розвитку довіри та спільної відповідальності, відчуття спільної мети та довіри між агентствами, проведенню спільних навчальних ініціатив та забезпеченню надійних каналів зв'язку. Не менш важливими є питання формування корпоративної культури прозорості та інновацій, що передбачає відкрите спілкування, експериментування з новими підходами та обмін передовим досвідом між митними органами та ПФР.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ВЗАЄМОДІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ

3.1. Аналіз міжнародних нормативно-правових актів, рекомендацій та узагальнення практик, що визначають співпрацю митних органів та підрозділів фінансової розвідки

У сучасних умовах глобалізації боротьба з фінансовими злочинами, такими як відмивання грошей, фінансування тероризму й ухилення від санкцій, вимагає тісної співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Для цього на міжнародному рівні створено систему нормативно-правових актів і рекомендацій, які встановлюють стандарти взаємодії між цими структурами, регулюють обмін інформацією та координацію спільних заходів. Головними документами, що забезпечують таку співпрацю, є акти міжнародних організацій, таких як ФАТФ, ООН та ВМО, а також регіональні угоди й договори.

Рекомендації ФАТФ

Одним із найважливіших міжнародних документів у сфері боротьби з відмиванням грошей є **40 Рекомендацій ФАТФ¹** (Financial Action Task Force). ФАТФ розробила комплекс стандартів, спрямованих на протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, де ключову роль відіграє налагоджена співпраця між митними органами й підрозділами фінансової розвідки.

ФАТФ наголошує на необхідності обміну інформацією між різними державними структурами, включаючи митні органи та ПФР. Зокрема, **Рекомендація 29** закликає до створення

¹ FATF 40 Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Standards%20-%202040%20Recommendations%20rc.pdf>

підрозділів фінансової розвідки, які будуть отримувати звіти про підозрілі операції та мати доступ до інформації, яка може бути корисною у виявленні схем відмивання грошей і фінансування тероризму. Митні органи, як інституції, що мають доступ до даних про зовнішньоекономічну діяльність, є важливими партнерами в цьому процесі. Відповідно до рекомендацій, держави повинні забезпечувати ефективну взаємодію між митними органами та ПФР для спільної боротьби з фінансовими злочинами.

У пояснювальній записці до Рекомендації 29² вказано, що ПФР повинен бути спроможним **передавати** інформацію та результати свого аналізу **компетентним органам** у випадку наявності підстав підозрювати відмивання коштів, предикатні злочини або фінансування тероризму. Грунтуючись на аналізі ПФР, передача інформації повинна бути основана на принципі вибіркової та надавати можливість органам-реципієнтам зосередити увагу на певних випадках/інформації. Також ПФР повинен бути спроможним **виконувати запити** щодо надання інформації **компетентним органам** відповідно до Рекомендації 31. Коли ПФР одержує такий запит від компетентного органу, рішення про проведення аналізу та/або передачі інформації запитуючій стороні повинно залишатися за ПФР.

Важливо відзначити, що згідно тлумачення ФАТФ зміст поняття компетентного органу є ширшим, ніж зміст поняття правоохоронного органу. У загальному глосарії 40 рекомендацій³ вказано, що до **компетентних органів** належать:

- підрозділ фінансової розвідки;
- органи, які наділені функціями розслідування та/або переслідування за відмивання коштів, пов'язані предикатні злочини та фінансування тероризму, а також арешту/замороження та конфіскації кримінальних активів;

² The FATF Recommendations International Standards on Combating Money Laundering and The Financing of Terrorism & Proliferation. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>

³ FATF 40 Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Standards%20-%2040%20Recommendations%20rc.pdf>

- **органи, що отримують повідомлення про транскордонне перевезення валюти та оборотних інструментів на пред'явника;**

- органи, які мають обов'язки з нагляду та моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, спрямовані на забезпечення виконання фінансовими установами та ВНУП вимог в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермська конвенція)¹

Палермська конвенція 2000 року (The United Nations Convention against Transnational Organized Crime²) є ключовим міжнародним договором, який регулює боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю, включаючи фінансові злочини та контрабанду. Конвенція містить положення, що передбачають тісну співпрацю між державними органами. Так, згідно Статті 29. Навчання та технічна допомога,

Кожна Держава-учасниця, наскільки це необхідно, ініціює, розробляє або вдосконалює спеціальні навчальні програми для свого персоналу правоохоронних органів, включаючи прокурорів, слідчих суддів і персонал митниці, а також іншого персоналу, який відповідає за запобігання, виявлення та боротьбу з правопорушеннями, охопленими цією Конвенцією. Такі програми стосуються, зокрема, наступного:

а) методи, що використовуються для запобігання, виявлення та боротьби з правопорушеннями, які охоплюються цією Конвенцією;

(b) **маршрути** й методи, які використовуються особами, підозрюваними в причетності до злочинів, які охоплюються цією Конвенцією, у тому числі в державах транзиту, а також відповідні контрзаходи;

(c) моніторинг переміщення **контрабанди**;

¹ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. Дата набуття чинності для України: 21.05.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

² The United Nations Convention against Transnational Organized Crime. URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>

(d) виявлення та моніторинг руху **доходів, отриманих злочинним шляхом**, майна, обладнання чи інших засобів і методів, які використовуються для передачі, приховування або маскуванню таких доходів, майна, обладнання чи інших засобів, а також методів, що використовуються в боротьбі з грошима, відмивання коштів та інші фінансові злочини;

(e) збір доказів;

(f) методи контролю в **зонах вільної торгівлі та вільних портах**;

g) сучасне правоохоронне обладнання та методи, включаючи електронне спостереження, контрольовані поставки та таємні операції;

(h) методи, що використовуються в боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, що вчиняється за допомогою комп'ютерів, телекомунікаційних мереж або інших форм сучасних технологій;

(i) методи, які використовуються для захисту потерпілих і свідків.

Загалом цей міжнародний документ закликає країни забезпечувати ефективний обмін інформацією між різними державними інституціями та створювати національні координаційні механізми. Це може включати спільні аналітичні групи, автоматизовані системи для виявлення підозрілих операцій і обмін оперативними даними щодо підозрілих осіб та операцій із залученням інституцій громадянського суспільства.

Конвенція ООН проти корупції³

Конвенція ООН проти корупції 2003 року (The United Nations Convention against Corruption⁴) також є важливим документом, що регулює питання боротьби з фінансовими злочинами, у тому числі через корупцію. Вона передбачає співпрацю між митними органами та фінансовими установами у виявленні та протидії незаконним фінансовим потокам, які виникають внаслідок корупційної діяльності. Це виражено у зобов'язанні держав забезпечити, щоб адміністративні, регулятивні,

³ Конвенція ООН проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

⁴ The United Nations Convention against Corruption. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf

правоохоронні та інші органи, призначені для боротьби з відмиванням грошей (включаючи, якщо це доцільно відповідно до національного законодавства, судові органи) мали можливість співпрацювати та обмінюватися інформацією на національному та міжнародному рівнях, а також створити підрозділ фінансової розвідки, який має слугувати національним центром для збору, аналізу та розповсюдження інформації щодо потенційного відмивання грошей.

Конвенція закликає країни впроваджувати механізми для обміну інформацією між державними органами і забезпечувати належну правову базу для міжвідомчої співпраці.

Київська конвенція Всесвітньої митної організації (ВМО)¹

Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур² (Київська конвенція), прийнята ВМО, є важливим документом, що регулює митні процедури та закликає до співпраці між митними органами різних країн для боротьби з незаконною торгівлею і контрабандою. Хоча основний фокус конвенції зосереджений на спрощенні митних процедур, вона також передбачає співробітництво, де це доцільно, з іншими національними органами влади, іншими митними адміністраціями та торговими спільнотами, впровадження відповідних міжнародних стандартів, впровадження сучасних методів, таких як управління ризиками та контроль на основі аудиту, а також максимальне практичне використання інформаційних технологій.

Програма “SAFE Framework of Standards” ВМО³

Програма “SAFE Framework of Standards” є ще одним важливим документом ВМО, що регулює безпеку міжнародної торгівлі та координацію між державними структурами. Ця програма встановлює стандарти для глобальної співпраці

¹ International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx

² Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур. Дата набрання чинності для України: 15.09.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text

³ SAFE Framework of Standards 2021. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf>

у запобіганні злочинам, що виникають через міжнародну торгівлю.

Як частина інтегрованого ланцюжка митного контролю, митні адміністрації вздовж ланцюга постачання повинні розглянути можливість обміну даними між митницями, зокрема щодо вантажів з високим ризиком, для підтримки оцінки ризику та полегшення випуску. Така система електронного обміну повідомленнями може включати обмін повідомленнями про експортну операцію, включаючи результати контролю, а також відповідне повідомлення про прибуття. Національне законодавство має містити положення, які дозволяють митним службам передавати інформацію, яку вони збирають для своїх цілей, іншим митним адміністраціям. Якщо ні, такі положення повинні бути розроблені та введені в дію.

Митні органи мають створити систему управління ризиками для виявлення вантажів та/або транспортних засобів, які потенційно становлять високий ризик, і автоматизувати цю систему. Ця система управління повинна включати механізм перевірки оцінок загроз і цільових рішень, а також впровадження передового досвіду. Ці автоматизовані системи треба розробляти на основі передової міжнародної практики, яка враховує управління ризиками для ідентифікації вантажу та/або транспортних засобів, які становлять потенційний ризик для безпеки на основі попередньої інформації та стратегічної розвідки. Для морських вантажних перевезень у контейнерах цю процедуру треба застосовувати стандартизовано до завантаження судна. Використання автоматизованих систем відбору щодо перевезень вантажів усіма видами транспорту, що є необхідним з огляду на географічне положення країни торгівлі, повинно застосовуватись протягом усього маршруту вантажу від пункту відправлення до пункту призначення.

Митні органи повинні використовувати складні методи для ідентифікації потенційно небезпечних вантажів, включаючи, але не обмежуючись цим, попередню електронну інформацію про вантажні відправлення до країни та з неї до відправлення або прибуття, стратегічну розвідку; дані автоматизованої торгівлі, аналіз аномалій.

З моменту розробки рамок стандартів SAFE у 2005 році зросла важливість співпраці між митницею та іншими

урядовими та міжурядовими установами, залученими до міжнародної торгівлі та безпеки ланцюга поставок. Всесвітня митна організація визнала це та запровадила низку ключових інструментів та інструментів, зокрема Збірники координованого управління кордонами та Єдиного вікна, які впливають на та спрямовують співпрацю між митницею та іншими урядовими установами та міжурядовими установами.

Основна мета цієї співпраці полягає в тому, щоб державна реакція на виклики безпеки ланцюга постачання була ефективною та результативною, уникаючи дублювання вимог та перевірок, оптимізуючи процеси та, зрештою, працюючи над глобальними стандартами, які забезпечують рух товарів у спосіб, який полегшує торгівлю.

Існує багато державних установ, які співпрацюють з митницею у сфері безпеки ланцюга поставок. Партнерські агентства включають органи транспортної безпеки, органи внутрішніх справ, ліцензійні агентства (наприклад, у сфері обігу товарів подвійного використання) тощо. Існують різноманітні потенційні форми взаємної співпраці: агентства можуть використовувати спільне обладнання, бази даних, обмінюватись інформацією та спільно проводити цільову оцінку ризиків або перевірки. Це також може включати узгодження програм безпеки та заходів контролю різних органів.

Співпраця між різними установами є важливою на національному рівні. Враховуючи природу глобального ланцюжка поставок, така ефективна співпраця також має заохочуватись на двосторонньому та багатосторонньому рівнях між організаціями, що представляють різні сектори та сфери регулювання, щоб налагоджувати міжнародну гармонізацію та зменшувати тягар як для торгівлі, так і для урядів. Програма "SAFE" також може розглядатись як концептуальна основа впровадження новітніх технологій для обміну інформацією між митними органами і фінансовою розвідкою, що дає змогу швидко реагувати на потенційні загрози.

Митна служба повинна, серед іншого, налагодити взаємну співпрацю з поштовими операторами, відповідальними за безпеку поштового трафіку. Співпраця може включати такі сфери, як початкова процедура оцінки безпеки, обмін наявною та відповідною інформацією та, де це можливо, узгодження

контролю відповідності та подальшої діяльності. Особливо варто приділити увагу обміну попередньою електронною інформацією між митницею та операторами поштового зв'язку для забезпечення безпеки ланцюга постачання, одночасно полегшуючи митні процедури для поштових відправлень. Важливо відзначити, що в діяльності поштових операторів природно виникає ситуація поєднання товарних і фінансових потоків, за наявності яких вони стають суб'єктами, підзвітними підрозділу фінансової розвідки.

Європейські нормативно-правові акти

У рамках Європейського Союзу діють численні нормативні акти, спрямовані на регулювання співпраці між митними органами та фінансовими інституціями. **Директива ЄС проти відмивання грошей**¹ (Anti-Money Laundering Directive²) встановлює загальні стандарти для всіх країн-членів ЄС у боротьбі з фінансовими злочинами. Вона зобов'язує національні підрозділи фінансової розвідки та митні органи тісно співпрацювати між собою, обмінюючись інформацією щодо підозрілих фінансових операцій, особливо тих, що пов'язані з транскордонною діяльністю.

Двосторонні та багатосторонні угоди

Окрім міжнародних конвенцій, також існують численні двосторонні та багатосторонні угоди між державами, які регулюють співпрацю між митними органами й підрозділами фінансової розвідки. Такі угоди, зазвичай, містять положення щодо обміну інформацією, проведення спільних операцій та сприяння у розслідуванні фінансових злочинів.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів свідчить, що міжнародна спільнота приділяє велику увагу співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Такі документи, як Рекомендації ФАТФ, конвенції ООН та акти ВМО,

¹ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text

² Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>

встановлюють орієнтири для обміну інформацією та координації дій між цими структурами. Їхнє виконання є критично важливим для боротьби з фінансовими злочинами та забезпечення економічної безпеки держав.

ПФР несуть відповідальність за аналіз підозрілих фінансових операцій у межах своєї юрисдикції, включаючи розкриття інформації про фізичний рух валюти та її еквівалентів. Митні служби відіграють ключову роль у наданні ПФР відповідної інформації про незаконні й підозрілі транскордонні переміщення валюти, оскільки вони є єдиними суб'єктами, які можуть надавати таку інформацію. Відповідна практика може мати свої національні та регіональні особливості, які, певною мірою, враховані у **Посібнику зі співробітництва між митницею та ПФР**¹.

У розробці цього Посібника брали участь представники Секретаріату Всесвітньої митної організації, ПФР Угорщини, Німеччини та Данії за підтримки Секретаріату Егмонтської групи.

Посібник висвітлює боротьбу з відмиванням грошей трьома способами: ідентифікація, заборона та розслідування. Небезпечно недооцінювати потребу в ефективній боротьбі з відмиванням грошей у митній сфері, оскільки збільшення аналітичної спроможності митниці виявляти відмивання грошей призведе до значного зміцнення національної, регіональної та міжнародної безпеки.

Посібник зі співробітництва між митницею та ПФР охоплює кілька ключових тем, спрямованих на посилення співпраці між підрозділами фінансової розвідки (ПФР) та митними службами для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Головні проблемні напрями, висвітлені в посібнику такі:

Контрабанда та приховування. У цьому розділі розглядаються питання, пов'язані з контрабандою та приховуванням валюти, її еквівалентів, дорогоцінного каміння й дорогоцінних металів. У ній наголошується на необхідності спільних зусиль для виявлення та запобігання цій незаконній діяльності.

¹ CUSTOMS – FIU Cooperation Handbook. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/report/wco_fiu_handbook_sanitised-public-version_wco_en.pdf?la=en

Відмивання грошей на основі торгівлі. У посібнику обговорюються практики відмивання грошей на основі торгівлі, які передбачають маскування доходів, отриманих злочинним шляхом, за допомогою торговельних транзакцій. Він надає уявлення про те, як митниця та ПФР можуть співпрацювати для виявлення та пом'якшення цих ризиків.

Системи переказу грошей або цінності. Ця тема зосереджена на альтернативних системах грошових переказів і механізмах грошових переказів, які можуть бути використані для цілей відмивання грошей. Посібник містить рекомендації щодо моніторингу та ефективного регулювання цих систем.

Відповідні змістові модулі покликані надати практичні рекомендації для покращення оперативного та стратегічного співробітництва між митними службами й ПФР, спрямованого на ефективне припинення транскордонних фінансових злочинів.

Незважаючи на те, що Посібник зі співробітництва між митницею та ПФР містить цінні рекомендації для посилення співпраці між митними органами й підрозділами фінансової розвідки, він, зокрема, не висвітлює критично важливе питання виявлення **кінцевих бенефіціарних власників** учасників (КБВ) міжнародної торгівлі. Недостатня увага до ідентифікації КБВ створює значні проблеми у боротьбі з відмиванням грошей та іншими фінансовими злочинами, оскільки злочинці часто використовують складні корпоративні структури, щоб приховати свою справжню особистість та уникнути виявлення. Без комплексних стратегій та механізмів для відстеження й перевірки бенефіціарної власності суб'єктів, які беруть участь у транскордонних операціях, як митницям, так і ПФР може бути важко адекватно оцінити ризики, пов'язані з міжнародною торгівлею, та ефективно обмежити незаконні фінансові потоки. Без чіткого фокусу на обґрунтованих методологіях та найкращих практиках для виявлення особистості кінцевих бенефіціарних власників методичний ресурс може виявитися недостатнім у забезпеченні відомств необхідними інструментами для ефективної боротьби зі складнощами сучасної фінансової злочинності.

Посібник зі співробітництва між митницею та ПФР не приділяє належної уваги критично важливому питанню виявлення

фактів **ухилення від санкцій** через міжнародну торгівлю. Хоча в Посібнику наголошується на співпраці між митними органами й підрозділами фінансової розвідки (ПФР) для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, у ньому відсутні конкретні стратегії та керівні принципи для виявлення й пом'якшення ризиків, пов'язаних з ухиленням від санкцій. Цей недолік є важливим, оскільки транснаціональні злочинні організації та терористичні режими часто використовують міжнародні торговельні механізми для обходу санкцій, що робить необхідною для митниці та ПФР ефективну співпрацю у сфері моніторингу торговельних операцій на предмет потенційних порушень санкційних обмежень. Підсанкційні організації часто використовують витончені методи для обходу обмежень, включаючи складні торговельні мережі, підставні компанії та непрямі торговельні маршрути. Без детальних протоколів і стратегій для виявлення та подолання цих практик митним органам й ПФР може бути важко виявляти ризикові операції та реагувати на ухилення від санкцій. Усунення цієї прогалини у процесі міжвідомчого діалогу має вирішальне значення для посилення контролю за дотриманням національних і міжнародних санкцій та забезпечення того, щоб торгівля не сприяла наданню ресурсів юридичним або фізичним особам, які перебувають під санкціями.

Посібник зі співробітництва між митницею та ПФР недостатньо висвітлює зростаючу проблему використання **криптовалют** для незаконної міжнародної торгівлі. Криптовалюти з їхнім децентралізованим і часто анонімним характером створюють унікальні виклики для правоохоронних і регулюючих органів у відстеженні незаконних фінансових потоків через кордони. Відсутність чітких вказівок щодо того, як митні органи й ПФР повинні виявляти відповідні факти та вести розслідування, пов'язані з криптовалютами, обмежує їхню здатність ефективно боротися з сучасними фінансовими злочинами. Включення стратегій та інструментів для виявлення та протидії використанню криптовалют у незаконній торгівлі має важливе значення для підвищення актуальності аналітичних методів у контексті розвитку фінансових технологій та посилення глобальної боротьби з відмиванням грошей, незаконною торговельною діяльністю та обходом санкцій.

Посібник зі співробітництва між митницею та ПФР забезпечує основу для посилення співпраці між митними органами й підрозділами фінансової розвідки, але він недостатньо висвітлює питання ухилення від **сплати митних платежів та акцизних податків**. У той час як у посібнику викладено загальні стратегії боротьби з відмиванням грошей і фінансовими злочинами, складнощі ухилення від сплати митних зборів – такі як заниження вартості товарів, неправильна класифікація продуктів або використання шахрайської документації – вимагають більш цілеспрямованих вказівок та оперативних протоколів. Для ефективної боротьби з ухиленням від сплати митних зборів можуть бути використані детальні тематичні дослідження, найкращі практики та конкретні методології для виявлення й розслідування такої діяльності. Крім того, варто наголосити на важливості аналізу даних і механізмів обміну інформацією, яка зосереджена на ризиках, пов'язаних з митницею. Це включатиме детальні рекомендації щодо аналізу даних для виявлення торговельних аномалій, надійну практику обміну інформацією та спільні аналітичні процедури, спрямовані на виявлення ухилення від сплати мита й акцизів.

Важливо спільно розробити практично корисні критерії ризику для підозрілих операцій, які можуть використовуватись як митними органами, так і підрозділами фінансової розвідки. Така співпраця може опиратись на різноплановий досвід та джерела інформації обох організацій для створення надійної основи виявлення та оцінки ризиків, пов'язаних із підозрілими транзакціями. Поєднуючи розуміння митницею моделей торгівлі, розбіжностей в оцінках стосовно митних зборів з можливостями ПФР щодо аналізу фінансових операцій і виявлення діяльності з відмивання грошей або фінансування тероризму, можна розробити більш ефективний набір критеріїв ризику. Зразки критеріїв ризику розробляють й інші органи різних країн, наприклад, агентства санкційного контролю. Ці спільні зусилля мають включати обмін даними, проведення спільних тренувань і розробку стандартизованих протоколів для моніторингу та повідомлення про підозрілу діяльність. Зрештою, такі спільні зусилля можуть підвищити загальну ефективність як митниці, так і ПФР у боротьбі з фінансовими злочинами та забезпеченні цілісності міжнародної торгівлі.

Єдина система критеріїв ризику для товарних і фінансових операцій у контексті співпраці між митними органами й ПФР мають складатись з набору ознак і закономірностей, які використовуються для виявлення потенційно підозрілої діяльності, що виходить за межі звичних торговельних і фінансових практик. Ці критерії мають синтезувати досвід обох відомств і зосереджуватись на сферах, де торговельна практика перетинається з фінансовими операціями при здійсненні незаконної діяльності, такої як відмивання грошей, митне шахрайство або ухилення від санкцій. Нижче наведено опис того, що можуть включати ці загальні критерії ризику.

Невідповідності в документації. Розбіжності в торгових документах, такі як протиріччя між рахунками-фактурами та контрактами або відмінності в заявлених кількостях і фактичних відправленнях. Це може вказувати на потенційне введення в оману. Розбіжності між вартістю, задекларованою митницею, та вартістю, відображеною в записах про фінансові операції, можуть сигналізувати про шахрайські торговельні практики або рух незаконних коштів.

Товари з високою вартістю та невеликими обсягами. Торгівля такими предметами, як дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння або інші товари високої вартості, які легко транспортуються й можуть бути використані для прихованого переміщення значних цінностей.

Товари подвійного призначення. Предмети, які можуть бути використані як для цивільних, так і для військових цілей, підвищуючи ризик їх причетності до порушень чи обходу санкцій або контрабанди.

Незвичайні моделі транзакцій. Транзакції, які значно відрізняються від встановлених для конкретних товарів моделей поставок і розрахунків.

Незвичайні торгові шляхи. Виявлення вантажів, що спрямовуються через країни, які не мають обґрунтованих економічних зв'язків, що може сигналізувати про фінансові злочини на основі торгівлі або ухилення від санкцій.

Складні ланцюги поставок. Використання заплутаних судноплавних маршрутів, які не узгоджуються з логічною торговельною практикою. Залучення кількох посередників або підставних компаній, які приховують справжню природу угоди.

Часта зміна способів доставки або портів. Компанія, яка часто змінює свої методи доставки або пункти призначення в портах, може намагатись уникнути послідовного контролю.

Низька маржа прибутку. Моніторинг суб'єктів господарювання, які постійно повідомляють про необґрунтовано низьку маржу прибутку у своїй торговельній діяльності, що може свідчити про заниження доходів або неправильне ціноутворення з метою ухилення від сплати митних платежів.

Заниження або завищення вартості. Виявлення товарів, які декларуються за цінами, значно нижчими або вищими за ринкову вартість, що вказує на потенційне відмивання грошей на основі торгівлі.

Нестабільні обсяги торгівлі. Різкі зміни обсягів або частоти поставок за участю однієї і тієї ж компанії, що свідчать про можливу контрабанду або приховані фінансові потоки.

Використання інструментів торгового фінансування. Використання засобів торгового фінансування, таких як акредитиви або приховані гарантії, особливо коли вони використовуються протягом надзвичайно тривалого часу або без чіткого комерційного обґрунтування, що може вказувати на спроби приховування змісту транзакцій.

Незрозумілі структури платежів. Платежі, що здійснюються через складні ланцюжки посередників, розділені транзакції або платежі, які не відповідають типовим моделям для даних видів товарів.

Платежі від третіх осіб. Платежі, здійснені не пов'язаними третіми сторонами, що свідчать про зусилля з приховування джерела або призначення коштів.

Незвичайні способи оплати. Використання нетрадиційних способів оплати, таких як криптовалюти платежі, для транзакцій на значні суми, пов'язаних з міжнародною торгівлею.

Суб'єкти, які потрапили під санкції. Транзакції за участю організацій та індивідів, про яких відомо, що вони внесені до санкційних списків.

Складні структури власності. Транзакції за участю суб'єктів зі складною структурою власності або частими змінами бенефіціарних власників, які можуть приховати справжні залучені сторони та сприяти відмиванню грошей.

Юрисдикції з високим рівнем ризику. Транзакції за участю країн, відомих високим рівнем корупції або слабкою нормативно-правовою базою, оскільки вони часто пов'язані з підвищеними ризиками ухилення від сплати митних зборів та інших фінансових злочинів.

Митні служби мають унікальні можливості для боротьби з відмиванням грошей, оскільки вони безпосередньо контактують з міжнародними потоками товарів, а також валюти та її еквівалентів. Існують значні відмінності між повноваженнями митних служб і правоохоронних органів щодо запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Багато митних служб мають повноваження забороняти незадекларований міжнародний рух валюти або валюти, що транспортується в рамках схем відмивання грошей. Деякі митні служби також мають широкі слідчі повноваження для виявлення, ініціювання та завершення розслідувань щодо відмивання грошей і фінансування тероризму, як-от Homeland Security Investigations у Сполучених Штатах і Zollkriminalamt у Німеччині.

Митні органи й ПФР мають спільні складові у своїй роботі, коли вони застосовують ризик-орієнтований підхід. Обидва типи організацій зосереджені на зборі, аналізі й поширенні інформації для ефективної боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Вони відіграють ключову роль у виявленні підозрілих транзакцій, оцінці ризиків і співпраці з іншими відповідними органами для вдосконалення фінансових розслідувань. Крім того, митні органи й ПФР покликані забезпечити надійність, точність та актуальність інформації, яку вони обробляють для відстеження незаконних транзакцій і боротьби зі злочинною діяльністю загалом. Ці організації є невід'ємною частиною боротьби з фінансовими злочинами шляхом обміну інформацією на національному й міжнародному рівнях відповідно до міжнародних стандартів, таких як рекомендації FATF. Загалом митні органи й ПФР відіграють ключову роль у захисті фінансових систем від протиправних посягань.

Митні органи повинні враховувати орієнтири національної безпеки та брати участь в реалізації різних напрямів економічного контролю, таких як експортний контроль, міграційний контроль та контроль за рухом активів, і забезпечувати

дотримання встановлених правил для захисту національних інтересів. Ці державні структури мають постійно контролювати й оцінювати свою діяльність, визначаючи сфери для вдосконалення та впроваджуючи нововведення, щоб підтримувати належний рівень власної ефективності у мінливих соціально-економічних умовах.

Так, Митна програма Європейської Комісії¹ передбачає надання значного фінансування та підтримки у справі допомоги митним адміністраціям контролювати зростаючі торговельні потоки та усвідомлювати новітні тенденції тай технології у сфері електронної комерції та блокчейну. Ця програма забезпечує краще реагування на загрози, сприяючи захисту митних інтересів Європейського Союзу (ЄС) та його держав-членів, шляхом реалізації таких завдань:

- підтримати Митний союз і митні органи, які працюють разом і діють як єдине ціле;
- захистити фінансово-економічні інтереси ЄС та його держав-членів;
- забезпечити безпеку та захищеність в межах ЄС;
- захищати ЄС від недобросовісної та незаконної торгівлі, одночасно сприяючи законній підприємницькій діяльності.

Також Митна програма дає змогу Європейській Комісії керувати більш ніж 50 європейськими ІТ-системами, які допомагають контролювати імпорт, експорт і транзит товарів і зменшують бюрократичну тяганину для законних трейдерів.

З огляду на необхідність наближення України до європейських стандартів, у статті досліджено взаємозв'язок митних органів та підрозділів фінансової розвідки (ПФР), інновацій, правових і соціальних явищ у контексті посилення митного контролю та боротьби з фінансовими злочинами.

Митні адміністрації повинні бути відкритими до інноваційних ідей та рішень, таких як концепція «Єдиного вікна», вимірювання ефективності та неінтрузивне інспекційне обладнання. Це включає розробку та впровадження нових політик і процедур, щоб випереджати нові тенденції та технології. Системи боротьби з фінансовими злочинами та забезпечення

¹ Customs programme. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/eu-funding-customs-and-tax/customs-programme_en

економічній стабільності постають перед значними викликами, але також отримують можливості для інновацій та зростання. Митні органи та ПФР повинні бути проактивними у вирішенні низки проблем та використовувати можливості для посилення своїх правозастосовних зусиль та сприяння соціально-економічній стабільності.

Досліджуваній проблематиці присвячено низку нормативних документів, посібників та наукових досліджень^{1, 2}. Особливу увагу звертаємо на нормативно-правову базу^{3, 4, 5} та міжвідомчу співпрацю у цій сфері, зокрема Посібник зі співробітництва між митницею та ПФР⁶. Цей посібник розроблений для посилення співпраці між митними органами і ПФР та спрямований на надання практичних рекомендацій, стратегій та найкращих практик для зміцнення співпраці у боротьбі з фінансовими злочинами, особливо з відмиванням грошей на основі торгівлі (Trade Based Money Laundering – TBML).

У цьому документі визначаються особливості глобального співробітництва між митними органами та ПФР для обміну розвідувальною інформацією та передовим досвідом, а також для розробки ефективних стратегій боротьби з фінансовими злочинами. Серед цих особливостей можна виділити низку ключових моментів:

¹ McCormick, W. Four Innovation Principles for Customs and Border Protection. URL: <https://www.govconwire.com/2019/06/four-innovation-principles-for-customs-and-border-protection/>

² Pérez Azcárraga, A. A., San Juan, R. Chapter 5: Strengthening the Core Customs Processes through Integrated Risk Management. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH005.xml>

³ Business Transformation and Innovation Division. URL: <https://www.cbp.gov/trade/ace/Innovation>

⁴ Customs and Border Protection: Innovation Team Has Opportunities to Mature Operations and Improve Performance. URL: <https://www.gao.gov/products/gao-22-105984>

⁵ Matsudaira, T., Koh, J. Customs Administration and Digitalization. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH007.xml>

⁶ Customs – FIU cooperation handbook. world customs and egmond group – FIU cooperation handbook. project group. URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2021/09/2020_CUSTOMS_-_FIU_Cooperation_Handbook.pdf

- стратегічне співробітництво: висвітлення того, як митниця та ПФР можуть стратегічно узгодити свої зусилля для захисту державних митних інтересів;
- оперативна синергія: вивчення операційних практик, які покращують співпрацю між митницею та ПФР для більш ефективного правозастосування;
- правові рамки: обговорення того, як правова документація та рамки впроваджуються за допомогою цієї інтеграції для підтримки правозастосовних дій;
- соціальна довіра: аналіз того, як ефективна співпраця може призвести до підвищення довіри суспільства до митної системи та системи фінансового моніторингу;
- економічний вплив: оцінка економічних вигод від запобігання фінансовим злочинам за допомогою об'єднаних зусиль митниці та ПФР;
- глобальна безпека: вивчення ролі митниці та ПФР у підтримці глобальної безпеки шляхом боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, забезпеченням реалізації санкційних режимів.

3.2. Роль міжнародних інституцій у проєктуванні механізмів взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки

Фінансова група з протидії відмиванню грошей (FATF)⁷

ФАТФ (Financial Action Task Force) – це міжнародна організація, створена з метою розробки та просування стандартів для боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та іншими загрозами фінансовій системі. ФАТФ відіграє ключову роль у встановленні глобальних стандартів, що регулюють фінансовий контроль та взаємодію між митними органами та підрозділами фінансової розвідки (ПФР).

Основні рекомендації ФАТФ включають вимогу до країн створювати ефективні національні системи для виявлення, моніторингу та розслідування підозрілих фінансових операцій.

⁷ Financial Action Task Force. Офіційна сторінка. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>

Для забезпечення цього процесу ФАТФ наголошує на важливості налагодженої співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Зокрема, ФАТФ рекомендує країнам створювати механізми для обміну інформацією між цими структурами щодо підозрілих операцій та ризикованих осіб. Це передбачає не тільки обмін даними на національному рівні, але й активну співпрацю на міжнародному рівні для виявлення транскордонних схем відмивання грошей.

ФАТФ також регулярно проводить оцінювання національних систем, щоб визначити, наскільки вони відповідають встановленим стандартам. Якщо країна не дотримується цих стандартів або має слабкі системи фінансового моніторингу, її можуть занести до так званого «сірого» або «чорного» списку ФАТФ, що значно ускладнює міжнародну фінансову співпрацю для такої країни. Таким чином, стандарти ФАТФ мають потужний вплив на мотивацію країн посилювати взаємодію між митними органами та фінансовою розвідкою.

Всесвітня митна організація (ВМО)¹

ВМО (World Customs Organization, WCO) – це міжнародна організація, яка координує діяльність митних органів різних країн та сприяє створенню єдиних стандартів митного контролю. Її місія полягає у вдосконаленні митного адміністрування, підвищенні ефективності митних операцій і запобіганні незаконній торгівлі.

ВМО відіграє ключову роль у розробці міжнародних стандартів та рекомендацій, спрямованих на забезпечення взаємодії між митними органами та іншими державними структурами, включаючи підрозділи фінансової розвідки. У рамках боротьби з фінансовими злочинами ВМО тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими як ФАТФ, для створення інтегрованих рішень у сфері митного контролю та фінансового моніторингу.

Однією з ключових ініціатив ВМО є програма **“SAFE Framework of Standards”**, яка спрямована на підвищення безпеки глобальної торгівлі та створення умов для прозорості й легітимності міжнародних економічних операцій.

Міжнародна співпраця та обмін інформацією

ФАТФ і ВМО активно сприяють створенню механізмів міжнародної співпраці для обміну інформацією між країнами

¹ World Customs Organization. Офіційна сторінка. URL: <https://www.wcoomd.org/>

та їхніми відповідними органами. Ці організації розробляють інструменти для збирання та аналізу даних про підозрілі фінансові транзакції та незаконний рух товарів через кордони. Така інформація дозволяє країнам швидко реагувати на можливі загрози та підвищує ефективність спільних операцій з виявлення і припинення фінансових злочинів.

Важливу роль у цьому процесі відіграють регіональні та глобальні платформи для обміну інформацією, такі як **Egmont Group**², яка об'єднує підрозділи фінансової розвідки різних країн для спільної боротьби з фінансовими злочинами. Також існують спеціалізовані системи обміну даними між митними органами на базі ВМО, такі як **CEN (Customs Enforcement Network)**³, які дозволяють митним органам обмінюватися оперативною інформацією про незаконний рух товарів, що може бути пов'язаний з фінансовими злочинами.

Рекомендації та навчання

ФАТФ та ВМО також акцентують увагу на навчанні персоналу митних органів і підрозділів фінансової розвідки. Вони пропонують країнам організовувати спільні тренінги та семінари, де представники обох структур можуть підвищити свої знання та навички щодо виявлення підозрілих фінансових операцій і правопорушень у сфері митного контролю. Такі навчання допомагають гармонізувати процедури та стандарти обміну інформацією між митними органами та фінансовою розвідкою, що сприяє підвищенню ефективності їхньої співпраці.

Таким чином, ФАТФ і ВМО відіграють вирішальну роль у встановленні стандартів та рекомендацій для налагодження співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Вони створюють умови для глобальної координації зусиль у боротьбі з фінансовими злочинами, пропонують інструменти для обміну інформацією та проводять навчання для підвищення компетенцій працівників цих структур.

² Egmont Group. Офіційна сторінка. URL: <https://egmontgroup.org/>

³ Customs Enforcement Network. Офіційна сторінка. URL: <https://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/instruments-and-tools/cen-suite.aspx>

Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC¹) відіграє ключову роль у сприянні співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки, що є важливим елементом боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. У контексті сучасних глобальних викликів, таких як незаконний обіг наркотиків, відмивання коштів і фінансування тероризму, взаємодія між цими структурами набуває особливого значення. UNODC виступає координатором, який сприяє розробці нормативних рамок та спільних стандартів для забезпечення ефективного обміну інформацією між митними органами та фінансовими розвідувальними підрозділами. Це включає підтримку впровадження міжнародних угод, таких як Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенція ООН проти корупції. Управління активно надає експертну допомогу у розробці національного законодавства, яке регулює діяльність митниць і фінансової розвідки, враховуючи міжнародні стандарти.

Одним із основних інструментів UNODC є програми технічної допомоги, які включають тренінги та навчальні семінари для представників митних органів і фінансових розвідувальних підрозділів. Це дозволяє посилити компетенції службовців у питаннях виявлення підозрілих транзакцій, аналізу потоків фінансових коштів та використання сучасних технологій для протидії фінансовим злочинам. Особлива увага приділяється застосуванню методів аналізу великих даних, які можуть допомогти у виявленні схем ухилення від сплати податків чи фінансування терористичних угруповань. UNODC також сприяє зміцненню довіри між органами різних країн, надаючи платформу для обміну передовими практиками. Такі ініціативи забезпечують більш скоординовані дії у боротьбі з фінансовими злочинами.

Для покращення взаємодії митниць і фінансової розвідки UNODC активно підтримує розробку спеціалізованих інформаційних систем, які забезпечують ефективний обмін даними. Це включає сприяння інтеграції міжнародних баз даних, таких як глобальні системи попередження про ризики нелегального

¹ United Nations Office on Drugs and Crime. Офіційна сторінка. URL: <https://www.unodc.org/>

обігу товарів і капіталів. UNODC надає технічну підтримку у впровадженні таких систем, забезпечуючи їх відповідність міжнародним стандартам безпеки. Крім того, Управління співпрацює з іншими міжнародними організаціями, зокрема Всесвітньою митною організацією (WCO) та Групою розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), для координації спільних зусиль у протидії фінансовій злочинності. Така синергія сприяє формуванню цілісної системи моніторингу та попередження злочинних схем.

Важливим аспектом діяльності UNODC є стимулювання міжнародного діалогу та зміцнення міжвідомчого співробітництва на регіональному й глобальному рівнях. Організація регулярно проводить конференції, круглі столи та форуми, де представники митних органів і фінансової розвідки можуть обговорювати актуальні виклики та спільно розробляти стратегії їх подолання. Особливе місце займають ініціативи з обміну аналітичною інформацією, що стосується нелегального обігу коштів через міжнародні кордони. Завдяки таким заходам зростає ефективність виявлення і розслідування фінансових злочинів, що сприяє зменшенню масштабів тіньової економіки. UNODC також підтримує країни, які потребують посилення своїх інституційних спроможностей, шляхом надання консультацій та ресурсів.

Таким чином, UNODC є важливим посередником і розповсюджувачем досвіду у процесі розбудови співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Їхня діяльність спрямована на підвищення інституційної спроможності, створення умов для ефективного обміну інформацією та координації спільних дій у боротьбі з фінансовими злочинами. Завдяки своїм ініціативам Управління ООН з наркотиків і злочинності сприяє підвищенню прозорості міжнародної торгівлі та фінансових потоків, що є ключовим фактором у зміцненні глобальної економічної безпеки.

C-TPAT (Customs-Trade Partnership Against Terrorism²) – це ініціатива, започаткована Митною та прикордонною службою США (U. S. Customs and Border Protection, CBP) після терактів

² Customs-Trade Partnership Against Terrorism. Офіційна сторінка. URL: <https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/CTPAT>

11 вересня 2001 року. Її метою є зміцнення безпеки міжнародних постачальних ланцюгів шляхом залучення бізнесу до співпраці з урядом у запобіганні тероризму.

Програма С-ТРАТ фокусується на забезпеченні безпеки всіх елементів ланцюга постачання: від виробництва товарів до їх транспортування та доставки кінцевому споживачеві¹. Вона орієнтована на імпортерів, експортерів, перевізників, митних брокерів, виробників, а також інших учасників ланцюга постачання, які добровільно зобов'язуються дотримуватись високих стандартів безпеки. Учасники програми отримують вигоди, такі як зменшення кількості перевірок на кордоні, пріоритетне обслуговування під час митного оформлення та полегшений доступ до інших міжнародних програм безпеки.

Керівні принципи С-ТРАТ включають вимоги до фізичної безпеки, доступу до приміщень, процесів перевірки персоналу, процедур роботи з вантажами, а також використання сучасних технологій для забезпечення безпеки. Крім того, програма вимагає від учасників регулярного проведення оцінки ризиків у своїх постачальних ланцюгах та впровадження заходів для мінімізації виявлених загроз.

С-ТРАТ також сприяє розвитку міжнародного співробітництва, оскільки підтримує взаємне визнання з іншими аналогічними програмами в різних країнах, такими як АЕО (Authorized Economic Operator) у Європейському Союзі. Це дозволяє створити глобальну мережу безпечної торгівлі, яка сприяє економічному зростанню та зменшує ризики тероризму.

Програма С-ТРАТ відіграє значну роль у розвитку співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки, сприяючи інтеграції безпекових і фінансових механізмів у глобальних постачальних ланцюгах. Як ініціатива Митної та прикордонної служби США, С-ТРАТ спрямована на забезпечення безпеки міжнародної торгівлі шляхом залучення бізнесу до запобігання тероризму. Оскільки терористичні угруповання нерідко використовують міжнародні постачальні ланцюги для фінансування своїх дій, фінансова розвідка може ефективно

¹ Customs Trade Partnership Against Terrorism (C-TPAT) International Supply Chain Security Risk Assessment Frequently Asked Questions. URL: <https://www.cma-cgm.com/assets/public/page-complex-documents-apl/ctptrafaq.pdf>

використовувати дані, отримані в рамках С-ТРАТ, для аналізу ризиків і виявлення підозрілих фінансових потоків. Взаємодія між митними органами та фінансовою розвідкою дозволяє розробляти ефективніші стратегії моніторингу та попередження фінансових злочинів, пов'язаних із торгівлею. Крім того, програма сприяє підвищенню прозорості та безпеки, що знижує ризики використання торгівлі для відмивання коштів або фінансування терористичної діяльності.

С-ТРАТ акцентує увагу на впровадженні стандартизованих підходів до оцінки ризиків у постачальних ланцюгах, що є важливим інструментом для фінансової розвідки. Використання передових методів аналізу дозволяє ідентифікувати точки ризику, зокрема в діяльності контрагентів, транспортуванні товарів або обробці фінансових транзакцій. Учасники програми зобов'язані впроваджувати заходи безпеки, що також сприяє створенню корисної бази даних для фінансових аналітиків. Це забезпечує можливість раннього виявлення аномальних дій, які можуть вказувати на фінансові злочини, такі як ухилення від сплати податків, контрабанда або нелегальне переміщення капіталів. Взаємодія між митними органами, які мають доступ до фізичних даних про вантажі, та фінансовими розвідками, що працюють із цифровими фінансовими потоками, формує комплексний підхід до контролю.

Програма також сприяє налагодженню міжнародної співпраці між митними адміністраціями різних країн, що є важливим для фінансової розвідки в умовах глобалізації торгівлі. С-ТРАТ активно підтримує концепцію взаємного визнання програм авторизованих економічних операторів (АЕО), що забезпечує узгодженість стандартів безпеки. Така інтеграція дозволяє фінансовим підрозділам отримувати доступ до більшої кількості даних і використовувати їх для розробки моделей прогнозування ризиків. Крім того, участь у програмі стимулює підприємства до підвищення прозорості своїх операцій, що полегшує моніторинг та аналіз. Спільні зусилля митних органів та фінансових розвідок спрямовані на унеможливлення використання легальних торговельних операцій для нелегальних фінансових схем.

С-ТРАТ сприяє розвитку технологічної інфраструктури, яка забезпечує інтеграцію митних і фінансових даних. Системи моніторингу та обміну інформацією, що впроваджуються в рамках

програми, дозволяють митним органам і фінансовим підрозділам працювати в реальному часі. Це підвищує оперативність виявлення потенційних загроз і швидкість реагування на них. Інновації, такі як аналіз великих даних (Big Data) та використання штучного інтелекту, сприяють автоматизації процесів і підвищенню точності прогнозів. Залучення приватного сектору до цього процесу забезпечує більш широкий спектр даних, які можна використовувати для аналізу фінансових ризиків. Таким чином, С-ТРАТ створює умови для ефективного використання технологій у боротьбі з фінансовими злочинами.

Загалом С-ТРАТ є важливим інструментом, який об'єднує зусилля митних органів і підрозділів фінансової розвідки в боротьбі з транснаціональними злочинами. Програма сприяє підвищенню безпеки торгівлі, покращенню механізмів моніторингу та аналізу, а також стимулює міжнародну співпрацю в рамках глобальних постачальних ланцюгів. Інтеграція стандартів безпеки, технологій та аналізу даних забезпечує більш ефективний контроль за ризиками, пов'язаними з фінансуванням тероризму та відмиванням коштів. Участь бізнесу в програмі та добровільне впровадження високих стандартів безпеки підвищує прозорість і стабільність глобальної економіки. Завдяки таким ініціативам, як С-ТРАТ, формуються умови для зміцнення міжнародної безпеки та розвитку співпраці між різними зацікавленими сторонами.

Програма АЕО (Authorized Economic Operator), запроваджена Європейським Союзом, відіграє важливу роль у зміцненні інституційних основ співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки, сприяючи забезпеченню безпеки міжнародної торгівлі та фінансової прозорості. Метою програми є надання статусу надійного економічного оператора компаніям, які відповідають високим стандартам митної безпеки, фінансової стабільності та законодавчої відповідності. Взаємодія митних органів із фінансовою розвідкою в рамках АЕО ґрунтується на аналізі ризиків і обміні інформацією, спрямованому на виявлення схем ухилення від податків, відмивання коштів та фінансування тероризму. Завдяки АЕО фінансова розвідка отримує доступ до структурованих даних про діяльність компаній, їхні логістичні ланцюги та фінансові потоки. Це сприяє побудові комплексних моделей аналізу

ризиків, які враховують як фізичні, так і фінансові аспекти торгівлі. Такий підхід підвищує ефективність боротьби з фінансовими злочинами у міжнародному масштабі.

Одним із ключових механізмів програми АЕО є забезпечення прозорості ланцюгів постачання через сертифікацію компаній, які відповідають критеріям надійності. Учасники програми проходять ретельний аудит, який охоплює не лише митні, а й фінансові аспекти їхньої діяльності. Ця інформація є корисною для фінансової розвідки, оскільки дозволяє отримати чітке уявлення про операційні процеси сертифікованих компаній. Завдяки цьому підрозділи фінансової розвідки можуть ефективніше відстежувати аномалії в торговельних і фінансових транзакціях. Важливо також, що програма сприяє зміцненню довіри між митними органами та бізнесом, оскільки статус АЕО надає низку переваг, таких як спрощене митне оформлення і зниження кількості перевірок. У свою чергу, це стимулює компанії до дотримання високих стандартів безпеки і прозорості.

АЕО також створює платформу для міжнародного співробітництва між митними адміністраціями країн-членів ЄС і їх партнерами за межами Союзу. Програма передбачає взаємне визнання статусу АЕО з іншими країнами, що сприяє глобальній інтеграції стандартів безпеки. Це має особливе значення для фінансової розвідки, яка отримує доступ до ширшого спектра даних і може застосовувати узгоджені методи аналізу ризиків. Взаємодія на основі єдиних стандартів дозволяє підвищити ефективність транскордонного моніторингу фінансових потоків і торговельних операцій. Крім того, міжнародне визнання АЕО сприяє розвитку глобальної мережі боротьби з фінансовими злочинами, яка охоплює всі етапи міжнародної торгівлі, від виробництва до доставки товарів кінцевому споживачеві.

Програма АЕО стимулює впровадження інноваційних технологій у митних і фінансових процесах, що підвищує ефективність взаємодії між митними органами та фінансовими підрозділами. Використання електронних систем обміну даними, автоматизованих процедур аналізу ризиків і сучасних методів аналітики дозволяє оперативно виявляти загрози. Дані, зібрані в рамках програми, можуть інтегруватися з іншими міжнародними платформами, такими як системи попереднього повідомлення про ризики або бази даних щодо підозрілих фінансових транзакцій.

Це сприяє кращому виявленню схем ухилення від податків, контрабанди або нелегального переміщення капіталів. Розвиток технологій у межах АЕО забезпечує більш ефективну роботу як митних органів, так і підрозділів фінансової розвідки, що особливо важливо в умовах зростання обсягів міжнародної торгівлі.

Таким чином, АЕО у Європейському Союзі є важливим механізмом забезпечення безпеки і прозорості міжнародної торгівлі, який одночасно сприяє зміцненню співпраці між митними органами та фінансовими розвідками. Програма не лише покращує процеси моніторингу та аналізу ризиків, але й стимулює розвиток міжнародного співробітництва і впровадження інновацій. Завдяки сертифікації надійних економічних операторів створюється прозора і контрольована система ланцюгів постачання, що дозволяє ефективніше боротися з фінансовими злочинами. У результаті АЕО сприяє підвищенню стабільності міжнародної торгівлі та фінансової системи, створюючи надійний фундамент для розвитку глобальної економіки.

3.3. Зарубіжний досвід співпраці митних органів і підрозділів фінансової розвідки

Для посилення боротьби з відмиванням грошей та фінансуваням тероризму в червні 2021 р. відбулися зміни щодо перевезення готівки через митний кордон Європейського Союзу. Вимоги щодо митного декларування поширюються на суми в 10 000 євро або більше, також у інших валютах, у акціях або чеках:

- у банкнотах або монетах, включаючи валюту, що виведена з обігу, але все ще може обмінюватися у фінансових інституціях або у Центральному банку;
- умовні фінансові інструменти, такі як чеки, чеки на подорож, розписки та грошові замовлення;
- золоті монети із вмістом золота принаймні 90 %;
- золоті злитки, самородки із вмістом золота принаймні 99,5 %¹.

¹ Мигаль М. ЄС запроваджує нові правила ввезення готівки. Главком : вебсайт. 4 червня 2021 р. URL: <https://glavcom.ua/news/mitna-deklaraciya-jes-zaprovadzhuje-novi-pravila-vvezennya-gotivki-760644.html>

Митні служби більшості країн мають повноваження забороняти незадекларований міжнародний рух валюти або в межах схем відмивання грошей. FATF надає конкретні рекомендації щодо кур'єрів готівкою та виявлення фізичного транскордонного транспортування валюти та оборотних інструментів на пред'явника через систему декларування та/або розкриття інформації. Митні служби в окремих країнах мають повноваження для виявлення, ініціювання та завершення розслідувань щодо відмивання грошей і фінансування тероризму.

Митні органи й підрозділи фінансової розвідки мають кілька спільних проблемних зон у сфері контролю й розслідування через переплетений характер міжнародної торгівлі та фінансових потоків. Спільне вирішення цих питань має важливе значення для боротьби з фінансовими злочинами та забезпечення ефективного регуляторного нагляду. До головних проблемних сфер належать наступні.

1. Відмивання грошей на основі торгівлі (TBML). Як митниця, так і ПФР стикаються з проблемами виявлення TBML, коли злочинці використовують торговельні транзакції для переміщення незаконних грошей. Це включає виставлення неправильних рахунків, заниження або завищення вартості товарів, а також використання підставних компаній для приховування походження та призначення коштів. Виявлення реальних власників компаній, що беруть участь у міжнародній торгівлі, може бути складним через багаторівневі структури власності та використання посередників.

2. Ухилення від сплати митних зборів та податків. Імпорттери можуть декларувати товари за нижчою вартістю або класифікувати їх за неправильними тарифними кодами для зниження митних зборів. Це не тільки впливає на надходження митних зборів, але й може бути ознакою більш масштабного фінансового шахрайства. Використання фальшивої документації для ухилення від сплати податків або акцизів є значною проблемою як для митних органів, так і для ПФР у виявленні скоординованих схем, пов'язаних з фінансовим шахрайством.

3. Ухилення від санкцій. Виявлення та контроль за торговельними та фінансовими операціями, які можуть бути використані для обходу санкцій, є спільною сферою інтересів. Це передбачає моніторинг використання перевантажувальних

пунктів, сторонніх посередників та нашарування платежів для приховування причетності суб'єктів, які потрапили під санкції. Контроль предметів, які мають як цивільне, так і військове застосування, які можуть бути перенаправлені для заборонених цілей, вимагає тісної співпраці між митницею та ПФР для відстеження підозрілих партій та транзакцій.

4. Незаконна торгівля ризиковими товарами. Деякі предмети з невеликим обсягом торгівлі, такі як золото, діаманти та інші дорогоцінні товари, можуть бути використані для контрабанди та відмивання грошей. Митним органам необхідно стежити за їх переміщенням, а ПФР аналізують пов'язані з цим фінансові операції. Особливі речовини та контрафактні товари, до яких належать наркотики, підроблені товари або товари з обмеженим доступом, та які можуть приносити значні незаконні доходи. Перед митницею стоїть завдання вилучити ці предмети, а ПФР шукають фінансові закономірності, пов'язані з їхньою торгівлею.

5. Транскордонна контрабанда готівки. Контрабанда готівки через кордони є методом, який використовується для відмивання грошей або фінансування незаконної діяльності. Митні органи відповідають за виявлення незадекларованої готівки на прикордонних пунктах, а ПФР аналізують подальші підозрілі готівкові операції. Альтернативні платіжні системи, такі як мережі hawala, становлять проблему, оскільки вони часто працюють поза офіційними банківськими каналами, що ускладнює відстеження фінансового потоку, пов'язаного з транскордонним рухом готівки.

6. Використання криптовалют. Використання криптовалют для міжнародної торгівлі або оплати контрабандних товарів є зростаючою проблемною зоною. Митниця може мати проблеми з моніторингом товарів, пов'язаних з такими платежами, тоді як ПФР стикаються з проблемами відстеження транзакцій у блокчейні, які не мають чіткої ідентифікації. Обидва органи влади можуть зіткнутися з проблемами через відсутність єдиних правил і рамок для боротьби з фінансовими злочинами, пов'язаними з криптовалютами.

7. Складні фінансові мережі. Злочинці часто використовують серію багаторівневих транзакцій за участю кількох облікових записів, юрисдикцій і фінансових установ, щоб приховати

справжнє джерело коштів. ПФР аналізують ці фінансові моделі, а митниця відстежує торговельні потоки, які можуть бути пов'язані з цими операціями. Платежі третіх сторін і незвичайне фінансування – платежі, здійснені не пов'язаними третіми сторонами або фінансовані нетрадиційними засобами, можуть сигналізувати про незаконну торговельну практику або схеми відмивання грошей.

8. Операційні виклики та обмін даними. Однією з найбільших операційних проблем є можливість ефективного обміну та інтеграції даних між митними органами та ПФР. Забезпечення безпечного та ефективного обміну даними зі збереженням конфіденційності має вирішальне значення для всебічних розслідувань. Обмежені ресурси для моніторингу та розслідування, включаючи спеціалізовану підготовку та технології, можуть перешкоджати обом відомствам ефективно виявляти та вирішувати складні схеми.

9. Неправомірне використання зон вільної торгівлі (ЗВТ). Пом'якшені правила в ЗВТ можуть бути використані для шахрайських дій, таких як заниження рахунків, перевантаження для ухилення від санкцій та відмивання грошей. Митні органи контролюють товари, що надходять і виїжджають з ЗВТ, а ПФР повинні відстежувати пов'язані з цим фінансові рухи.

Зазначені проблемні напрями підкреслюють необхідність ефективної співпраці митних органів та ПФР. Обмінюючись ідеями, досвідом та даними, обидва агентства можуть посилити свою здатність виявляти та реагувати на складні методи фінансових злочинів та торгового шахрайства. Всеосяжні спільні критерії ризику, узгоджені протоколи та скоординовані розслідування є ключовими для вирішення цих складних проблем.

Це зумовлює низку спільних проблем в організаційно-правовій площині.

1. Обмін інформацією та комунікація. Недостатня комунікація між митницями та ПФР може призвести до втрачених можливостей для співпраці у розслідуванні та оцінці ризиків. Через **розрізненість даних** обидві організації можуть працювати ізольовано, що ускладнює доступ до відповідних даних та їх ефективний аналіз.

2. Складність фінансових операцій. Злочинці часто використовують складні фінансові транзакції, щоб приховати

походження незаконних коштів, що ускладнює як для митниці, так і ПФР відстеження та виявлення підозрілих дій. Розвиток криптовалют та інших анонімних платіжних систем ускладнює виявлення та розслідування фінансових злочинів.

3. Методи приховування. Імпорттери можуть неправильно класифікувати товари або занижувати вартість вантажів, щоб уникнути митних зборів, що ускладнює зусилля з примусового виконання. Злочинні організації можуть використовувати підставні компанії для приховування справжнього характеру своїх транзакцій, що ускладнює виявлення та розслідування незаконної діяльності.

4. Ресурсні обмеження. Як митниця, так і ПФР можуть зіткнутися з обмеженнями щодо персоналу, підготовки та ресурсів, що перешкоджатиме їхній здатності проводити ретельні розслідування. Обсяг транзакцій і відвантажень може перевантажувати доступні ресурси, що потенційно може призвести до нагляду за підозрілою діяльністю.

5. Регуляторні виклики. Швидкі зміни в нормативних актах, особливо щодо цифрових валют та електронної комерції, можуть створити плутанину та прогалини у правозастосуванні. Транскордонні розслідування можуть зіткнутися з проблемами, пов'язаними з юрисдикцією, різними правовими рамками та різним рівнем співпраці з боку міжнародних партнерів.

6. Навчання персоналу. Персонал як на митниці, так і в ПФР може не мати належної підготовки щодо нових загроз і методів, що використовуються у відмиванні грошей та торговому шахрайстві. Часто існує потреба в постійному навчанні новим технологіям, фінансовим інструментам і методам, що використовуються злочинцями.

7. Суспільне сприйняття та довіра. Недовіра суспільства до контролюючих органів може перешкоджати співпраці з розслідуваннями та повідомленням про підозрілу діяльність. Конкретні сектори можуть бути надмірно зарегульовані, що призводить до надлишкового контролю за дотриманням або недостатнє висвітлення реальних проблем.

8. Технологічні виклики. Як митниця, так і ПФР можуть не мати доступу до передових аналітичних інструментів та технологій, які можуть покращити аналіз даних та виявлення загроз. Також існують ризики кібербезпеки, оскільки обидві

організації все більше залежать від цифрових систем, вони стикаються з підвищеними ризиками кібератак, які можуть скомупрометувати конфіденційну інформацію.

Визнаючи та вирішуючи ці загальні проблемні сфери, митні органи та ПФР можуть покращити свою здатність ефективно контролювати та розслідувати незаконну торгівлю та фінансові злочини. Співпраця та спільне використання ресурсів, поряд з розробкою цільових навчальних програм, можуть значно підвищити їх операційну ефективність.

Митна програма Європейської Комісії передбачає надання значного фінансування та підтримки у справі допомоги митним адміністраціям контролювати зростаючі торговельні потоки та усвідомлювати новітні тенденції тай технології у сфері електронної комерції та блокчейну. Ця програма забезпечує краще реагування на загрози, сприяючи захисту митних інтересів Європейського Союзу (ЄС) та його держав-членів. Митна програма дає змогу Європейській Комісії керувати більш ніж 50 європейськими IT-системами, які допомагають контролювати імпорт, експорт і транзит товарів і зменшують бюрократичну тяганину для законослухняних трейдерів.

Митні органи повинні вміти використовувати та аналізувати великі обсяги даних, щоб приймати обґрунтовані рішення та відстежувати нові загрози та тенденції. Інтеграція ПФР з державною системою захисту митних інтересів має значний інноваційний потенціал для підвищення ефективності боротьби з фінансовими злочинами. Така інтеграція може призвести до прогресу у використанні юридичної документації та впливи на суспільство, особливо у припиненні транскордонної діяльності з відмивання грошей та фінансування тероризму.

Інноваційні підходи у сфері захисту митних інтересів можуть реалізовуватись через передові технології шляхом використання штучного інтелекту, машинного навчання та блокчейну для покращеного моніторингу та виявлення підозрілої торгової діяльності. Сучасна аналітика даних передбачає використання великих даних для виявлення закономірностей реалізації схем TBML. Все більшого значення набувають автоматизовані системи для здійснення оцінки ризиків у режимі реального часу та перевірки відповідності. Важлива популяризація тематичних досліджень,

що демонструють успішне використання новітніх технологій у спільних розслідуваннях.

Щодо суттєвих змін у роботі митних органів можна виділити такі ключові елементи як окреслення механізмів співпраці з ПФР, укладення офіційних угод, визначення ролей та сфер відповідальності. Відповідні заходи мають конкретизуватись у спільній оцінці ризиків, скоординованому цілепокладанні, спільних розслідуваннях. Потребує систематичного аналізу та актуалізації нормативно-правова база міжнародного та національного рівнів, що визначає співпрацю митних органів та ПФР. Відповідні реформи не можливі без розвитку системи навчання, яка включає поглиблення розуміння та набуття нових навичок на основі відповідних навчальних програм та проведення міжвідомчих семінарів.

До проміжних правових наслідків удосконалення системи взаємодії митних органів і ПФР належать:

- удосконалення правової бази у формі гармонізації законодавства для підтримки співпраці між митницею та ПФР на міжнародному рівні;
- стандартизація процедур, яка полягає в запровадженні типових механізмів обміну інформацією, управління справами та фіксації результатів розслідувань для забезпечення узгодженості та ефективності фінансового контролю в різних юрисдикціях;
- розвиток системи навчання шляхом проведення тренінгів для персоналу митниці та ПФР щодо новітніх методів TBML, фінансування тероризму та обходу санкцій, освоєння інструментів аналізу даних та вивчення змін законодавчої бази, обміну досвідом;
- сприяння міжнародному співробітництву у сфері боротьби з TBML, фінансуванням тероризму та обходом санкцій;
- створення правових основ для забезпечення конфіденційності даних у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Важливо забезпечити, щоб обробка персональних даних ПФР відповідала мінімальним стандартам захисту даних, особливо з огляду на конфіденційний характер фінансової інформації.

Вищим рівнем на найбільш прикладним проявом взаємодії митних органів та ПФР є проведення скоординованих

розслідувань та правозастосовних дії за участю правоохоронних органів з ліквідації злочинних мереж.

Сприяючи інноваційним правовим і соціальним підходам, інтеграція митних органів та ПФР може стати потужним чинником підвищення цілісності світової фінансової системи. На ефективність співпраці митних органів та ПФР впливає низка чинників, серед яких до найвагоміших належать:

- законодавство про обмін даними: прийняття законів, які сприяють безпечному та законному обміну інформацією між митними органами та ПФР, дотримуючись при цьому правил конфіденційності даних;
- обсяг оперативно-розшукових та слідчих повноважень відповідних органів для проведення спільних розслідувань, збору доказів;
- наявність двосторонніх або багатосторонніх угод між країнами для полегшення транскордонного обміну інформацією та спільних дій проти ТВМЛ, фінансування тероризму та обходу санкцій.

Реалізація інноваційного потенціалу співпраці митних органів і ПФР у системі захисту митних інтересів має далекосяжні правові та соціальні наслідки, сприяє суспільній довірі, економічному зростанню та боротьбі з фінансовими злочинами у сфері торгівлі. Необхідні навчальні програми для персоналу митниці та ПФР, що мають на меті поглиблення розуміння діяльності одне одного, проведення семінарів для обміну кращими практиками та новітніми розробками у сфері боротьби з фінансовими злочинами.

25 серпня 2022 року Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) опублікувала свій звіт про боротьбу з відмиванням грошей у **Німеччині**¹. FATF з вересня 2020 року оцінювала боротьбу з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму в Німеччині. У своєму огляді експерти спочатку розглянули імплементацію стандартів FATF у Німеччині, тобто рівень того, наскільки національні

¹ Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Germany. Mutual Evaluation Report. August 2022. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/mer/Mutual-Evaluation-Report-Germany-2022.pdf.coredownload.inline.pdf>

нормативні акти та заходи забезпечують дотримання 40 рекомендацій FATF. Вони також перевірили, чи дійсно були ефективно застосовані формальні вимоги і в якій мірі. Кроки, вжиті FATF з цією метою, включали виїзні візити для інтерв'ю з ключовими інституційними та приватними зацікавленими сторонами в секторах, пов'язаних з відмиванням грошей. Після подальших обговорень FATF надала свій остаточний звіт наприкінці серпня 2022 року.

Німеччина стикається зі значними ризиками відмивання брудних грошей та фінансування тероризму. Вона стикається з ризиками, що перевищують середні, як великий економічний і фінансовий центр, стратегічно розташований у центрі Європи, з міцними міжнародними зв'язками та схильністю до транскордонних незаконних потоків. Німеччина має велику і розвинену економіку і фінансовий сектор, відіграє значну роль у світовій торгівлі, бере участь у великих обсягах транскордонної торгівлі та фінансових потоків. Німеччина також має значний неформальний сектор, і використання готівки є високим. Євро є однією з найбільш широко використовуваних валют у світі.

Також Німеччина також стикається з вищими за середні ризиками фінансування тероризму через обсяги своєї економіки; географічне розташування (і події в державах, що межують з Європою); наявність іноземних терористичних організацій та структур, популярність готівки. Німеччина стикається із загрозами з боку міжнародних терористичних організацій, включаючи внутрішні ризики (джихадистські угруповання без організаційних структур, що діють у Німеччині, самофінансовані вовки-одинаки, організовані праві терористичні угруповання) та транскордонні ризики (внутрішня підтримка іноземних терористичних груп). Каналами фінансування тероризму з найвищим ризиком є неформальні системи переказу вартості (включаючи неофіційні послуги хавала) і транскордонні грошові перекази¹.

¹ Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Germany. Mutual Evaluation Report. August 2022. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/mer/Mutual-Evaluation-Report-Germany-2022.pdf.coredownload.inline.pdf>

У 2017 році Німеччина реорганізувала та передала ПФР від Федерального управління кримінальної поліції до Центрального митного органу, який, у свою чергу, підпорядкований Федеральному Міністерству фінансів, для вирішення деяких проблем, виявлених у попередніх оцінках. Перехід Німеччини у 2017 році до адміністративної моделі ПФР став позитивним кроком на шляху до покращення збору та використання фінансової розвідки. Однак перехід був складним завданням, і Німеччині необхідно продовжувати приділяти першочергову увагу впровадженню цих реформ на оперативному рівні та продовжувати посилювати збір, аналіз, розповсюдження та використання фінансової розвідувальної інформації. Владі також необхідно докладати більше зусиль для проактивного та систематичного розслідування та переслідування діяльності з відмивання брудних грошей відповідно до профілю ризику в Німеччині.

FATF розцінила зусилля Німеччини щодо реструктуризації ПФР як крок у правильному напрямку, але доступ до фінансової інформації німецької ПФР та її використання все ще, на думку FATF, потребують вдосконалення. Крім того, аналіз ПФР має бути краще пристосований до оперативних потреб правоохоронних органів. Наявну інформацію необхідно використовувати та оцінювати більш ефективно, використовуючи сучасні технології, такі як штучний інтелект.

У 2017 році Німеччина запровадила закони про конфіскацію активів без засудження, а також зробила конфіскацію активів обов'язковою для прокурорів у кожній справі. Ці законодавчі та політичні зміни були підтримані збільшенням ресурсного забезпечення, що дозволило Німеччині досягти вражаючих результатів конфіскації активів. Загальні цифри щодо заморожених та конфіскованих активів є великими (приблизно 920 мільйонів євро на рік, включаючи корпоративні штрафи) і загалом відповідають профілю ризику Німеччини². Однак ризики транскордонної контрабанди готівки (особливо через пошту та вантажі) недостатньо вивчені.

² Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Germany. Mutual Evaluation Report. August 2022. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/mer/Mutual-Evaluation-Report-Germany-2022.pdf.coredownload.inline.pdf>

Цікавий операційний момент роботи ПФР Німеччини полягає в тому, що проблеми з доступом до інформації також перешкоджають здатності ПФР забезпечувати дієву розвідувальну інформацію. Наприклад, про підозрілі грошові потоки не повідомляють в ПФР. Натомість, звіти надсилаються безпосередньо митникам для «оформлення» попереднього розслідування. ПФР не має прямого доступу до великих обсягів даних про готівкові декларації/розкриття інформації та звиряє повідомлення про підозрілі операції вручну з даними про декларації в базі даних митниці. До 3 червня 2021 року, коли нові Правила набули чинності, дані, що зберігаються в базі даних митниці, зберігались лише протягом одного року, що обмежувало їх доступність та корисність. Починаючи з 2022 року, записи зберігатимуться протягом п'яти років, рахуючи з дати, коли дані були отримані, з можливістю продовження ще на три роки. В кожну групу для спільних фінансових розслідувань призначається працівник митниці для обміну інформацією та співпраці з іншими правоохоронними органами.

Співробітники митниці мають право накладати арешт на активи, якщо є підозра на ВК/ФТ, і можуть утримувати активи протягом п'яти днів (який може бути продовжений до трьох місяців), поки проводяться подальші перевірки. Це повноваження використовується з відносною частотою, але з прикладів випадків, наданих оціночній групі, впливає, що більшість справ припиняються після попереднього розслідування спільними групами і не призводять до розслідування відмивання або дії щодо конфіскації активів. Очікується, що зміни до складу злочину відмивання спростить проведення розслідувань, коли предикатний злочин не може бути встановлений, але об'єктивні фактичні обставини свідчать про діяльність з відмивання, як це часто буває з перехопленням готівки. Зокрема, експертна група встановила, що мала місце велика кількість справ, пов'язаних з використанням грошових мулів, але більшість з них закінчилися адміністративним штрафом і без проведення розслідування щодо організаторів мережі відмивання брудних грошей. Митниця здається достатньо забезпеченою ресурсами, щоб взяти на себе це збільшене робоче навантаження, але групи для спільних фінансових розслідувань можуть отримати вигоду від додаткового персоналу для підтримки зростаючого навантаження справами.

Відмивання брудних грошей, пов'язане з транскордонними перевезеннями готівки, може бути розслідуване всіма правоохоронними органами, але митниця є єдиним органом, відповідальним за нагляд за транскордонними рухами готівки. В інтерв'ю прокурори підтвердили, що було складно ініціювати успішне розслідування та притягнення до відповідальності за відмивання через структуру злочину, а відмивання переважно розслідувалось як обтяжуючий фактор у справах про комерційне або пов'язане зі злочинними групами шахрайство. У більшості випадків було б простіше отримати результат справи, притягнувши до відповідальності за предикатний злочин, а потім націлившись на доходи, отримані злочинним шляхом, використовуючи заходи щодо повернення активів.

Контрабанда готівки була характерною рисою 14 з 84 прикладів вибірки. Митниця несе основну відповідальність за виявлення та розслідування цих випадків, і хоча на кордоні було виявлено багато випадків викрадення грошових мулів та проведено заходи щодо конфіскації активів, низка розслідувань щодо діяльності з відмивання брудних грошей була закрита, коли не вдалось встановити зв'язок із предикатним злочином. Органи влади представили тематичні дослідження деяких інтенсивних розслідувань складних мереж відмивання коштів та продемонстрували, що є можливості для розслідування таких типів справ. Однак не було зрозуміло, що такі види розслідувань проводяться регулярно та на випередження, а також були обмежені випадки, пов'язані з несупроводжуваною готівкою (готівкою, що перевозиться поштою або вантажем).

Тематичні дослідження та дискусії з правоохоронними органами підтвердили, що в Німеччині існує усвідомлення того, що відмивання у сфері торгівлі, є зростаючим ризиком. Було представлено кілька тематичних досліджень, які демонструють, що воно активно розвивається.

Фінансові установи Німеччини, як правило, знають про свої зобов'язання щодо боротьби з відмиванням грошей, але за межами фінансового сектору обізнаність про ризики залишається слабкою, з'ясували автори звіту. За даними FATF, зобов'язані суб'єкти (зокрема малі підприємства) за межами

фінансового сектору стикаються з серйозними проблемами при належному впровадженні превентивних заходів¹.

Що стосується правоохоронних органів, то експерти розкритикували один конкретний момент, який полягає в тому, що дуже мало випадків відмивання грошей насправді переслідуються в судовому порядку, враховуючи розмір, економічну міць і профіль ризиків Німеччини. Є простір для вдосконалення в тому, як розкриваються складні структури відмивання грошей. Німецькі правоохоронні органи загалом дотримуються обережного підходу, і, на думку авторів звіту, це надмірно. Одним із можливих наслідків цього є те, що професійні мережі з відмивання грошей, контрабанда готівки та неправомірне використання юридичних осіб можуть залишитись непоміченими. Німеччина також не вживає належних заходів проти незареєстрованих постачальників послуг з переказу грошових цінностей, зокрема тих, які керують мережами типу *hawala*.

Як місце для глобального бізнесу без обмежень на готівку, Німеччина продовжує мати сильну привабливість для відмивачів грошей, незалежно від того, діють вони на національному чи міжнародному рівні. FATF знову прямо підтвердила це для Німеччини. Міністр фінансів підтвердив наміри зайнятися невирішеними питаннями у боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, які були виявлені у звіті. Але рекомендації FATF підтверджують постійний потенційний ризик для компаній у Німеччині відповідно до законодавства про боротьбу з відмиванням грошей.

Протягом останніх років форми взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки видозмінюються (табл. 3.1).

Взаємодія митних органів із підрозділом фінансової розвідки є важливим елементом, що сприяє оперативному та ефективному проведенню розслідувань злочинів, пов'язаних із протидією відмиванню коштів і фінансуванню тероризму.

¹ Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Germany. Mutual Evaluation Report. August 2022. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/mer/Mutual-Evaluation-Report-Germany-2022.pdf.coredownload.inline.pdf>

Таблиця 3.1

Приклади співробітництва між митними органами та підрозділами фінансової розвідки в межах боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму^{2, 3, 4, 5}

Країна	Форми співробітництва
1	2
Бельгія	Створений Підрозділ обробки фінансової інформації (STIF) використовує, зокрема, інформацію митних органів для посилення контролю над фінансовими потоками
Велико-британія	Підрозділ фінансової розвідки Сполученого Королівства Великої Британії (UKFIU) співпрацює з правоохоронними органами Великобританії в боротьбі з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, зокрема з Податковою та митною Службою її Величності (HMRC). UKFIU обробляє дані декларацій щодо готівки, які надає HMRC, і проводить початковий пошук у базі даних Elmer, щоб виявити збіги з уже наявними розвідданими
Канада	Створено Центр експертизи боротьби з торговим шахрайством та відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом, в рамках Управління прикордонних служб Канади (CBSA)

² Кривонос Л. В. Міжнародний досвід державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=730>

³ Фененко А. В., Бухтіарова А. Г. Міжнародний досвід організації системи фінансового моніторингу. Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 112–114.

⁴ FATF – Egmont Group (2020), Trade-based Money Laundering: Trends and Developments, FATF, Paris, France, www.fatf-gafi.org/publications/methodandtrends/documents/trade-based-money-laundering-trends-anddevelopments.html

⁵ MONEYVAL (2022). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures. Lithuania. 3rd Enhanced Follow-up Report & Technical Compliance Re-Rating. December 2022. URL: <https://rm.coe.int/moneyval-2022-14-fur-lt/1680a9c7f1>

Продовження таблиці 3.1

1	2
Литва	Служба розслідування фінансових злочинів (FCIS), спеціалізована установа, яка розслідує та запобігає фінансовим злочинам, зокрема відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Розширивши повноваження митного органу запитувати та отримувати додаткову інформацію, якщо було виявлено неправдиву декларацію чи розголошення, або ненадання декларації, Литва усунула значний недолік, виявлений раніше. Литва посилила свої механізми координації між митними та імміграційними органами та ПФР
Німеччина	Аудиторська служба Митної служби відповідно до інформаційного листа у випадку виявлення доказів відмивання коштів повинні спрямувати підозру напряму до підрозділу фінансової розвідки з використанням вебдодатку goAML
Перу	Підрозділ фінансової розвідки забезпечує внутрішнє стажування для співробітників митних органів

Хоча Україна не може повністю імплементувати зарубіжний досвід у сфері співпраці правоохоронних органів та фінансових установ щодо боротьби з відмиванням коштів, адаптація окремих положень є не лише можливою, але й необхідною. Зокрема, доцільно впровадити практику регулярних зустрічей представників правоохоронних органів із працівниками фінансових установ, під час яких аналізуватимуться результати спільної діяльності, визначатимуться нові форми співпраці та здійснюватиметься планування заходів для протидії відмиванню коштів. Крім того, важливим аспектом є організація онлайн-обміну інформацією під час спільних дій з розслідування фінансових злочинів.

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО

ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

ВЗАЄМОДІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ

І ПІДРОЗДІЛУ ФІНАНСОВОЇ

РОЗВІДКИ В УКРАЇНІ

4.1. Огляд законодавства України

з питань взаємодії митних органів і підрозділу

фінансової розвідки

В Україні митні органи і ПФР функціонують під наглядом одного органу – Міністерства фінансів, і в діяльності обох структур передбачене застосування ризик-орієнтованого підходу. Відповідні правові основи закладені у Митному кодексі України¹ та у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»² (Базовий Закон). Перспективним видається дослідження загальних рис та особливостей застосування ризик-орієнтованого підходу двома вказаними органами на підставі чинної нормативно-правової бази.

Так, згідно ст. 1 Базового Закону, «ризик-орієнтований підхід – визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також

¹ Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

² Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня».

За змістом відповідної діяльності це визначення близьке до терміну зі ст. 337 Митного кодексу України: «Контроль із застосуванням системи управління ризиками – це оцінка ризику шляхом аналізу (у тому числі з використанням інформаційних технологій) поданих документів у конкретному випадку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України з метою обрання форм та обсягу митного контролю, достатніх для забезпечення додержання вимог законодавства України з питань митної справи».

Такий вид митного контролю близький за стилем до фінансового моніторингу, зокрема, державного, що у Базовому Законі визначається як «сукупність заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог цього Закону та іншого законодавства у сфері запобігання та протидії» з поділом на «державний фінансовий моніторинг спеціально уповноваженого органу – сукупність заходів із збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції, що подається до спеціально уповноваженого органу суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму та/або фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або з іншими незаконними фінансовими операціями, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України та інших заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії» та «державний фінансовий моніторинг інших суб'єктів державного фінансового моніторингу – сукупність заходів, що вживаються іншими суб'єктами, визначеними частиною третьою статті 6 цього Закону, і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії».

Відповідно українські митні органи й ПФР мають схожі системи аналізу ризиків. Разом з тим, термін «управління ризиками» у Базовому Законі стосується лише діяльності суб'єктів

первинного фінансового моніторингу, тоді як згідно ст. 361 Митного кодексу України¹:

1. Управління ризиками – це робота митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів. Під ризиком розуміється ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань митної справи.

2. Митні органи застосовують систему управління ризиками для визначення товарів, транспортних засобів, документів і осіб, які підлягають митному контролю, форм митного контролю, що застосовуються до таких товарів, транспортних засобів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю.

До того ж, згідно ст. 362 Митного кодексу України «Аналіз ризику – це систематичне використання митними органами наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації і оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань митної справи».

Водночас у Митному кодексі викладено дещо ширший погляд на об'єкти аналізу ризику, ніж у Базовому Законі. Так, ст. 362 Митного кодексу до об'єктів аналізу ризику належать:

- 1) характеристики товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;
- 2) характер зовнішньоекономічної операції;
- 3) характеристика суб'єктів, що беруть участь у зовнішньоекономічній операції.

А згідно Базового Закону², «об'єкт фінансового моніторингу – дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання таких активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового

¹ Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

² Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників».

У відносинах митних органів і ПФР українська нормативно-правова база визначає певну асиметрію щодо обміну інформацією між ними. ПФР позиціонується як отримувач інформації від митних органів, тоді як узагальнені матеріали, що є головним аналітичним продуктом ПФР, можуть отримувати лише правоохоронні та розвідувальні органи, до яких митна служба не належить.

Так, згідно ст. 16 Базового закону «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, подає до спеціально уповноваженого органу інформацію про виявлені факти незаконного переміщення через митний кордон України готівки, обігових грошово-кредитних документів, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та виробів з них, а також культурних цінностей на суму, що дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою статті 20 цього Закону». А згідно вказаної статті фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тисяч гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тисяч гривень на момент проведення фінансової операції.

Згідно ст. 25 Базового Закону¹, ПФР України відповідно до покладених на нього завдань:

- подає запити посадовим особам, до державних органів (крім Національного банку України), в тому числі до правоохоронних органів, органів прокуратури та судів, органів місцевого самоврядування, органів державної виконавчої служби, приватних виконавців, підприємств, установ, організацій щодо одержання відповідно до закону інформації (у тому числі копій документів), необхідної для виконання покладених на нього завдань;
- проводить аналіз методів та фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом,

¹ Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

А згідно ст. 27 Базового Закону український ПФР має право:

- залучати до розгляду питань, що належать до його компетенції, спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками);
- одержувати безоплатно в установленому законодавством порядку від державних органів, правоохоронних органів, судів, Національного банку України, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, підприємств, установ та організацій інформацію (довідки, копії документів), у тому числі інформацію з обмеженим доступом, необхідну для виконання покладених на нього завдань;
- здійснювати в установленому законодавством порядку доступ, у тому числі автоматизований, до інформаційних та довідкових систем, реєстрів та банків даних органів державної влади (крім Національного банку України) та інших державних інформаційних ресурсів.

В Україні митні органи можуть бути отримувачами лише таких концептуальних матеріалів, створених ПФР, як типологічні дослідження схем нелегальних операцій. Водночас щодо звіту про Національну оцінку ризиків нелегальних фінансових операцій і ПФР, і митні органи є одночасно як розробниками, так і користувачами відповідних аналітичних матеріалів, хоча внесок ПФР у їхню підготовку набагато вагоміший.

Разом з тим, досвід деяких країн свідчить, що завдяки офіційному співробітництву та обміну інформацією між ПФР і митними службами, ПФР заохочуються, відповідно до національної правової бази та загального принципу операційної незалежності, надавати митним службам фінансову аналітику щодо підозрілих фінансових операцій та діяльності. Митні органи можуть проводити подальший аналіз цієї інформації, щоб пов'язати дані ПФР із власними даними.

Оскільки Міністерство фінансів України² визначає політику функціонування як митних органів, так і національного

² Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-finansiv-ukraini>

підрозділу фінансової розвідки – Державної служби фінансового моніторингу України¹, саме на це Міністерство буде покладено відповідальність за координацію діяльності 2-х вказаних структур згідно міжнародних стандартів. Передусім, питання, які стосуються проблематики взаємодії митних органів і ПФР, варто очікувати від міжнародних експертів по лінії виконання міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії відмиванню (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Виконання Україною відповідних вимог перевіряється, як відомо, експертами MONEYVAL² та FATF, а за рішенням останньої інституції країни можуть потрапляти до «чорних» чи «сірих» списків. Поєднання вимог виконання Україною низки міжнародних стандартів і гострої необхідності підтримання належного рівня фінансової безпеки держави в умовах війни актуалізує формулювання й реалізацію низки науково обґрунтованих рішень.

З огляду на відповідні міжнародні стандарти (**FATF, Рекомендація 1**), базовим елементом міжвідомчої співпраці є участь митних органів у проведенні Національної оцінки ризиків³, загальну відповідальність за проведення якої в Україні покладено на національний ПФР – Державну службу фінансового моніторингу України. Державна митна служба України зафіксована як учасник відповідного аналітичного процесу у **Звіті про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення від 2022 року**⁴, що є третім та останнім на сьогодні

¹ Державна служба фінансового моніторингу України. Офіційна сторінка. URL: <https://fiu.gov.ua/>

² Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism – MONEYVAL. Офіційна сторінка. URL: <https://www.coe.int/en/web/moneyval/>

³ Національна оцінка ризиків. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/nacionalna-ocinka-rizikiv>

⁴ Інформація щодо оприлюднення Звіту про проведення Національної оцінки ризиків (2022 рік). URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/nacionalna-ocinka-rizikiv/opriyudnennya-zvitu-pro-provedennya-nacionalnoji-ocinki-rizikiv.html>

звітом щодо НОР в Україні, які формуються із трирічною періодичністю. Факт участі митних органів у підготовці даного звіту є, без сумніву, дуже важливим і позитивним. Водночас використано далеко не всі можливості як відображення у цьому звіті інформації, наявної у митних органів, так і пристосування змісту й форми звіту про НОР до аналітичних потреб митних органів. Вказані недоліки унеможливають адекватну реалізацію рішень про інтеграцію процедур контролю товарних і фінансових потоків, які стосуються тих самих фінансових операцій. Фрагментарне бачення того самого об'єкту дослідження окремими державними органами не дає змоги сформувати цілісне уявлення про відповідні загрози, зокрема, діяльність міжнародних злочинних організацій, які здійснюють левову частку нелегальних фінансових операцій, зокрема, у сфері обходу санкцій. Можливості допомоги митних органів у підготовці якісного звіту з НОР критично недооцінені, тоді як серед ідентифікованих ризиків вказано чимало ризиків транскордонного характеру: ризик іллегальних фінансових відтоків з країни, зростання організованої злочинності, офшоризація та відтік фінансового капіталу з країни, значний обсяг готівки в обігу тощо. Разом з тим, Міністерство фінансів України має повноваження для **активізації діалогу** з проблематики НОР між митними органами та ПФР як безпосереднього, так і за участю представників науково-експертного середовища. Це особливо актуально напередодні проведення четвертої в історії України НОР у 2025 році на тлі актуалізації міжнародних загроз, що передбачає оновлення відповідної **методології**⁵. Саме діалог з відповідної проблематики сприятиме визначенню стратегічних основ співпраці митних органів і ПФР в Україні.

У Програмі стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України до 2024 року⁶

⁵ Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/3261718-dokumenti/metodika-naczionalnoji-oczinki-rizikiv-vidmivannya-koshtiv-ta-finansuvannya-terorizmu-v-ukrajini-kopiya.html>

⁶ Програма стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року : Наказ Міністерства фінансів України від 17 січня 2022 року № 16. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/strategy/16.pdf>

(Наказ Міністерства фінансів України від 17 січня 2022 року, Період, що охоплюється Програмою стратегічного розвитку: 2022–2024 роки) серед напрямів реалізації було вказано «конструктивну співпрацю та постійний інформаційний обмін з державними органами, а також компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у зазначеній сфері». Однак у цьому важливому документі не приділено уваги пріоритетам щодо розвитку співпраці ПФР з тими чи іншими державними органами, тоді як ще у 2020 році схвалено текст Посібника про співпрацю між митницями та ПФР (CUSTOMS – FIU Cooperation Handbook¹) за погодженням таких міжнародних організацій як Світова митна організація (World Customs Organization) та Еґмонтська група (Egmont Group) – міжнародне об'єднання ПФР. Показово, що **FATF (Рекомендація 2²)** закликає країни до налагодження систем співпраці ПФР з різними органами (не лише правоохоронними і наглядовими). До систем міжвідомчої співпраці повинні входити, поряд з іншими, митні та прикордонні органи. Це відповідає позиціонуванню відмивання грошей у сфері торгівлі (**Trade-based Money Laundering – TBML**) як пріоритетної проблеми у сфері ЗПВДФТ, адже тут поєднуються складні міжнародні схеми та великі суми нелегальних операцій при тісному економічному взаємозв'язку товарних і фінансових потоків.

Слабкі сторони міжнародної торгівлі створюють сприятливі умови для реалізації злочинних намірів, що зумовлено такими чинниками:

- значна кількість торгових потоків, що ускладнює їх контроль, даючи можливість злочинцям здійснювати незаконне переміщення коштів, товарів та іншого майна;
- угоди, що характеризуються складними схемами виконання, та валютні операції, які важко відстежити;
- інтеграція доходів від легальної та нелегальної діяльності;

¹ CUSTOMS – FIU Cooperation Handbook. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/report/wco_fiu_handbook_sanitised-public-version_wco_en.pdf?la=en

² The FATF Recommendations International Standards on Combating Money Laundering and The Financing of Terrorism & Proliferation. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>

- недостатній рівень розвитку баз даних митних органів і відсутність ефективної системи обміну інформацією між ними;
- обмеженість ресурсів, доступних митним органам;
- наявність працівників із низьким рівнем кваліфікації у митних органах.

У нинішній час технології, відпрацьовані у сфері ТВМЛ, активно використовуються для обходу санкцій та фінансування тероризму. Інтеграція систем фінансового моніторингу та санкційного контролю у сфері платежів буде недостатньо ефективною без допомоги митних органів, які об'єднані у загально-світову систему обміну інформацією про товарні потоки. Самі ж ПФР можуть отримувати інформацію на міжнародному рівні лише від інших ПФР – переважно членів Еґмонтської групи. Відповідні проблеми й можливості мають бути відображені у новій **Програмі стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України**, яка почне діяти з 2025 року.

Актуальні нормативно-правові та програмні документи, які стосуються функціонування й розвитку митних органів в Україні практично **не висвітлюють шляхів удосконалення співпраці цих органів з ПФР** як на основі спільних напрацювань Світової митної організації та Еґмонтської групи, так і на основі врахування особливостей ситуації в Україні. Лише Закон України «**Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення**» від 6 грудня 2019 року № 361-IX містить деякі загальні орієнтири та визначає деякі рутинні операційні механізми взаємодії митних органів і ПФР без приділення належної уваги стратегічним аспектам такої взаємодії. Так, згідно **п. 4 ст. 16³** цього закону «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, подає до спеціально уповноваженого органу інформацію про виявлені факти **незаконного** переміщення через митний кордон

³ Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

України **готівки, обігових грошово-кредитних документів, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та виробів з них, а також культурних цінностей** на суму, що дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою статті 20 цього Закону». Йдеться про суму 400 гривень, а під «спеціально уповноваженим органом» розуміється Державна служба фінансового моніторингу України. Практична ефективність функціонування відповідного механізму подання інформації потребує поглибленого аналізу та оцінки.

Також згідно **п. 3 ст. 16** вказаного закону встановлена більш загальна вимога щодо подання державними органами України інформації до ПФР України, яка, очевидно, стосується і митних органів: «Державні органи, що провадять діяльність у сфері запобігання та протидії (крім Національного банку України), у разі виявлення під час виконання своїх функцій фінансових операцій, стосовно яких є підозра, зобов'язані повідомити спеціально уповноваженому органу про такі фінансові операції та їх учасників. Порядок та вимоги щодо надання інформації у таких випадках встановлюються Кабінетом Міністрів України». З огляду на це, актуалізуються розроблення, конкретизація та узгодження критеріїв ризиків, що трапляються в роботі митних органів і можуть мати значення для аналітичної діяльності ПФР. Відповідні механізми міжвідомчої комунікації можуть бути реалізовані за рішенням Міністерства фінансів України. З боку Держфінмоніторингу відповідна інформація може надходити, зокрема, у формі результатів типологічних досліджень про схеми підозрілих операцій, прояви яких можуть бути зафіксовані в системі митного контролю. Наразі, розробляючи типології, Держфінмоніторинг більше орієнтується на потреби суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Водночас пристосування таких розробок до потреб митних органів, особливо у контексті проблематики ТВМЛ, не видається надто складним. Наказ Міністерства фінансів України про затвердження критеріїв ризиків клієнтів та їх операцій також адаптований, передусім, під потреби суб'єктів первинного фінансового моніторингу, але принаймні частина його змісту може допомагати митним органам виконувати **п. 3 ст. 16** закону про боротьбу з відмиванням.

Міжвідомчі зустрічі, організовані Міністерством фінансів, також можуть посилити корисний ефект від реалізації **п. 5 ст. 16¹** вказаного закону, згідно якого: «Державні органи (крім Національного банку України) та органи місцевого самоврядування, державні реєстратори зобов'язані надавати спеціально уповноваженому органу інформацію (копії документів), відомості з інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, необхідні для виконання покладених на нього завдань, та/або доступ до своїх інформаційних ресурсів (баз даних) для забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії. Обсяг, порядок подання такої інформації та надання доступу до неї визначаються Кабінетом Міністрів України».

Діючи редакція закону про боротьбу з відмиванням не передбачає участі митних органів у формуванні комплексної адміністративної звітності, яка потрібна для моніторингу ефективності відповідної системи та підвищення якості звіту про НОР. Згідно **ст. 19** цього закону відповідні відомості надають лише суб'єкти державного фінансового моніторингу, правоохоронні та судові органи. Не маючи статусу правоохоронних, митні органи не є учасниками формування комплексної адміністративної звітності, хоча могли б надати чимало корисної інформації за умов, коли ключовими учасниками нелегальних фінансових операцій є представники міжнародної організованої злочинності, яка формує значні транскордонні потоки товарів.

Методологічні й аналітичні резерви подолання вузьковідомчої «сліпоти» у справі протидії транснаціональній організованій злочинності пов'язані з поглибленням розуміння відповідних явищ на основі узгодження між митними органами і ПФР ключових висновків, що стосуються:

- 1) ідентифікації та оцінки рівня ризиків у процесі НОР;
- 2) результатів стратегічного аналізу нелегальних фінансових операцій у формі типологій;

¹ Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

3) вибору найактуальніших для міжнародних економічних відносин критеріїв ризику.

Лише на спільно продуманій концептуальній основі, що враховує три вказані складові, можливі ефективні аналітичні процедури управління ризиками та обмін інформацією в системі протидії відмиванню, фінансуванню тероризму та обходу санкцій на міжнародному рівні. Важливим предметом дослідження для роботи обох органів є співвідношення між роллю автоматизованого аналізу ризиків та експертних суджень фахівців. У будь-якому разі подолання принципових розбіжностей в застосуванні ризик-орієнтованого підходу митними органами і ПФР посилить українську систему фінансового контролю та фінансових розслідувань.

За відсутності у митних органів України статусу правоохоронних органів вітчизняний ПФР не може надавати їм інформацію про конкретні фінансові операції у формі узагальнених матеріалів. В теперішній ситуації український ПФР отримує від митних органів конкретні дані, не даючи жодної конкретики взамін Тому, з одного боку, інформаційний обмін між вказаними органами залежить від надання українській митниці повноважень на оперативно-розшукову діяльність, що створить правову можливість отримання нею узагальнених матеріалів від ПФР. З іншого боку, згідно **Рекомендації 29 від FATF¹**, ПФР повинен мати можливість, за власною ініціативою та на запит, передавати інформацію та результати свого аналізу **компетентним органам**, і повинен використовувати спеціальні, безпечні та захищені канали для їх передачі. А згідно тлумачення, яке прописане в Рекомендаціях FATF, «Визначення компетентні органи відноситься до всіх державних органів, з визначеними зобов'язаннями боротися з відмиванням коштів та/або фінансуванням тероризму. Зокрема, до них належить Підрозділ фінансової розвідки (ПФР); органи, які наділені функціями розслідування та/або переслідування за відмивання коштів, пов'язані предикатні злочини та фінансування тероризму, а також

¹ The FATF Recommendations International Standards on Combating Money Laundering and The Financing of Terrorism & Proliferation. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>

арешту/замороження та **конфіскації** кримінальних активів; органи, що **отримують повідомлення про транскордонне перевезення валюти та оборотних інструментів на пред'явника**; та органи, які мають обов'язки з нагляду та моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, спрямовані на забезпечення виконання фінансовими установами та ВНУП вимог в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Саморегулівні органи не слід вважати компетентними органами». Таким чином, митні органи України, маючи повноваження на конфіскацію певних активів та контроль транскордонного перевезення валюти, належать до компетентних органів, згідно Рекомендацій FATF. Адаптація українського закону про боротьбу з відмиванням до актуальних вимог FATF може надати митним органам право отримувати інформацію від ПФР у формі узагальненого матеріалу чи у формі якогось іншого інформаційного продукту. Це б зробило інформаційний обмін між двома вказаними органами більш збалансованим. Водночас варто відзначити, що практика використання узагальнених матеріалів є вже досить добре напрацьованою, тоді як новий вид подібного інформаційного продукту може спричинити значні труднощі з його розумінням і використанням.

На даний час приклади організації діалогу між митними органами і ПФР в Україні пов'язані з ініціативами міжнародних організацій. Серед них варто відзначити заходи, проведені Офісом ООН з наркотиків і злочинності (UNODC). Вказані заходи, що надали змогу обмінятися думками представникам митних органів і ПФР, стосувались таких проблемних напрямів як TBML та нелегальний обіг культурних цінностей. Важливо відзначити, що сфера обігу культурних цінностей тепер є порівняно новим предметом уваги FATF, що знайшло своє відображення в українському законі про боротьбу з відмиванням. Так, згідно **ст. 6²** цього закону, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать «суб'єкти господарювання,

² Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

які здійснюють торговельну діяльність культурними цінностями та/або надають посередницькі послуги в такій діяльності». А згідно **ст. 18** даного закону, державне регулювання і нагляд щодо таких суб'єктів у сфері ЗПВДФТ здійснюються Міністерством фінансів України. Оскільки ринки культурних цінностей, легальні й нелегальні, є складними міжнародними системами, то досягнення високого рівня легальності їх функціонування вимагає узгодження загального нагляду, митного контролю, фінансового моніторингу та міжнародної співпраці відповідних інституцій. Оскільки в Україні відповідні суб'єкти бізнесу, митні органи та ПФР діють у сфері повноважень Міністерства фінансів, то, очевидно, саме воно несе відповідальність за налагодження конструктивної співпраці між вказаними сторонами. Таку співпрацю доцільно налагоджувати за участю представників наукового та експертного середовища.

За підтримки UNODC в Академії фінансового моніторингу розроблено навчальні курси з проблем TBML та OSINT. Варто збільшити кількість працівників митних органів України, які б пройшли цей курс. Надзвичайно важливими є обмін досвідом між працівниками митних органів і ПФР, а також співпраця між науково-освітніми закладами, що перебувають у сфері управління обох вказаних інституцій, долучення до відповідних процесів компетентних фахівців з інших установ.

Попри не вирішеність низки проблем на рівні нормативно-правової бази та складність прогнозування змін у ній, необхідно шукати резерви підвищення ефективності інформаційно-аналітичної роботи митних органів та ПФР, усуваючи критичні розбіжності в позиціях цих структур щодо оцінки ризиків на операційному та стратегічному рівнях, значні пробіли в дослідженнях транснаціональних злочинних організацій, що становлять загрози для України та міжнародної спільноти. При цьому варто пам'ятати обов'язки працівників відповідних органів щодо збереження відомчих таємниць. Зростання ролі розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) уможливорює, серед іншого, варіант співпраці між митницею і ПФР за посередництва науково-освітніх закладів, коли студенти та науково-педагогічні працівники збиратимуть виключно з відкритих джерел дані на виконання запитів, погоджених митницею і ПФР. Це сприятиме практичній орієнтованості навчального

процесу у відповідних науково-освітніх закладах та уникненню проблем із розкриттям відомчої інформації з обмеженим доступом. Це особливо актуально, коли ПФР не може надавати митним органам дані про конкретні фінансові операції, що зумовлено чинною на даний час в Україні нормативно-правовою базою. Водночас науково-освітні заклади можуть виступати середовищем для тестування концепцій, методологій і програмних продуктів інформаційно-аналітичної роботи, що згодом можуть бути взяті для використання державними органами.

4.2. Систематизація критеріїв ризику як чинник підвищення ефективності співпраці митних органів з підрозділом фінансової розвідки у виявленні фінансових правопорушень

У контексті спільної аналітичної роботи між митними органами та підрозділами фінансової розвідки (ПФР) щодо виявлення підозрілих осіб та операцій систематизація критеріїв ризику є важливою для підвищення ефективності виявлення та пом'якшення фінансових злочинів, таких як відмивання грошей та ухилення від санкцій. До класифікації цих критеріїв ризику можна підійти з кількох вимірів, кожен з яких забезпечує унікальну перспективу для посилення міжвідомчої співпраці. Нижче наведено широкую наукову розробку цих критеріїв.

Систематизація критеріїв ризику є важливим орієнтиром для митних органів і підрозділів фінансової розвідки в їхніх спільних аналітичних зусиллях з виявлення підозрілих суб'єктів і операцій. Розуміючи та застосовуючи ці критерії, органи влади можуть посилити свою здатність виявляти та запобігати фінансовим злочинам, сприяючи цілісності фінансової та торгової систем. Такий системний підхід не тільки сприяє дотриманню нормативно-правової бази, але й зміцнює загальну безпеку та стійкість економіки проти незаконної діяльності, підвищує ефективність спільної аналітичної роботи. Нижче подано огляд ключових характеристик відповідних критеріїв.

1. Зміст проблеми

Ця характеристика охоплює різні аспекти, які впливають на ризик, пов'язаний з особами та операціями, зокрема:

Статус досліджуваної особи в системі управління ризиками. Цей вимір зосереджується на суттєвій природі ризиків і включає низку факторів, пов'язаних із статусом суб'єкта дослідження, контролем над активами та моделями транзакцій. Фізичні та юридичні особи класифікуються на основі їх історичної відповідності та участі в підозрілих діях. Наприклад, компанію, яка раніше була причетна до відмивання грошей у торгівлі, можна класифікувати як компанію високого ризику. Так само, новостворену юридичну особу без історичних даних можна класифікувати як суб'єкта високого ризику, що потребує посиленого контролю. Активи, пов'язані з політично значущими особами (PEPs) або особами, які перебувають у податкових гаванях, часто викликають занепокоєння.

Ризикованість активів. Характер активів, залучених до операцій, відіграє вирішальну роль у визначенні ризику. Активи високого ризику часто є тими, які мають більший потенціал для пов'язування зі злочинною діяльністю. Наприклад, готівкові кошти, фішки казино чи ювелірні вироби, культурні цінності зручні для відмивання грошей.

Характер відносин контролю над активами. Складні відносини, що регулюють контроль активів, можуть свідчити про вищі ризики. Наприклад, низка взаємопов'язаних компаній, які використовують складну структуру власності, може служити для приховування справжньої власності та джерела коштів. Розслідування таких структур може виявити, що вони використовуються для сприяння незаконним фінансовим операціям.

Зв'язки з ризикованими територіями. Транзакції за участю юрисдикцій зі слабкою нормативною базою або високим рівнем корупції за своєю суттю є більш ризикованими. Наприклад, торгівля з країнами, які вважаються податковими гаванями або країнами, які перебувають під міжнародними санкціями, повинна мати посилену перевірку. Компанія, яка часто імпортує товари з таких територій, може намагатись відмити гроші через торгівлю або обійти санкції.

Особливості документації. Повнота й узгодженість підтверджуючих документів, таких як рахунки-фактури та транспортні

маніфести, є критично важливими характеристиками. Невідповідності в цих документах можуть свідчити про спроби ввести органи влади в оману. Наприклад, якщо імпортер надає рахунки-фактури із завищеними в порівнянні з ринковими цінами, це може свідчити про схему відмивання грошей.

Ознаки дезінформації про ціни та обсяги. Аномалії в заявлених цінах і обсягах товарів можуть сигналізувати про підозрілу діяльність. Наприклад, якщо компанія постійно повідомляє про високі ціни на неякісні товари, це може свідчити про схему відмивання коштів.

Аномальний характер транзакцій. Аномальні моделі транзакцій: незвичайні або непостійні транзакції, такі як раптові зміни частоти, масштабу або залучених контрагентів, можуть сигналізувати про спроби уникнути виявлення. Операції, які відрізняються від типових моделей або норм, можуть вказувати на потенційні ризики. Наприклад, раптове збільшення обсягу або частоти транзакцій без правдоподібного бізнес-обґрунтування може вимагати подальшого розслідування. Компанія, яка зазвичай бере участь у невеликих, нечастих транзакціях, раптово проводить великі, часті угоди, може відмивати гроші.

Узгодженість товарних і фінансових операцій. Узгодження товарних операцій з відповідними фінансовими розрахунками є критично важливим. Розбіжності можуть вказувати на потенційну діяльність з відмивання. Наприклад, якщо компанія імпортує велику партію товарів, але платежі не відповідають обсягу чи вартості поставок, це може свідчити про незаконні операції.

Узгодженість даних з різних джерел. Перехресні звіряння даних з різних джерел є фундаментальними для виявлення невідповідностей. Якщо різні бази даних або звіти надають суперечливу інформацію про транзакцію чи суб'єкта, то така невідповідність може бути тривожним сигналом. Наприклад, якщо фінансова звітність компанії не відповідає її митним деклараціям, це може свідчити про спробу приховати незаконну діяльність.

Поведінкові характеристики. Поведінка осіб, залучених до транзакцій, також може дати уявлення про потенційні ризики. Незвичайні моделі, такі як ухилення від відповідей на запити або небажання надавати інформацію, можуть

вказувати на підозрілі наміри. Наприклад, власник бізнесу, який часто змінює свої контактні дані або уникає прямого спілкування, може намагатись уникнути процедур належної перевірки.

2. Загрози та вразливі місця, виявлені під час Національної оцінки ризиків

Класифікація ризиків повинна враховувати досить широке коло загроз та вразливостей, визначених в Національній оцінці ризиків. Ці оцінки класифікують ризики таким чином.

Низький ризик. Транзакції або суб'єкти, класифіковані як носії низького рівня ризику, зазвичай мають чітку документацію, прозору структуру власності та ділову історію. Наприклад, добре відома компанія з надійною репутацією, що працює в юрисдикції з низьким рівнем ризику, може бути класифікована як носій низького ризику.

Середній ризик. Суб'єкти чи транзакції, які становлять помірний ризик, можуть включати деякі складності або зв'язки з юрисдикціями з вищим ризиком, але не мають явних ознак підозрілої діяльності. Наприклад, компанію, що працює в країні, що розвивається, з проявами регуляторних проблем, можна класифікувати як компанію середнього ризику.

Високий ризик. Транзакції, які класифікуються як високоризикові, часто включають серйозні «червоні прапорці», як зв'язки з відомими злочинцями, великі грошові операції або очевидні розбіжності в документації. Прикладом може бути бізнес, який часто веде торгівлю з установами, що потрапили під санкції, або юрисдикціями, відомими відмиванням грошей.

3. Початкова доступність інформації

Наявність вихідної інформації для відповідних органів відіграє вирішальну роль в оцінці рівнів ризику.

Інформація, початково доступна лише митним органам. Це включає інформацію, доступну лише митникам, таку як торгова документація та деталі відправлення. Наприклад, якщо митні органи володіють детальними записами транзакції, які виявляють невідповідності, вони можуть зафіксувати це для подальшого розслідування.

Інформація, початково доступна лише підрозділу фінансової розвідки. ПФР може мати доступ до записів фінансових операцій, банківських виписок та інших носіїв ознак підозрілої

поведінки. Сценарій, коли ПФР виявляє незвичні моделі транзакцій, пов'язані з конкретною особою, може спонукати до подальшого розслідування.

Інформація, початково доступна обом сторонам. Певна інформація, наприклад дані про імпорто-експорт, пов'язані з фінансовими операціями, може бути спільно доступна митниці та ПФР. Спільний аналіз таких інтегрованих наборів даних дає змогу отримати більш комплексне уявлення про весь цикл торгівлі та фінансів, покращуючи ідентифікацію підозрілої діяльності. Коли і митні органи, і ПФР мають доступ до певних даних про транзакцію чи її учасників, це може сприяти більш ретельному розслідуванню. Наприклад, спільний аналіз може виявити закономірності, які жодна сторона не могла б визначити самостійно.

4. Можливість автоматичного виявлення

Можливість автоматизованого виявлення порівняно з експертним аналізом є ще одним критерієм класифікації.

Доступно лише для автоматичного виявлення. Деякі критерії можуть піддаватися автоматичному виявленню за допомогою алгоритмів і аналітики великих даних. Наприклад, системи можуть позначати транзакції, складність яких перевищує певний поріг для аналітичних можливостей людини. Деякі закономірності або аномалії можна ідентифікувати за допомогою автоматизованих систем за допомогою алгоритмів і аналітики даних. Наприклад, розбіжності між заявленими цінами та ринковими цінами, раптові стрибки обсягу торгівлі або нерегулярні торговельні маршрути можуть бути позначені програмним забезпеченням митниці або ПФР. Моделі машинного навчання також можуть передбачати транзакції з високим ризиком на основі історичних моделей.

Доступно лише для експертного визначення. Певні нюанси оцінки вимагають досвіду людини. Наприклад, розуміння контексту транзакції або поведінкових характеристик залучених осіб може вимагати експертного аналізу, а не жорстких автоматизованих систем. Складні випадки з нюансами можуть вимагати експертної оцінки та людського аналізу, особливо коли автоматизовані системи не справляються. Наприклад, визначення легітимності структури бенефіціарної власності, аналіз мотивів поведінкових аномалій або розуміння геополітичних нюансів може вимагати участі експертів у відповідній галузі.

Доступно як для автоматичного, так і для експертного виявлення. Багато критеріїв можуть бути задіяні як для автоматизованого виявлення, так і для експертного дослідження. Наприклад, автоматизована система може позначити транзакцію через її аномальний характер, тоді як експерт може надати розуміння її контексту та потенційних наслідків. У багатьох випадках потрібне поєднання автоматичного виявлення та експертного втручання. Автоматизовані системи можуть позначати потенційні проблеми, але для підтвердження підозр необхідне подальше дослідження аналітиків. Наприклад, автоматизована система може виявити надзвичайно високі обсяги торгівлі з країною, яка потрапила під санкції, але може знадобитися аналіз експерта, щоб визначити підсанкційність операції.

Формування якісних експертних думок актуалізується тим, що критичною проблемою є неузгодженість митного законодавства у різних юрисдикціях, що ускладнює міжнародну торгівлю та збільшує потенціал для ухилення від сплати податків і зборів. Крім того, як митниця, так і ПФР повинні справлятися зі зростаючим обсягом транзакцій, особливо в контексті електронної комерції, що обмежує їх здатність проводити ретельні перевірки й оцінку ризиків. Ця ситуація ускладнюється обмеженими ресурсами, включаючи бюджетні обмеження та нестачу кадрів, що знижує їхню здатність здійснювати ефективні заходи контролю та розслідування.

4.3. Налагодження обміну інформацією між митними органами й підрозділом фінансової розвідки

Однією з ключових передумов для ефективної взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки є налагоджений механізм обміну інформацією. Митні органи й підрозділи фінансової розвідки (ПФР) мають справу з кількома досить типовими та поширеними проблемами у своїх зусиллях щодо контролю й розслідувань. Однією з суттєвих проблем є складні вимоги до документації, які можуть призвести до помилок і упущень під час процесу митного оформлення,

що в кінцевому підсумку призведе до затримок або відмов у оформленні. Ця складність посилюється постійними змінами в політиці та правилах, що може створити плутанину та неузгодженість у правозастосуванні, ускладнюючи ефективний контроль за дотриманням вимог законодавства як митницею, так і моніторинг з боку ПФР. Крім того, відсутність синхронізованих між різними відомствами інформаційних систем перешкоджає обміну даними, змушуючи бізнес й державні органи надавати різним користувачам одну й ту саму інформацію, що збільшує ризик помилок. Загалом на практиці виникають численні проблеми, що заважають своєчасному та повноцінному обміну даними між цими структурами.

Правові бар'єри та обмеження

Правові бар'єри є одним з головних факторів, що ускладнюють обмін інформацією. Взаємодія між митними органами та фінансовою розвідкою часто стикається з розбіжностями в нормативно-правових актах, які регулюють діяльність цих органів. У різних країнах законодавство може обмежувати типи інформації, якою дозволено обмінюватися між відомствами, зокрема через питання захисту персональних даних, комерційної таємниці або національної безпеки.

Наприклад, митні органи можуть мати доступ до інформації, пов'язаної з вантажними деклараціями, рухом товарів та іншими митними процедурами, проте підрозділи фінансової розвідки часто стикаються з проблемами в отриманні таких даних через відсутність спеціальних угод або міжвідомчих регламентів.

Технічні труднощі обміну інформацією

Інша важлива проблема – це технічні труднощі, пов'язані з інтеграцією інформаційних систем митних органів і підрозділів фінансової розвідки. Часто ці структури використовують різні платформи для збирання, обробки та зберігання даних, що ускладнює їхнє сумісне використання. Відсутність уніфікованих стандартів для передачі даних призводить до затримок або втрати критично важливої інформації, що може зменшити ефективність боротьби з контрабандою, фінансуванням тероризму та іншими фінансовими злочинами.

Крім того, безпека передачі даних є ключовим викликом, оскільки підрозділи фінансової розвідки часто обробляють конфіденційну інформацію про фінансові операції, що потребує

захищених каналів комунікації. Відсутність достатньо захищених каналів може стати загрозою для безпеки держави та зменшити ефективність операцій.

Відсутність інституційної координації

Незважаючи на наявність формальних механізмів співпраці, координація між митними органами та підрозділами фінансової розвідки залишається недостатньою. Однією з основних проблем є відсутність чітких міжвідомчих процедур та протоколів обміну інформацією. Низка країн досі не має встановлених правил щодо регулярного обміну інформацією або спільного аналізу отриманих даних.

Також існує проблема дублювання зусиль, коли різні відомства проводять схожі операції незалежно одне від одного. Це призводить до неповного використання можливостей кожної структури і погіршення ефективності боротьби з фінансовими злочинами та ухиленням від сплати мит.

Людський фактор і питання компетентності

Ще одним важливим аспектом є людський фактор та питання компетенції працівників, які відповідають за обмін інформацією між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Часто персонал не має достатньої кваліфікації або обізнаності з процедурою обміну інформацією, що призводить до неправильного або неповного оброблення запитів. Крім того, відсутність міжвідомчих тренінгів і навчання, спрямованих на підвищення компетенції щодо координації, стає причиною низької ефективності роботи.

Необхідність забезпечення постійного навчання працівників, розробки чітких інструкцій щодо обміну даними, а також спільних тренінгів та навчальних заходів для обох структур є критичною умовою для подолання цих проблем.

Політичні та організаційні перешкоди

В деяких випадках обмін інформацією може ускладнюватись політичними мотивами або конфліктами інтересів між окремими відомствами. Політична воля на найвищих рівнях управління відіграє вирішальну роль у створенні сприятливих умов для ефективної співпраці між митними органами та фінансовою розвідкою. Якщо такі органи діють ізольовано, без належного координаційного механізму, це може призвести до фрагментованості у боротьбі з фінансовими злочинами.

Тобто, обмін інформацією між митними органами та підрозділами фінансової розвідки стикається з низкою бар'єрів, серед яких правові обмеження, технічні труднощі, інституційна неузгодженість та питання компетенції персоналу. Для подолання цих проблем необхідно розробити ефективні механізми комунікації, узгоджені нормативно-правові бази та технологічні стандарти, що забезпечать оперативний і безпечний обмін інформацією. Тільки за умови скоординованих зусиль обох структур можна досягти значного прогресу у боротьбі з фінансовими злочинами та контрабандою.

Обґрунтування послідовності етапів інтеграції інформаційно-аналітичної діяльності між митними органами та ПФР має важливе значення для створення систематичних, ефективних та чітких рамок співробітництва. Кожен етап – від початкових протоколів збору даних та обміну ними до спільного аналізу та скоординованих стратегій реагування – має бути методично спланований, щоб оптимізувати розподіл ресурсів та забезпечити безперебійну співпрацю. Належне обґрунтування допомагає підкреслити обґрунтування кожного кроку, гарантуючи, що інтеграція є практично корисною та відповідає нормативним стандартам. Такий структурований підхід сприяє взаєморозумінню, зміцненню довіри між відомствами та створенню надійних механізмів для виявлення та реагування на складні фінансові та торговельні злочини. Без чіткого обґрунтування та послідовності інтеграційні зусилля загрожують неефективністю, неправильним тлумаченням даних та прогалинами у правозастосовних можливостях, що в кінцевому підсумку перешкоджатиме досягненню загальної мети – підвищення рівня національної та міжнародної безпеки.

Водночас встановлення послідовності етапів інтеграції інформаційно-аналітичної діяльності митних органів та підрозділу фінансової розвідки має важливе значення для забезпечення узгодженого та ефективного підходу до протидії фінансовим злочинам. Процес інтеграції має починатися зі створення надійної та заснованої на реальній мотивації сторін комунікаційної бази, яка визначає ролі та обов'язки обох органів, сприяючи структурованій та функціонально зрозумілій співпраці. Згодом мають бути впроваджені спільні навчальні програми, спрямовані на узгодження аналітичних можливостей обох організацій,

сприяння взаєморозумінню методологій та пріоритетів одна одної. Наступний етап передбачатиме створення єдиних критеріїв ризику, адаптованих для виявлення підозрілих операцій як у товарному, так і у фінансовому контексті, гарантуючи, що як митниця, так і ПФР оснащені для ефективного виявлення потенційної незаконної діяльності. Після цього розробка протоколів спільного обміну інформацією має вирішальне значення для оптимізації обміну даними, що може підвищити ситуаційну обізнаність та оперативну ефективність. Нарешті, постійний моніторинг та оцінка інтегрованих процесів необхідні для адаптації до мінливих загроз та покращення операційних результатів. Такий системний підхід не лише поглиблює співпрацю, але й зміцнює загальну цілісність зусиль у боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Чітко обґрунтовуючи кожен етап, митні органи та ПФР можуть сприяти виробленню спільної стратегії, яка максимізує їхні колективні ресурси та підвищує загальну ефективність захисту національних та міжнародних торговельних систем.

За результатами вивчення стану справ у відносинах між митними органами і ПФР України пропонуємо таку **етапологію інтеграції інформаційно-аналітичної діяльності митних органів і ПФР**.

1. Проведення спільних заходів у форматі круглих столів, конференцій, мозкових штурмів тощо для визначення ключових потреб і можливостей співпраці.

2. Формування неформальних робочих груп з тематичних напрямів за участю працівників митних органів і ПФР (контрабанда у розрізі різних предметів, TBML, перевезення грошей, санкційна політика, критерії ризиків, типології нелегальних операцій, кінцеві бенефіціарні власники учасників міжнародних операцій тощо).

3. Окреслення проблематики та загальних напрямів співпраці у програмних (стратегічних) документах кожного з органів.

4. Спільна оцінка ризиків у рамках національної та секторальної оцінок ризиків, включно з розробкою методології.

5. Проведення спільних тренінгів та семінарів.

6. Спільна розробка критеріїв ризиків.

7. Визначення можливостей обміну інформаційними ресурсами та шляхів його взаємовигідної оптимізації з урахуванням проблем конфіденційності.

8. Розробка моделей участі у спільних розслідуваннях за участю обох органів.

9. Узгодження критеріїв ефективності співпраці митних органів і ПФР.

10. Участь у спільних розслідуваннях.

11. Аналіз ефективності спільних розслідувань та моделей обміну інформацією.

12. Спільна розробка пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази з урахуванням державно-приватного партнерства.

Запропоновані етапи інтеграції інформаційно-аналітичної діяльності митних органів і ПФР мають вирішальне значення для створення добре структурованої та функціонально виправданої бази співпраці. Кожен етап виконує певні функції, які ґрунтуються на попередньо сформованій базі, забезпечуючи поступове та ґрунтовне налагодження співпраці. Далі наводиться детальне обґрунтування та конкретизація кожного етапу.

1. Проведення спільних заходів (круглі столи, конференції, мозкові штурми).

Цей початковий етап має важливе значення для створення фундаменту комунікації, розуміння спільних цілей та виявлення можливостей для співпраці. Спільні заходи дають змогу учасникам обмінюватись знаннями, обговорювати поточні виклики та проводити мозковий штурм щодо неординарних рішень. Відповідні заходи можуть бути зосереджені на таких темах, як нові тенденції фінансових злочинів, технологічний прогрес та найкращі практики аналізу даних тощо. Результати мають включати попередні плани дій та формування мереж між експертами обох відомств.

2. Формування неформальних робочих груп.

Створення спеціалізованих неформальних робочих груп дає змогу проводити цілеспрямовані дискусії за конкретними тематичними напрямками, такими як ТВМЛ, контрабанда чи санкційна політика. Це допомагає нарощувати експертні знання, зміцнювати відносини та отримувати глибші знання. До складу кожної групи повинні входити працівники митниці та ПФР

з відповідним досвідом. Варто планувати регулярні зустрічі, а учасникам груп готувати спільні доповіді та рекомендації за своїми основними темами.

3. Окреслення співпраці в стратегічних документах.

Інтеграція цілей та методів співпраці у стратегічних документах кожного з органів забезпечує офіційне визнання та узгодження зусиль співпраці з національними пріоритетами та відомчими повноваженнями. Цей етап передбачає оновлення існуючих стратегічних планів або створення нових програмних документів, які окреслюють спільні цілі, ключові сфери для співпраці та очікувані результати.

4. Спільна оцінка ризиків.

Проведення спільної оцінки ризиків гарантує, що обидва відомства мають єдине розуміння загроз і вразливостей, що існують у їхніх особливих і спільних проблемних сферах. Це допомагає виявляти прогалини та визначати пріоритетність залучення та використання ресурсів. Розробка методології спільної оцінки ризиків повинна включати інтеграцію даних, спільний аналіз і регулярні процеси огляду. Це включає виявлення товарів з високим ризиком, моделей підозрілих транзакцій і маршрутів. Проведення спільних оцінок ризиків допомагає як митницям, так і ПФР сформулювати системне розуміння національних та секторальних ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Спільна методологія підвищує здатність виявляти вразливості та впроваджувати ефективні засоби контролю, точність та актуальність відповідних висновків, забезпечуючи узгодженість стратегій і планів як митниці, так і ПФР в оцінці загроз та реагуванні на них.

5. Проведення спільних тренінгів та семінарів.

Тренінги та семінари поповнюють та систематизують базу знань обох відомств, гарантуючи, що працівники митниці та ПФР добре обізнані з методологіями та технологіями один одного. Це сприяє кращій координації та взаєморозумінню під час спільних розслідувань. Тренінги повинні охоплювати інструменти аналізу ризиків, методи розслідування та правові норми. Семінари можуть включати тематичні дослідження та майстер-класи для застосування теоретичних знань на практиці. Спільні тренінги та семінари є критично важливими для розкриття потенціалу та підвищення кваліфікації персоналу обох

відомств. Ці освітні заходи сприяють спільному розумінню операційної практики, нормативно-правової бази та нових загроз, що в кінцевому підсумку зміцнює можливості обох відомств у вирішенні складних питань.

6. Спільна розробка критеріїв ризику.

Визначення загальних критеріїв ризику має важливе значення для узгодження операційних підходів для виявлення підозрілої діяльності. Це гарантує, що обидва органи використовують спільну методологію для оцінки ризиків. Цей процес повинен включати спільні наради для розробки, узгодження, тестування та уточнення критеріїв ризику. Ці критерії повинні враховувати моделі торгівлі, фінансові операції та залучення юрисдикцій з високим рівнем ризику тощо. Спільне створення критеріїв ризику дає змогу обох органам встановлювати стандартизовані орієнтири для виявлення підозрілих операцій. Такий уніфікований підхід підвищує ефективність моніторингових зусиль і забезпечує послідовність у реагуванні на потенційні загрози.

7. Виявлення можливостей обміну інформаційними ресурсами.

Ефективна співпраця вимагає безперешкодного доступу до актуальних даних. Виділення найактуальніших інформаційних ресурсів та оптимізація протоколів обміну даними посилює здатність обох відомств виявляти загрози та реагувати на них. На цьому етапі необхідно систематизувати технологічні рішення, угоди про обмін даними та юридичні аспекти для забезпечення безпечного й технологічно сумісного обміну інформацією. Для захисту конфіденційних даних мають бути встановлені протоколи конфіденційності.

8. Розробка моделей участі у спільних розслідуваннях.

Структуровані моделі участі уточнюють ролі, обов'язки та координаційні механізми для спільних розслідувань. Це зменшує операційні помилки й непорозуміння та підвищує ефективність спільних зусиль. Спільно розроблені протоколи повинні визначати ініціювання, керівництво та висновки за результатами розслідувань. Ці моделі повинні відображати канали комунікації та процедури реагування.

9. Узгодження критеріїв ефективності співпраці.

Встановлення критеріїв для вимірювання успішності спільних зусиль допомагає гарантувати, що спільна діяльність

досягає бажаних результатів і визначає сфери для вдосконалення. Критерії повинні включати чітко вимірювані показники, такі як кількість спільних розкритих справ, обсяг конфіскованих незаконних активів, підвищення точності виявлення ризиків тощо.

10. Участь у спільних розслідуваннях.

Проведення скоординованих розслідувань дасть змогу обома відомствам використовувати свій спільний досвід та ресурси, що призводить до більш ретельних розслідувань та кращих результатів. Спільні розслідування повинні проводитись відповідно до попередньо розроблених моделей участі, з чітким документуванням висновків, розподілом обов'язків та взаємним обміном інформацією про прогрес.

11. Аналіз ефективності спільних розслідувань та обміну інформацією.

Регулярний аналіз забезпечує, що спільні зусилля дають відчутні результати та дає змогу обома відомствам виявити проблеми та робити необхідні корективи. Це передбачає оцінку результатів розслідування, оцінку ефективності обміну інформацією та отримання відгуків від залученого персоналу. Отримані результати мають бути задокументовані, щоб оптимізувати майбутні зусилля. Аналіз ефективності спільних розслідувань та моделей обміну інформацією має важливе значення для постійного вдосконалення. Цей процес оцінювання допомагає визначити сильні та слабкі сторони співпраці, що призводить до вдосконалення практик і стратегій для підвищення ефективності майбутніх пошуково-аналітичних зусиль.

12. Спільна розробка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази.

Нормативно-правова база повинна розвиватися таким чином, щоб підтримувати ефективну співпрацю та відображати зміни в системі актуальних ризиків. Пропозиції обох відомств можуть допомогти узгодити національну політику з вирішенням практичних проблем. Цей етап передбачає співпрацю із законотворцями, урядовцями та представниками приватного сектору для розробки нових нормативно-правових актів або поправок до існуючих. Ці пропозиції мають ґрунтуватись на засадах прозорості, захисту даних та державно-приватного партнерства.

Кожен з цих етапів сприяє системному підходу, який посилює інтеграцію інформаційно-аналітичної діяльності, посилює спільну здатність протидіяти фінансовим злочинам та забезпечувати дотримання правових норм у міжнародній торгівлі.

Для вимірювання ефективності співпраці між митними органами та ПФР простим та кількісним способом пропонуються такі стратегічні критерії.

Кількість надісланих запитів – загальна кількість офіційних відомостей або запитів на допомогу, надісланих митницею до ПФР і навпаки.

Кількість запитів, на які було надано відповідь – кількість запитів, на які було отримано своєчасну та вичерпну відповідь у обумовлені терміни.

Кількість спонтанно поширених матеріалів – кількість інформаційних або аналітичних звітів про підозрілу діяльність, які спонтанно поширюються у разі виявлення потенційних проблем без офіційного запиту.

Якість аналітичних матеріалів – мірило для оцінки релевантності та повноти спонтанно поширених матеріалів.

Кількість розпочатих спільних розслідувань – загальна кількість справ, розпочатих спільно правоохоронними, митними органами та ПФР.

Кількість успішно закритих розслідувань – кількість спільних розслідувань, результатом яких стали значні знахідки або рішення, такі як арешт активів або передача справи до суду.

Кількість порушених кримінальних справ – кількість справ, які призвели до офіційного притягнення до кримінальної відповідальності на основі спільних зусиль.

Кількість осіб, притягнутих до відповідальності – кількість осіб, притягнутих до відповідальності в результаті спільних розслідувань та спільної аналітичної інформації.

Кількість обвинувальних вироків – кількість справ, які завершилися обвинувальним вироком суду.

Сума конфіскованих активів – загальна вартість активів, арештованих або конфіскованих у результаті спільних розслідувань.

Грошова оцінка відвернених збитків – оцінка фінансових втрат, яким вдалося запобігти завдяки виявленню та запобіганню шахрайським або незаконним діям.

Середній час відповіді – середній час, витрачений на відповідь на запити про надання інформації або допомоги.

Коефіцієнт успішних подальших дій – частка запитів та спільної інформації, які призводять до дієвих подальших дій або розслідувань.

Кількість спільно створених звітів про підозрілу діяльність – кількість звітів про підозрілу діяльність, поданих на основі спільного аналізу або скоординованих зусиль.

Збільшення коефіцієнтів виявлення – зміна кількості виявлених підозрілих транзакцій або незаконної торговельної діяльності за визначений період завдяки спільним зусиллям.

Кількість проведених спільних тренінгів – кількість навчальних програм, проведених за участю обох відомств.

Учасники тренінгу – загальна кількість та склад персоналу обох відомств, які пройшли навчання з метою вдосконалення навичок, пов'язаних зі спільними операціями та аналізом даних.

Кількість ініціатив державно-приватного партнерства – кількість ініціатив, до яких залучається приватний сектор, при чому, фінансові установи та логістичні компанії з метою розширення сфери обміну інформацією та виявлення ризиків.

Спільні майстер-класи або публічні заходи – кількість спільних з приватним сектором майстер-класів, семінарів або публічних заходів, організованих для підвищення обізнаності та обміну знаннями.

Кількість проаналізованих звітів про зворотний зв'язок – кількість відгуків або звітів про відгуки, сформованих для вдосконалення методів співпраці.

Впроваджені вдосконалення – кількість змін у політиці або процедурах, внесених на основі відгуків і попереднього аналізу ефективності.

Ефективність розподілу ресурсів – вимірювання бюджету та людських ресурсів, виділених на спільну діяльність, у порівнянні з результатами (наприклад, вартість розслідування або навчання).

Використання спільної технології – кількість технологічних інструментів, прийнятих для спільного аналізу даних, і частота їх використання.

Зменшення кількості та сум фінансових злочинів, пов'язаних з міжнародною торгівлею – відсоткове зменшення

виявлених випадків відмивання грошей на основі торгівлі та подібних правопорушень.

Вплив на боротьбу з контрабандою та митним шахрайством – рівень зменшення кількості випадків контрабанди, заниження рахунків або неправильного декларування товарів завдяки спільним зусиллям.

Ці критерії ефективності уможливляють врахування проблемно-орієнтованих кількісних показники для оцінки ефективності співпраці між митними органами та ПФР, сприяючи постійному моніторингу та вдосконаленню спільних ініціатив.

РОЗДІЛ 5

РЕЗЕРВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПІВПРАЦІ МИТНИХ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛУ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ

5.1. Запровадження сучасних технологій та інструментів для підвищення ефективності взаємодії митних органів і підрозділу фінансової розвідки

Використання сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій є важливим фактором у боротьбі з фінансовими злочинами, такими як відмивання грошей, фінансування тероризму та ухилення від санкцій. У сучасних умовах транскордонної торгівлі та глобалізації фінансових потоків традиційні методи контролю стають недостатньо ефективними. Тому впровадження інноваційних технологічних рішень сприяє більш оперативному обміну інформацією, покращенню аналізу даних та автоматизації процесів виявлення підозрілих операцій.

Інтегровані інформаційні системи та платформи обміну даними

Одним із головних напрямів впровадження сучасних технологій є розробка інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють автоматизувати обмін інформацією між митними органами та підрозділами фінансової розвідки (ПФР). Ці системи створюються на основі єдиних стандартів, що дозволяє в реальному часі обробляти та аналізувати великі обсяги даних, отриманих з різних джерел. Інтеграція таких систем значно підвищує швидкість обміну інформацією про підозрілі фінансові операції, що пов'язані з незаконним рухом товарів через кордони або із сумнівними зовнішньоекономічними контрактами.

Аналітичні інструменти на базі штучного інтелекту (ШІ)

Штучний інтелект та машинне навчання відіграють важливу роль у покращенні аналітичної здатності митних органів

та ПФР. Впровадження алгоритмів ШІ дозволяє автоматизовано аналізувати великі обсяги фінансових даних та митних декларацій, що сприяє виявленню підозрілих моделей поведінки. Такі системи можуть обробляти історичні дані та створювати прогнозні моделі, які допомагають виявляти потенційні загрози ще до того, як відбудуться фінансові злочини.

Приклади використання ШІ:

- **Моніторинг транзакцій:** системи машинного навчання автоматично аналізують фінансові операції на предмет аномалій, таких як незвично великі перекази або серія дроблених операцій.

- **Ідентифікація ризикових суб'єктів:** системи можуть навчатися на попередніх випадках, щоб визначати критерії ризику для нових суб'єктів чи операцій.

Blockchain та технології розподіленого реєстру

Технології blockchain дозволяють забезпечити прозорість і незмінність даних, що є ключовим елементом у забезпеченні довіри між митними органами та ПФР. Використання блокчейн у фінансовій розвідці дозволяє забезпечити надійний облік транзакцій та автоматично відстежувати їх історію, зменшуючи можливість для маніпуляцій із фінансовими даними. Блокчейн також може бути використаний для реєстрації митних декларацій, контрактів та сертифікатів, що полегшує контроль за їхнім законним обігом.

Основні переваги технології blockchain:

- **Незмінність записів:** транзакції в блокчейні не можуть бути змінені, що робить їх ідеальними для відстеження нелегальних фінансових операцій.

- **Прозорість:** усі учасники ланцюга поставок або фінансових операцій мають доступ до однакової інформації, що сприяє підвищенню прозорості та довіри.

Системи “Big Data” для аналізу великих обсягів даних

Митні органи та ПФР щодня мають справу з величезними обсягами даних, що містять фінансові транзакції, інформацію про міжнародну торгівлю, декларації та митні документи. Впровадження технологій **Big Data** дозволяє ефективно обробляти та аналізувати ці дані для виявлення підозрілих схем та ризикових операцій. Такі системи можуть виявляти закономірності у фінансових потоках, що характерні для злочинних схем, і допомагати в прогнозуванні майбутніх загроз.

Застосування Big Data включає:

- крос-аналіз даних з різних джерел (банківські транзакції, митні декларації, дані про товари) для виявлення нелегальних зв'язків або прихованих схем відмивання грошей;
- інтеграція з іншими національними базами даних для відстеження підозрілих осіб або компаній, які беруть участь у транскордонних фінансових операціях.

Аналітичні платформи для спільного використання інформації

Ще одним важливим кроком для підвищення ефективності взаємодії є створення спільних аналітичних платформ, що дозволяють митним органам і ПФР обмінюватися оперативною інформацією. Такі платформи дозволяють об'єднувати дані з різних джерел, проводити спільні розслідування та оперативно реагувати на загрози. Одним із прикладів є платформи, розроблені **Egmont Group**, яка сприяє співпраці між ПФР у різних країнах.

Автоматизовані системи ризик-менеджменту

Автоматизовані системи ризик-менеджменту стають критично важливими для виявлення підозрілих осіб і транзакцій у реальному часі. Ці системи можуть аналізувати поточні дані та порівнювати їх з раніше виявленими моделями фінансових злочинів. Вони дозволяють митним органам і ПФР автоматично визначати пріоритетність розслідувань і оперативно вживати заходів.

Приклад такої системи – автоматизовані рішення на основі алгоритмів оцінки ризику, які можуть аналізувати митні декларації та фінансові операції для виявлення контрабанди чи ухилення від митних зборів.

Роль кібербезпеки та захисту даних

Запровадження сучасних технологій також висуває нові виклики в області кібербезпеки. Митні органи та ПФР працюють із великими обсягами конфіденційної інформації, тому важливо забезпечити захист цих даних від несанкціонованого доступу або витоків. Використання передових технологій шифрування, кіберзахисту та моніторингу загроз дозволяє підвищити рівень безпеки в системах обміну інформацією.

Міжнародні системи обміну інформацією

На міжнародному рівні використовуються спеціалізовані платформи для обміну даними між митними органами

різних країн, що дозволяє підвищити ефективність боротьби з транскордонними злочинами. Наприклад, **WCO Customs Enforcement Network¹ (CEN)** – це система, що дозволяє митним органам обмінюватися інформацією про підозрілі фінансові операції та незаконний рух товарів через кордони. Це допомагає ідентифікувати осіб або організації, що можуть бути залучені у фінансові злочини, і спільно розслідувати такі випадки.

Іншою платформою є **FATF Global Network²**, яка дозволяє країнам обмінюватися даними щодо фінансових розслідувань і сприяє координації дій між митними органами та ПФР на глобальному рівні.

Використання цифрових інструментів для комплаєнс-контролю

Компанії, що працюють у зовнішньоекономічній діяльності, також впроваджують сучасні технології для дотримання міжнародних санкцій та норм фінансового моніторингу. Використання **цифрових платформ для комплаєнс-контролю** дозволяє в реальному часі перевіряти партнерів на відповідність міжнародним вимогам щодо санкцій та протидії зловживань при проходженні митного контролю.

Розвиток мобільних додатків та рішень

У сучасному світі все більше значення набувають мобільні технології, які можуть значно полегшити процес обміну інформацією. Розробка мобільних додатків для митників та працівників фінансової розвідки дозволяє отримувати доступ до необхідних даних у будь-який час і в будь-якому місці. Такі додатки можуть включати функції для миттєвого звітування про підозрілі транзакції, надання доступу до аналітичних звітів та можливості комунікації між різними структурами.

Підвищення кваліфікації кадрів та створення міжвідомчих робочих груп

Впровадження нових технологій потребує не лише технічного забезпечення, а й підвищення кваліфікації працівників митних органів та ПФР. Оскільки технології швидко розвиваються, важливо забезпечити постійне навчання кадрів для

¹ Customs Enforcement Network. Офіційна сторінка. URL: <https://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/instruments-and-tools/cen-suite.aspx>

² FATF Global Network. Офіційна сторінка. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/global-network.html>

ефективного використання нових інструментів. Програми навчання можуть включати семінари, вебінари та практичні заняття, що охоплюють теми, пов'язані з аналізом даних, кібербезпекою, використанням ШІ тощо. Однією з ефективних стратегій для покращення взаємодії є створення міжвідомчих робочих груп, які будуть спеціалізуватися на впровадженні нових технологій. Ці групи можуть складатися з представників митних органів, фінансової розвідки, ІТ-експертів і аналітиків. Завданням робочих груп буде розробка рекомендацій щодо оптимізації процесів обміну даними та виявлення нових технологічних рішень для підвищення ефективності.

Участь у міжнародних ініціативах та проектах

Для підвищення ефективності взаємодії митних органів та ПФР важливо також брати участь у міжнародних ініціативах та проектах, які спрямовані на покращення боротьби з фінансовими злочинами. Наприклад, програми, що фінансуються міжнародними організаціями, можуть забезпечити доступ до сучасних технологій і методологій, а також можливість обміну досвідом з іншими країнами.

Використання великих даних для проактивного управління ризиками

Оскільки ризики у фінансових операціях постійно змінюються, важливо не тільки реагувати на вже відомі загрози, а й передбачати нові ризики. Використання технологій аналізу великих даних (Big Data) дозволяє виявляти нові закономірності у фінансових операціях, що допомагає визначати потенційні загрози ще до їхнього виникнення. Це може включати аналіз глобальних економічних тенденцій, змін у законодавстві, та інших факторів, що впливають на ризики у сфері фінансових злочинів.

Міжнародне співробітництво в сфері технологій

Покращення взаємодії між митними органами та ПФР неможливе без міжнародного співробітництва у сфері технологій. Країни можуть обмінюватися кращими практиками, технологічними рішеннями та навчальними матеріалами, що дозволить швидше впроваджувати інновації. Також важливо розвивати міжнародні платформи для обміну даними, які дозволять митним органам і ПФР з різних країн працювати над спільними проектами.

Інтеграція з міжнародними інформаційними системами

Запровадження сучасних технологій також вимагає інтеграції з міжнародними інформаційними системами. Такі системи, як Інтерпол, Європол та інші, можуть надавати цінну інформацію про міжнародні фінансові злочини. Ефективна інтеграція з цими системами дозволить митним органам і ПФР оперативно отримувати дані про підозрілі транзакції на міжнародному рівні та краще реагувати на загрози.

Оцінка ефективності запровадження технологій

Важливо регулярно оцінювати ефективність запровадження нових технологій. Це може включати аналіз результатів роботи, виявлення проблем і вдосконалення систем. Критерії оцінки можуть включати швидкість виявлення фінансових злочинів, ефективність обміну інформацією, а також задоволеність працівників митних органів та ПФР новими інструментами.

Запровадження сучасних технологій та інструментів у взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки є ключовим елементом у боротьбі з фінансовими злочинами. Інтеграція нових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн, аналітичні платформи та мобільні рішення, відкриває нові можливості для підвищення ефективності співпраці. Однак успішна реалізація цих ініціатив вимагатиме зусиль у підвищенні кваліфікації кадрів, розвитку міжвідомчих робочих груп, участі в міжнародних проектах та інтеграції з міжнародними інформаційними системами.

Лише за умов комплексного підходу до впровадження сучасних технологій можна досягти значних успіхів у забезпеченні безпеки фінансової системи та боротьбі з фінансовими злочинами на глобальному рівні.

Блокчейн товарних потоків. Міжнародна торгівля може відкрити нові джерела доходу та збільшити прибуток, що дозволить компаніям збільшити внутрішні інвестиції та прискорити свій розвиток. Однак торгівля з клієнтами в інших країнах також може включати тривалі, складні та дорогі переговори та нести ризики того, що покупець не заплатить. Банки традиційно були посередниками торговельних угод, виступаючи посередниками та надаючи фінансування для транзакцій. Однак банки не трансформували торговельне фінансування за допомогою цифрових технологій протягом десятиліть,

а торгове фінансування є або немасштабованим для банків, або занадто складним і дорогим для більшості компаній, таким чином залишаючи майже 70 % компаній без доступу до послуг торгового фінансування. Крім того, юридичні процеси, пов'язані з міжнародними торговельними угодами, часто є тривалими та громіздкими, що заважає компаніям гнучко вести бізнес. З огляду на це, важливим є приклад системи we.trade Innovation¹.

We.trade Innovation – це спільне підприємство, що належить 12 банкам, постачальнику технологій IBM і глобальному бюро кредитних історій та постачальнику бізнес-інформації CRIF. Компанія була заснована з дев'ятьма банками в січні 2017 року під проектною назвою Digital Trade Chain і була офіційно перейменована у we.trade в жовтні 2017 року². We.trade розробив платформу цифрової торгівлі на основі Hyperledger Fabric від Linux Foundation, яка працює на платформі IBM® Blockchain. Тепер цифрова платформа we.trade забезпечує надійність, простоту та безпеку глобальних торгових транзакцій у сфері торгового фінансування та логістики. Клієнти можуть зареєструватися в we.trade через свої банки³. CaixaBank, Deutsche Bank, Erste Group, HSBC, KBC, Nordea, Rabobank, Santander, Société Générale, UBS, UniCredit, IBM та CRIF є ліцензіатами we.trade, тоді як UniCredit AG у Німеччині, EuroBank у Греції та ČSOB, Komerční Banka та Česká Spořitelna у Чеській Республіці є ліцензіатами.

Інноваційна платформа we.trade є прикладом того, як технологія блокчейн може створити нові можливості для співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки (ПФР) шляхом синтезу інформації про взаємозв'язки між товарними та фінансовими потоками. Розроблений як спільне підприємство 12 банків, IBM і CRIF, we.trade використовує фреймворк Hyperledger Fabric для забезпечення безпечних і прозорих міжнародних торгових транзакцій. Надаючи спільний, незмінний реєстр торгової діяльності, we.trade підвищує видимість

¹ IBM. URL: <https://www.ibm.com/us-en>

² We.trade. URL: <https://www.eu-startups.com/directory/we-trade/>

³ Helping companies trade seamlessly. URL: <https://www.ibm.com/case-studies/wetrade-blockchain-fintech-trade-finance>

як фінансових, так і товарних потоків, дозволяючи митниці та ПФР більш ефективно контролювати транзакції.

Одна з значних можливостей полягає в здатності платформи оптимізувати дотримання правил «Знай свого клієнта» (KYC). Усі учасники платформи *we.trade* проходять суворі процедури KYC через свої банки, гарантуючи, що вони відповідають вимогам щодо боротьби з відмиванням грошей (AML), перш ніж займатися міжнародною торгівлею⁴. Цей процес попередньої перевірки не тільки знижує ризик шахрайства, але й надає митним органам та ПФР достовірні дані про суб'єктів торгівлі, сприяючи більш обґрунтованій оцінці ризиків.

Крім того, інтеграція смарт-контрактів у фреймворк *we.trade* дозволяє автоматизувати перевірку відповідності та відстежувати торгові умови в режимі реального часу. Ця можливість дозволяє митним органам перевіряти відповідність операцій нормативним вимогам без ретельного ручного контролю, тим самим підвищуючи ефективність та зменшуючи потенційні затримки в митному оформленні. Для ПФР доступ до всебічних даних про транзакції дозволяє більш ефективно аналізувати фінансові потоки, пов'язані з міжнародною торгівлею, підвищуючи їх здатність виявляти підозрілі дії, пов'язані з відмиванням грошей або ухиленням від санкцій.

Таким чином, інноваційна платформа *we.trade* являє собою значний прогрес у використанні технології блокчейн для міжнародної торгівлі. Сприяючи співпраці між митними органами та ПФР шляхом підвищення прозорості даних та автоматизованих механізмів дотримання вимог, це відкриває нові шляхи для вдосконалення регуляторного нагляду та боротьби з фінансовими злочинами у світовій торгівлі.

Everledger⁵ – це платформа на основі блокчейну, яка забезпечує безпечне, прозоре та незмінне відстеження цінних активів із сильним акцентом на забезпечення автентичності та походження. Компанія Everledger, заснована в 2015 році у Лондоні, стала піонером у використанні технології блокчейн для створення цифрових записів, які відстежують життєвий

⁴ Helping companies trade seamlessly. URL: <https://www.ibm.com/case-studies/wetrade-blockchain-fintech-trade-finance>

⁵ The Everledger Platform. URL: <https://everledger.io/>

цикл товарів, від виробництва до продажу. Платформа в першу чергу обслуговує галузі, вразливі до шахрайства та підробок, такі як діаманти, предмети розкоші, вино та образотворче мистецтво.

Everledger та аналогічні системи на основі блокчейну надають значні переваги для митних органів та підрозділів фінансової розвідки (ПФР), які займаються спільними розслідуваннями. Використовуючи безпечний, незмінний і прозорий характер блокчейну, ці платформи можуть запропонувати надійне, уніфіковане джерело даних для обох організацій. Основна перевага Everledger полягає в його здатності відстежувати весь життєвий цикл високоцінних активів, таких як діаманти, предмети розкоші та предмети мистецтва, створюючи захищені від несанкціонованого доступу записи, які детально описують кожну транзакцію та переказ. Ця всеосяжна цифрова книга гарантує, що митні органи можуть точно перевіряти походження, відповідність і законність товарів, що ввозяться та виїжджають з країни, мінімізуючи ризик шахрайства, введення в оману та контрабанди.

ПФР можуть отримати значну вигоду від прозорості, що забезпечується даними блокчейну, оскільки вони прагнуть розкрити схеми відмивання грошей на основі торгівлі (TBML). Роблячи перехресні посилання на перевірені блокчейном записи активів із даними фінансових транзакцій, ПФР можуть виявляти розбіжності, які можуть вказувати на занижене виставлення рахунків, завищення рахунків або інші маніпулятивні дії, які використовуються для відмивання грошей через торгівлю. Незмінний характер записів блокчейну підвищує якість доказів, забезпечуючи надійну основу для розслідувань і судових розглядів. Інтеграція Everledger з фінансовими даними та пристроями відстеження IoT ще більше збагачує набір даних, доступний владі, дозволяючи детально відстежувати активи за кордоном, що має вирішальне значення для виявлення несанкціонованих перевантажень або тактики ухилення від санкцій.

Крім того, здатність блокчейну безпечно обмінюватися даними в режимі реального часу підтримує співпрацю між митницею та ПФР. Завдяки стандартизованим протоколам доступу обидві сторони можуть переглядати синхронізовану

інформацію без шкоди для конфіденційності, гарантуючи, що вони працюють на основі узгодженої розвідувальної інформації. Ця співпраця забезпечує кращу координацію та більш ефективну спільну оцінку ризиків, при цьому обидві сторони вносять свій досвід для розробки спільних критеріїв ризику та автоматичних індикаторів червоних прапорців. Такі критерії можуть включати відстеження незвичайних торгових маршрутів, раптові зміни сум транзакцій або невідповідності між заявленими цінностями та даними, перевіреними блокчейном.

Нарешті, Everledger полегшує аудит і звітність, надаючи прозорий журнал з часовими мітками кожної зареєстрованої транзакції. Ця функція спрощує перевірки відповідності та обов'язки щодо звітності, дозволяючи митникам та ПФР ефективно контролювати поточну торговельну діяльність та ретроспективно перевіряти минулі транзакції, коли це необхідно. За допомогою платформ на основі блокчейну, таких як Everledger, митні органи та ПФР можуть розширити свої спільні можливості щодо виявлення, аналізу та боротьби зі складними схемами, пов'язаними з шахрайством, контрабандою, TBML та ухиленням від санкцій, сприяючи більш інтегрованому та ефективному реагуванню на міжнародні торговельні злочини.

Впровадження сучасних технологій та інструментів, таких як блокчейн та передова аналітика даних, відіграє вирішальну роль у підвищенні ефективності взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки (ПФР). Використовуючи ці технології, обидві організації можуть підвищити точність і швидкість обміну інформацією, що дозволить їм ефективніше реагувати на потенційні загрози, пов'язані з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Наприклад, технологія блокчейн забезпечує безпечний і прозорий метод відстеження товарів по всьому ланцюжку поставок, гарантуючи, що всі зацікавлені сторони мають доступ до даних у режимі реального часу щодо походження та руху товарів. Така прозорість не лише допомагає митним органам перевіряти дотримання правил торгівлі, але й допомагає ПФР виявляти підозрілі фінансові операції, пов'язані з міжнародною торгівлею. Крім того, розробка інтегрованих платформ дозволяє синтезувати фінансові та товарні потоки, що сприяє більш повному

розумінню незаконної діяльності. Як наслідок, посилюється співпраця між митницею та ПФР, що призводить до більш ефективних спільних розслідувань та більшої можливості перешкоджати транснаціональним злочинним організаціям. Загалом, впровадження сучасних технологічних інструментів має важливе значення для формування проактивного підходу до боротьби з фінансовими злочинами в умовах дедалі складнішого глобального торговельного середовища.

5.2. Пропозиції щодо розвитку нормативно-правової бази та взаємодії митних органів і підрозділу фінансової розвідки в Україні

У квітні 2024 року Рада Європейського Союзу затвердила Директиву ЄС – 2024/1226¹, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення та обхід санкцій. Тепер такі дії, як допомога в обході заборони на в'їзд, торгівля підсанкційними товарами та заборонена фінансова діяльність будуть вважатися кримінальними злочинами у всіх країнах ЄС. За умисне порушення санкцій передбачені штрафи та позбавлення волі на строк до п'яти років. Якщо злочин вчинено посадовою особою компанії, то саме підприємство може бути позбавлене права на ведення господарської діяльності. Директива ЄС – 2024/1226 встановлює мінімальні правила для держав-членів ЄС, які мають бути імплементовані в національне законодавство до травня 2025 року. Це включає визначення діянь, які вважаються кримінальними злочинами, і встановлення стандартів покарань.

Водночас Україна працює над криміналізацією діянь з обходу санкцій з набагато більшими затримками. Попри жорстку санкційну політику, українське законодавство досі не передбачає чіткої відповідальності за порушення чи обхід санкцій². З 2020 року в Україні зареєстровано

¹ Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1226>

² Закон України «Про санкції» 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

кілька законопроектів³, спрямованих на внесення змін до Кримінального кодексу з метою включення до нього статей, пов'язаних з обходом санкцій. Однак жоден з них не був прийнятий.

Обхід санкцій загалом пропонують визначати як умисні дії, такі як:

- здійснення діяльності з санкційними обмеженнями без спеціального дозволу;
- ненадання або надання неправдивої інформації про заблоковані активи;
- неоновлення інформації про бенефіціарів заморожених активів;
- дії з заблокованими активами, включаючи їх конвертацію та приховування.

Визначення санкцій в українських законопроектах, що стосуються обходу санкцій, має як сильні, так і слабкі сторони з точки зору практики кримінальних розслідувань.

Сильні сторони

Чіткість формулювань. Пропозиції щодо визначення обходу санкцій у законопроектах вимагають ясності та конкретики. Це дозволяє правоохоронним органам і суддям більш точно тлумачити закон і застосовувати його на практиці.

Удосконалити правоохоронну діяльність. Криміналізація обходу санкцій могла б підвищити ефективність розслідувань. Це створить правове підґрунтя для притягнення до відповідальності тих, хто намагається ухилитися від дотримання санкційних заходів.

Гармонізація з міжнародними стандартами. Законопроекти спрямовані на гармонізацію законодавства України з міжнародними нормами, що може покращити співпрацю з іноземними правоохоронними органами та підвищити довіру до українського правосуддя.

Захист прав громадян. Чіткі визначення обходу санкцій можуть допомогти захистити права громадян шляхом

³ Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції 5193. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodo-vstanovlennya-kriminalnoi-vidpovidalnosti-za-porushennya-zakonodavstva-pro-sanktsii>

забезпечення їх обізнаності про свої права та обов'язки в контексті нових норм.

Слабкі сторони

Невизначеність у правозастосуванні. Незважаючи на прагнення до ясності, деякі формулювання можуть залишатися незрозумілими для практикуючих юристів та практиків правоохоронних органів, що може призвести до різних тлумачень та зловживань.

Труднощі з доведенням. Практика кримінальних розслідувань може зіткнутися з труднощами при зборі доказів обходу санкцій. Необхідність доводити умисел або знання про те, що дії обходять санкції, може ускладнити процес.

Затягування процесу. Введення нових норм може призвести до збільшення строків досудового розслідування у зв'язку з необхідністю більш ретельної перевірки всіх обставин справи. Це може ускладнити швидке реагування на порушення.

Кадрові та ресурсні обмеження. Правоохоронні органи можуть зіткнутись з нестачею кадрів та ресурсів для ефективного розслідування справ, пов'язаних з обходом санкцій, особливо якщо таких випадків зростатиме.

Проблеми з реалізацією. Навіть за наявності чітких норм існує ризик їх неефективного застосування через відсутність досвіду слідчих чи прокурорів у поводженні з новими категоріями злочинів.

Таким чином, процес криміналізації обходу санкцій в Україні має потенціал для вдосконалення правозастосовної практики, але також стикається з серйозними викликами, які необхідно враховувати для успішної імплементації нових норм.

Важливо, відзначити, що існують як різні санкції, так і різні види й обставини обходу санкцій. Різні дії з обходу санкцій становлять різний рівень і характер загроз національній та міжнародній безпеці. Участь в обході санкцій може бути як усвідомленою, так і неумисною, як мотивованою, так і під примусом. Обхід санкцій може здійснюватись як організованою групою чи організацією, так і без створення таких структур. Для виявлення різних фактів обходу санкцій потрібні розслідування різного рівня складності та із залученням різних обсягів ресурсів. Тому криміналізація діянь з обходу санкцій лише в одній статті Кримінального кодексу видається дещо спрощеною з позиції

об'єктивного відображення цього складного явища, і водночас ускладнює й без цього складні розслідування відповідних фактів з позиції доведення вини певних осіб.

Враховуючи те, що обхід санкцій у різних проявах схожий на деякі інші діяння, такі як відмивання доходів нелегального походження, сприяння учасникам злочинних організацій, фінансування тероризму тощо, варто за методом аналогії криміналізувати в окремих статтях різні прояви обходу санкцій.

Узагальнено можна виділити такі види діянь, що сприяють обходу санкцій:

- діяльність у певній сфері з порушенням встановлених заборон чи обмежень;
- допомога підсанкційним особам у веденні господарської діяльності чи обході накладених на них заборон чи обмежень;
- надання ресурсів підсанкційним особам;
- операції із заблокованими активами;
- операції з активами, що контролюються підсанкційними особами;
- приховування діяльності з обходу санкцій та (або) неповідомлення про таку діяльність.

Відповідно за аналогією з існуючими статтями Кримінального кодексу України¹ пропонуємо низку визначень складів злочинів для статей, що стосуються обходу санкцій (табл. 5.1).

Головні відмінності між порушенням санкцій та ухиленням від (обходом) санкцій полягають у намірі та діях, пов'язаних з кожним терміном. Під порушенням санкцій мається на увазі пряме порушення конкретних заборон, встановлених санкційними режимами, таких як участь у заборонених фінансових операціях, торгівля товарами з обмеженим доступом або недотримання режиму замороження активів чи заборони на поїздки. Цей вид порушення часто характеризується чіткими, навмисними діями, які суперечать встановленим правилам.

¹ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Таблиця 5.1
Пропозиції щодо криміналізації діянь з обходу санкцій за методом аналогії*

Стаття ККУ, яка слугує прототипом	Проект статті, що стосується певного прояву обходу санкцій (пропозиції щодо назви статті та опису складу злочину)
1	2
Стаття 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом Заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом	Придбання, отримання, зберігання чи збут майна особи, щодо якої застосовані санкції з боку України чи відповідно до міжнародних договорів України Заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, яке безпосередньо перед вчиненням відповідних дій перебувало під контролем особи, щодо якої застосовані санкції з боку України та відповідно до міжнародних договорів України
Стаття 201. Контрабанда культурних цінностей та зброї Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації	Переміщення через митний кордон України майна особи, щодо якої застосовані санкції з боку України та відповідно до міжнародних договорів України Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю майна, яке безпосередньо перед вчиненням відповідних дій перебувало під контролем особи, щодо якої застосовані санкції з боку України та відповідно до міжнародних договорів України

Продовження таблиці 5.1

1	2
Стаття 209. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом Набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом	Здійснення операцій із заблокованими активами, майном підсанкційних осіб, приховування діяльності з порушення та обходу санкцій Здійснення операцій та правочинів із заблокованими активами, майном яке безпосередньо перед вчиненням відповідних дій перебувало під контролем особи, щодо якої застосовані санкції з боку України та відповідно до міжнародних договорів України або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково безпосередньо перед вчиненням відповідних дій перебувало під контролем особи, щодо якої застосовані санкції з боку України та відповідно до міжнародних договорів України

Продовження таблиці 5.1

1	2
Стаття 209⁻¹. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Розголошення у будь-якому вигляді таємниці фінансового моніторингу або факту обміну інформацією про фінансову операцію та її учасників між суб'єктами первинного фінансового моніторингу, суб'єктами державного фінансового моніторингу, іншими державними органами,	Умисне порушення вимог законодавства чи міжнародних договорів України про санкції в частині розкриття інформації Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові, торговельні операції, інші правочини та діяльність, майно, осіб, на які поширюються вимоги законодавства та міжнародних договорів України про санкції. Розголошення у будь-якому вигляді інформації про осіб, які повідомили відповідні державні органи про фінансові, торговельні операції, інші правочини та діяльність, майно, на які поширюються вимоги законодавства та міжнародних договорів України про санкції

Продовження таблиці 5.1

1	2
а також факту надання (одержання) запиту, рішення чи доручення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, або надання (одержання) відповідей на такий запит, рішення чи доручення особою, який ця інформація стала відома у зв'язку з її професійною або службовою діяльністю, якщо такі дії заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб	
Стаття 256. Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності	Сприяння підсанкційним особам, учасникам діяльності з порушення та обходу санкцій і укриття їх злочинної діяльності Заздалегідь не обіцяне сприяння підсанкційним особам, учасникам діяльності з порушення та обходу санкцій і укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності

Продовження таблиці 5.1

1	2
Стаття 258-5. Фінансування тероризму Надання, збір чи зберігання будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомлення можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією), або для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, навчання тероризму, перетинання державного кордону України з терористичною метою, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій	Фінансування підсанкційних осіб та порушень санкційних режимів Надання, збір чи зберігання будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомлення можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей підсанкційною особою чи групою підсанкційних осіб, або для організації, підготовки або вчинення порушень санкційного режиму, перетинання державного кордону України в обхід санкцій, а також спроби вчинення таких дій
Стаття 258-6. Перетинання державного кордону України з терористичною метою Перетинання державного кордону України для здійснення діяльності, яка відповідно до закону є терористичною	Перетинання державного кордону України з порушенням вимог законодавства та міжнародних договорів України про санкції Перетинання державного кордону України з порушенням вимог законодавства та міжнародних договорів України про санкції або для здійснення діяльності стосовно якої встановлені санкційні заборони чи обмеження

Продовження таблиці 5.1

1	2
	Діяльність з порушенням санкційних заборон чи обмежень Діяльність з порушенням санкційних заборон чи обмежень стосовно торговельних операцій, транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України, виведення капіталів за межі України, виконання економічних та фінансових зобов'язань, поширення медіа на території України, участі у приватизації, оренді державного майна, користування радіочастотним спектром України, надання електронних комунікаційних послуг і використання електронних комунікаційних мереж, здійснення публічних та оборонних закупівель товарів, робіт і послуг, заходження іноземних невійськових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України, вчинення правочинів щодо цінних паперів, ввезення в Україну з іноземної держави чи вивезення з України валютних цінностей, видачі готівки за платіжними картками, збільшення розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств, передавання технологій,

Продовження таблиці 5.1

1	2
	прав на об'єкти права інтелектуальної власності, культурних обмінів, наукового співробітництва, освітніх та спортивних контактів, розважальних програм, набуття у власність земельних ділянок та обмежень інших видів діяльності згідно законодавства та міжнародних договорів України про санкції

З іншого боку, ухилення від санкцій передбачає більш складні стратегії, спрямовані на обхід цих заборон без їх прямого порушення. Тактика ухилення може включати використання методів уведення в оману, таких як створення заплутаних структур власності, залучення підставних компаній або маніпулювання документацією для приховування справжнього характеру транзакцій. Наприклад, суб'єкт господарювання може брати участь в обході санкцій шляхом передачі права власності на товари, що потрапили під санкції, через низку посередників, щоб приховати їх походження або призначення, тим самим уникаючи виявлення, досягаючи при цьому технічного дотримання формальних вимог санкційних режимів.

По суті, в той час як порушення санкцій є прямим порушенням встановлених заборон та обмежень, обхід санкцій охоплює більш широкий спектр дій, спрямованих на використання лазівок і уникнення дотримання санкцій. Нещодавня директива ЄС – 2024/1226¹ спрямована на вирішення обох проблем шляхом криміналізації не лише прямих порушень, а й тактики обходу, які сприяють ухиленню, тим самим посилюючи

¹ Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1226>

правозастосовні заходи та забезпечуючи відповідні правові наслідки для обох типів правопорушень.

Роль митних органів у виявленні випадків обходу санкцій є критично важливою, особливо у світлі останніх змін у політиці ЄС, спрямованих на посилення контролю за дотриманням обмежувальних заходів. Згідно з новою директивою, перед митними органами покладено завдання оцінювати дотримання санкційних норм та виявляти потенційні порушення. Це включає моніторинг торговельних потоків, ретельну перевірку документації та проведення інспекцій, щоб переконатися, що товари не експортуються або не імпортуються в обхід встановлених санкцій.

Посадові особи митниці перебувають в ключових точках ланцюжків поставок, що робить їх важливими суб'єктами для виявлення розбіжностей, які можуть свідчити про обхід санкцій, таких як неправильне маркування товарів, заниження вартості або використання складних структур власності для приховування справжнього характеру транзакцій. Використовуючи технології аналізу даних та обміну інформацією, митниця може покращити свою здатність виявляти тривожні сигнали, пов'язані з обходом санкцій. Наприклад, митники можуть аналізувати закономірності в даних про торгівлю, які можуть свідчити про незаконну діяльність або здійснювати перехресні звіряння поставок зі списками суб'єктів, які потрапили під санкції.

Крім того, вирішальним чинником є ефективна співпраця між митними органами та підрозділами фінансової розвідки. Обмінюючись розвідувальними даними та інформацією, ці організації можуть ефективніше спільно розслідувати підозрілу діяльність. Директива ЄС наголошує на необхідності гармонізації державами-членами своїх підходів до виявлення порушень та обходів санкцій, що включає створення чітких каналів комунікації між митницею та ПФР для сприяння проведенню спільних розслідувань. Адекватна структура співпраці цих органів не лише покращує виявлення обходу санкцій, але й забезпечує послідовне застосування відповідних санкцій у всіх державах-членах.

Загалом, митні органи відіграють ключову роль у стратегії ЄС щодо боротьби з обходом санкцій шляхом активного моніторингу торговельної діяльності, співпраці з ПФР.

Їхня проактивна взаємодія має важливе значення для збереження цілісності санкційного режиму ЄС та стримування його потенційних порушників.

Національна оцінка ризиків (НОР) є критично важливим чинником для виявлення, розуміння та пом'якшення ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму у фінансових та торговельних системах. Проведення НОР є базовою вимогою з дотримання міжнародних стандартів, встановлених Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Активна участь митних органів та підрозділу фінансової розвідки у цій оцінці має важливе значення для отримання всебічного уявлення про вразливі місця, особливо ті, що виникають у зв'язку з міжнародною торгівлею та складними фінансовими операціями, що її супроводжують. Митні органи мають цінну інформацію про рух товарів, торговельну документацію та дотримання правил імпорту/експорту, а ПФР має досвід в аналізі фінансових даних та виявленні підозрілих транзакцій. Їхні спільні зусилля дають змогу проводити системну оцінку ризиків, яка стосується не лише внутрішніх проблем, але й міжнародних злочинів, таких як відмивання грошей на основі торгівлі (TBML) та ухилення від санкцій. Ці спільні зусилля не лише підвищують точність оцінки ризиків, але й гарантують, що розроблені на основі відповідного аналізу стратегії є комплексними та адаптованими для протидії конкретним загрозам, з якими стикається країна.

Окрім відмивання грошей на основі торгівлі (TBML) та санкційної політики, митні органи та ПФР можуть спільно розглянути й інші проблемні питання під час Національної оцінки ризиків. Однією з критично важливих сфер є торгівля наркотиками, де взаємодія між митними органами та фінансовою розвідкою є життєво важливою для виявлення та припинення фінансових потоків, пов'язаних з контрабандою наркотиків.

Іншою важливою проблемою є торгівля зброєю, яка становить серйозні загрози національній та міжнародній безпеці. Спільна оцінка може допомогти виявити мережі, які займаються незаконною торгівлею зброєю, та механізми їх фінансування.

Крім того, шахрайство з правами інтелектуальної власності створює проблеми для обох органів, оскільки підроблені товари

часто включають складні ланцюжки поставок, які вимагають ретельної перевірки для відстеження незаконної фінансової діяльності.

Митниця та ПФР також повинні зосередитись також на контррабанді валюти з позицій її ролі у сприянні різним формам організованої злочинності, включаючи ухилення від сплати податків та фінансування тероризму. Крім того, зростання ролі віртуальних активів вимагає спільного підходу для оцінки ризиків, пов'язаних з криптовалютними транзакціями, які можуть бути використані для відмивання грошей та іншої незаконної діяльності.

Ще однією проблемою є заниження та завищення вартості товарів – практика, яка використовується для маніпулювання рахунками-фактурами та ухилення від сплати податків чи зборів, що впливає на державні доходи та цілісність торгівлі. Митниця та ПФР також можуть зосередитися на шахрайстві при ухиленні від сплати тарифів та акцизів, що сприяє значним економічним втратам та створює недобросовісну конкуренцію на ринку.

Торгівля людьми та трудова експлуатація в ланцюжках поставок є ще однією критичною сферою, де митниця може надавати дані про підозрілі обставини, а ПФР може відстежувати підозрілі фінансові потоки, пов'язані з цією діяльністю.

Фінансування розповсюдження ядерної, хімічної, біологічної зброї, коли кошти спрямовуються на розробку або придбання зброї масового знищення, є надзвичайно гострим питанням, яке вимагає від обох органів моніторингу торговельних шляхів та ретельного вивчення суб'єктів, що займаються операціями з товарами подвійного призначення.

Також відмивання грошей через зони вільної торгівлі (ЗВТ) становить значну проблему через послаблення нагляду в цих зонах, що робить їх привабливими для злочинних підприємств. Митниця та ПФР можуть співпрацювати для виявлення незвичайних моделей руху товарів та пов'язаних з ними фінансових операцій у межах ЗВТ, покращуючи загальну систему оцінки ризиків.

Вирішуючи ці взаємопов'язані питання в рамках НОР, митні органи та ПФР можуть покращити своє розуміння середовища скоєння фінансових злочинів, покращуючи свою спільну здатність ефективно пом'якшувати ризики.

Митні органи можуть надати кілька типів інформаційних ресурсів, які мають вирішальне значення для підтримки процесу Національної оцінки ризиків. По-перше, вони можуть надавати **дані про торгівлю**, які включають детальні записи про імпорт та експорт, такі як типи товарів, їх задекларована вартість, а також країни походження та призначення. Ці дані допомагають виявляти незвичайні закономірності або розбіжності, які можуть вказувати на незаконну діяльність, включаючи відмивання грошей на основі торгівлі (TBML) або ухилення від санкцій. По-друге, митниця може надавати інформацію про **оцінку ризиків** щодо конкретних товарів або торговельних маршрутів, які були позначені як високоризиковані, надаючи цінний контекст для розуміння вразливостей у торговельній системі. Крім того, митні органи мають інформацію про **транскордонний рух готівки**, що має важливе значення для виявлення потенційного відмивання грошей та фінансування терористичної діяльності. Вони можуть надавати статистику готівкових декларацій та розкриття інформації, а також дані про підозрілі інциденти за участю готівки або оборотних інструментів на пред'явника. Іншим важливим ресурсом є інформація, зібрана під час **перевірок**, яка включає результати аудитів бізнесу, що займається міжнародною торгівлею, які можуть виявити проблеми з дотриманням законодавства або зв'язки зі злочинними мережами. Крім того, митниця може сприяти **міжвідомчій співпраці** шляхом обміну інформацією з ПФР щодо виявлених ризиків та тенденцій у митному шахрайстві. Це можуть бути дані про відомі шахрайські схеми або профілі трейдерів з високим рівнем ризику. Беручи участь у міжнародних ініціативах зі співробітництва у митній сфері, митні органи можуть надавати інформацію, отриману з **найкращих світових практик** та уроків, отриманих в інших юрисдикціях, збагачуючи процес НРО ширшим поглядом на ризики та ефективними стратегіями пом'якшення наслідків.

У процесі Національної оцінки ризиків **ПФР в частині міжвідомчої співпраці може:**

- надавати статистичні зведення (комплексну адміністративну звітність), пов'язані з фінансовими операціями, включаючи обсяг і вартість транзакцій, позначених як підозрілі, а також результати розслідувань, ініційованих на основі цих

звітів. Ці кількісні дані мають важливе значення для розуміння масштабу ризиків ML/TF у фінансовій системі;

- проводити власні оцінки ризиків щодо конкретних секторів або видів фінансових послуг, які є особливо вразливими до ВК/ФТ. Ці оцінки можуть стати основою для НОР, виділяючи сфери, які потребують зосередженої уваги та ресурсів;

- ділитись дослідженнями щодо типологій відмивання грошей та фінансування тероризму, які спостерігалися в межах юрисдикції. Ці дослідження надають цінну інформацію про методи, що використовуються злочинцями, і можуть спрямовувати як превентивні заходи, так і стратегії правозастосування;

- надавати інформацію про зусилля міжнародного співробітництва, включаючи співпрацю з іноземними ПФР та участь у глобальних ініціативах, спрямованих на боротьбу з ВК/ФТ. Ця інформація допомагає контекстуалізувати національні ризики в ширшому міжнародному контексті;

- ділитись відгуками, отриманими від правоохоронних органів, щодо ефективності аналітичних матеріалів про підозрілі операції у підтримці розслідувань.

ПФР також може брати участь в ініціативах з підвищення обізнаності громадськості, які інформують фінансові установи та приватний сектор про нові ризики та найкращі практики повідомлення про підозрілу діяльність, тим самим підвищуючи загальну відповідність нормативним актам щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Аналіз інформаційних ресурсів, наданих митними органами та ПФР для проведення Національної оцінки ризиків, обумовлює необхідність застосування комплексу методологічних підходів для точної оцінки ризиків відмивання брудних грошей та фінансування тероризму. Одним з ефективних підходів є кількісний аналіз, який передбачає використання статистичних інструментів для виявлення закономірностей, аномалій і кореляцій у великих наборах даних. Цей підхід особливо корисний при обробці торгових даних, звітів про транзакції та митних декларацій для виявлення відхилень від типової економічної діяльності. Такі методи, як агрегація даних і статистична вибірка, дають змогу аналітикам зосередитись на значущих моментах даних, що дозволяє проводити високорівневий огляд обсягів торгівлі, частоти транзакцій і схильності

до ризиків, пов'язаних з конкретними секторами або юрисдикціями. Крім того, аналіз тенденцій може бути використаний для вивчення історичних даних і виявлення зрушень у поведінці, які можуть вказувати на еволюцію стратегій відмивання брудних грошей та фінансування тероризму.

Доповнюючи кількісні методи, якісний аналіз відіграє ключову роль в інтерпретації складної інформації, яку може бути нелегко кількісно оцінена. За допомогою контент-аналізу експерти можуть переглядати аналітичні звіти, тематичні дослідження та індикатори у формі «червоних прапорців», щоб отримати уявлення про типології діяльності з відмивання брудних грошей та фінансування тероризму. Цей підхід є особливо ефективним для розуміння стратегічних та операційних характеристик секторів з високим рівнем ризику та їх зв'язку з незаконними фінансовими потоками. Записи про митні арешти, результати перевірок та звіти про підозрілі транзакції, створені ПФР, надають багату, детальну інформацію, яку можна проаналізувати, щоб виділити конкретні вразливості та типології, пов'язані з відмиванням грошей у сфері торгівлі (TBML), ухиленням від санкцій та іншими формами фінансових злочинів.

Тематичний аналіз також підтримує цей підхід, дозволяючи аналітикам класифікувати дані відповідно до повторюваних тем або шаблонів, що сприяє розробці цільових індикаторів ризику. Крім того, тематичний аналіз може бути використаний для оцінки якісних даних, отриманих зі звітів, аудитів відповідності та інтерв'ю із зацікавленими сторонами. Цей метод передбачає кодування даних, які можуть вказувати на приховані ризики або вразливості в конкретних секторах або процесах. Висновки, отримані в результаті тематичного аналізу, можуть доповнювати кількісні результати, забезпечуючи більш повне розуміння контекстуальних факторів, що впливають на фінансові злочини.

Передові аналітичні методи, такі як мережевий аналіз, мають вирішальне значення для вивчення відносин між різними суб'єктами, що беруть участь у міжнародній торгівлі та фінансових операціях. Відображаючи зв'язки між імпортерами, експортерами та фінансовими установами, цей метод допомагає виявити приховані мережі та структури бенефіціарної власності, які можуть вказувати на незаконну діяльність.

Цей метод особливо корисний для виявлення складних схем, таких як відмивання грошей на основі торгівлі, коли незаконні кошти приховуються за допомогою законних транзакцій. Застосування алгоритмів кластеризації може ще більше покращити цей аналіз, групуючи схожі сутності на основі їхньої поведінки в транзакціях, допомагаючи виявити кластери з високим ризиком, які можуть вимагати більш ретельного вивчення.

Інструменти аналізу блокчейну покращують аналіз мережі, надаючи незмінні записи про передачу активів, які можуть виявити зв'язки між товарними потоками та фінансовими транзакціями. Крім того, геопросторовий аналіз може бути інтегрований для візуалізації руху товарів і грошей через кордони, що дозволяє географічно оцінювати концентрацію ризиків і виявляти регіони, які можуть служити каналами для діяльності з ВК/ФТ.

Машинне навчання і штучний інтелект мають значний потенціал для прогнозної аналітики, де алгоритми, навчені на історичних митних і фінансових даних, можуть виявляти нові загрози та позначати транзакції або вантажі, які демонструють характеристики високого ризику. Ці інструменти підтримують динамічне моделювання ризиків, яке може адаптуватись до нової інформації та підвищити точність поточних оцінок. Застосування моделей контрольованого навчання з використанням мічених даних, таких як відомі випадки шахрайства або контрабанди, дає змогу отримати прогнозні дані, які покращують проактивне зниження ризиків.

Додатково може бути використаний сценарний аналіз для оцінки потенційних майбутніх ризиків на основі поточних даних і тенденцій. Розробляючи гіпотетичні сценарії, які враховують різні фактори, такі як зміни в регулюванні, економічні умови або технологічний прогрес, аналітики можуть оцінити, як ці зміни можуть вплинути на ризики ВК/ФТ. Такий далекоглядний підхід дозволяє розробляти проактивні стратегії управління ризиками.

Інтеграція згаданих методів у єдину аналітичну структуру гарантує, що як митниця, так і ПФР можуть робити вагомий внесок у процес НРО та отримувати від нього взаємні вигоди. Такий підхід актуалізує сильні сторони як кількісного, так і якісного аналізу, посилені технологічними інноваціями, для

забезпечення надійної та багатовимірної оцінки ризиків ВК/ФТ. Поєднуючи ці методи, НОР може забезпечити детальне розуміння вразливих місць торгової і фінансової систем, підтримати цілеспрямовані регуляторні заходи та посилити національні й міжнародні зусилля щодо боротьби з фінансовими злочинами.

З огляду на необхідність реалізації потенціалу співпраці митних органів і ПФР України у **Програмі стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України** варто передбачити відповідні канали взаємодії двох відомств, підпорядковані актуальним **візії** та **місії**.

Візія має полягати в тому, щоб створити надійну структуру співпраці між ПФР та митними органами для ефективної боротьби з відмиванням брудних грошей, фінансуванням тероризму, ухиленням від санкцій та іншими фінансовими злочинами шляхом інтегрованих зусиль і обміну інформацією про товарні й фінансові потоки та її синтезу з метою якісного обґрунтування заходів боротьби зі злочинністю.

Місія має полягати в тому, щоб посилити співпрацю та координацію між ПФР та митними органами, використовуючи сильні сторони та ресурси кожного відомства для розробки системного та проактивного підходу у боротьбі з фінансовими злочинами на основі проведення всесторонньої та релевантної Національної оцінки ризиків.

До проєктованих **каналів взаємодії двох відомств**, що потребують становлення та(або) розвитку, й можуть функціонувати за допомогою науково-дослідних установ та інституцій громадянського суспільства, належать такі.

Інтегрований інформаційно-аналітичний центр для розробки концепцій, які об'єднують ідеї розвитку ПФР та митниці, проєктування спільних інформаційних ресурсів для виявлення підозрілих операцій, закономірностей та зв'язків. Важливо постійно вивчати можливості впровадження спільних аналітичних інструментів, зокрема, на основі машинного навчання та штучного інтелекту, щоб надавати взаємну допомогу в оцінці ризиків та виявленні аномалій, забезпечити наявність в обох органів актуальної інформації в режимі реального часу та посилити їхню здатність швидко реагувати на нові загрози. Також необхідно удосконалювати безпечні технічні канали

зв'язку, які захищають конфіденційні дані з дотриманням нормативних вимог.

Група з оцінки ризиків і типологій, що має на меті розроблення та удосконалення критеріїв ризику для використання в національних, секторальних оцінках та розслідуваннях. Реалізація вказаної мети може відбуватись шляхом проведення регулярних заходів, спрямованих на розробку й аналіз типологій ВК/ФТ. Ці семінари повинні ґрунтуватись на знаннях митниці про торговельні шляхи, товари з високим рівнем ризику та методи обходу санкцій у поєднанні з досвідом ПФР в аналізі фінансових операцій. Така співпраця полегшує розробку єдиних критеріїв ризику, які відображають новітні тенденції у сфері фінансових та торговельних злочинів, що робить їх застосовними як при митних перевірках, так і в практиці фінансового моніторингу. Результати роботи даної групи можуть формалізуватись шляхом підготовки спільних звітів, що узагальнюють результати діяльності з оцінки ризиків, висвітлюючи сфери, вразливі до ТВМЛ, ухилення від санкцій та нові методи організації кримінальних фінансових і товарних потоків.

Група з підготовки персоналу повинна функціонувати для забезпечення того, щоб обидва відомства мали необхідні навички та знання для ефективної протидії актуальним загрозам завдяки спільним навчальним програмам. Ці програми можуть охоплювати такі теми, як регулювання у сфері ЗПВК/ФТ, методи розслідування, методи аналізу даних та методології оцінки ризиків. Залучення зовнішніх експертів або участь у міжнародних ініціативах з навчання може ще більше посилити ефективність підготовки персоналу.

РОЗДІЛ 6

ГАРМОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ І НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

6.1. Критерії ефективності системи контролю міжнародних операцій

Критерії ефективності системи контролю міжнародних операцій є фундаментальними для оцінки якості роботи митних органів і партнерських інституцій. Основними принципами є забезпечення точності, швидкості та прозорості митних процедур. Ефективність також залежить від здатності системи ідентифікувати потенційні ризики з високою точністю, мінімізуючи час і витрати для законних учасників торгівлі. У цьому контексті важливу роль відіграють інформаційні технології, які автоматизують процеси, забезпечують точність і скорочують ризик людських помилок. Оцінка ефективності має враховувати кількісні та якісні показники, зокрема обсяг виявлених порушень, середній час митного оформлення і рівень задоволеності учасників ринку.

Сучасні критерії ефективності спрямовані на досягнення балансу між економічною продуктивністю та безпекою. Наприклад, впровадження системи управління ризиками (RMS) дозволяє зосереджувати ресурси на найбільш ризикових операціях, оптимізуючи витрати. До ключових показників належать рівень використання RMS, частка автоматизованих перевірок і відсоток випадків, у яких виявлені порушення після ручного огляду. Паралельно оцінюється ефективність обміну даними між митними органами і міжнародними партнерами, що сприяє прискоренню процедур і підвищенню точності оцінок ризиків. Важливим елементом також є інтеграція національних систем з міжнародними стандартами, такими як WCO Data Model.

Ефективність системи контролю залежить від адаптивності до нових викликів, включаючи обходи санкцій, контрабанду і фінансові злочини. Використання відкритих джерел інформації (OSINT) є важливим інструментом для ідентифікації прихованих ризиків і аналізу поведінкових моделей учасників ринку. До критеріїв ефективності належить здатність системи оперативно оновлювати механізми ризик-менеджменту на основі реальних даних. Високоєфективна система контролю повинна також бути гнучкою для інтеграції новітніх технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн. Оцінювання ефективності таких інновацій базується на їх впливі на швидкість і точність аналізу ризиків.

Критерії ефективності включають також забезпечення безпеки даних і їхнього збереження в умовах кіберзагроз. Сучасні міжнародні операції залежать від електронного обміну даними, тому система контролю повинна забезпечувати високий рівень захисту від несанкціонованого доступу. Іншим аспектом є відповідність нормативно-правовим актам у сфері захисту персональних даних. Наприклад, інтеграція з європейським регламентом GDPR є важливою умовою для ефективної співпраці в рамках євроінтеграції. Захист даних також сприяє зростанню довіри учасників міжнародної торгівлі до митних органів.

Ефективність системи контролю має оцінюватися з точки зору соціально-економічних показників, таких як обсяг легальної торгівлі та рівень доходів держави від митних зборів. Зменшення часу та витрат на виконання митних процедур сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки та залученню іноземних інвестицій. Водночас система контролю повинна ефективно блокувати нелегальну діяльність, яка завдає шкоди національним інтересам. Ця двоєдина мета може бути досягнута через інтеграцію інноваційних рішень і розвиток компетентностей персоналу. Таким чином, економічна ефективність і безпека взаємопов'язані і мають бути збалансованими у стратегічних цілях системи.

Дослідження міжнародних практик вказує на важливість координації зусиль між митними органами, підрозділами фінансової розвідки і правоохоронними структурами. Спільне використання баз даних і аналітичних інструментів дозволяє підвищити точність оцінки ризиків і зменшити дублювання

зусиль. До критеріїв ефективності належить рівень інтеграції таких механізмів і їхнє сприйняття зацікавленими сторонами. Особлива увага приділяється формуванню національних «єдиних вікон», які спрощують взаємодію між бізнесом і державними органами. Їхня ефективність оцінюється через такі показники, як середній час обробки документів і рівень зменшення адміністративного навантаження.

Ефективна система контролю міжнародних операцій повинна бути стійкою до змін у глобальному економічному середовищі. Геополітичні ризики, наприклад, санкції, що швидко змінюються, вимагають оперативної адаптації інструментів ризик-менеджменту. Успішність системи оцінюється за її здатністю оперативно реагувати на такі зміни, забезпечуючи безпеку державних кордонів і економічних інтересів. Іншим важливим аспектом є впровадження екологічних стандартів у міжнародній торгівлі, які стають ключовими для глобальної економіки. Таким чином, ефективність контролю міжнародних операцій визначається як його результативністю, так і адаптивністю до нових викликів.

Система зв'язків між ключовими критеріями ефективності системи контролю міжнародних операцій зображена на рис. 6.1.

Система зв'язків між ключовими критеріями ефективності системи контролю міжнародних операцій, представлена на рис. 6.1, відображає взаємодію різних факторів, які забезпечують належний моніторинг і контроль міжнародних фінансових та товарних потоків, з очікуваними результатами.

Митні формальності є важливим чинником, що безпосередньо впливає на швидкість процедур та використання автоматизованих систем для зменшення адміністративних бар'єрів, а також сприяє інтеграції з міжнародними стандартами. Водночас управління ризиками є критично важливим для адаптації системи до нових загроз, зокрема в контексті контролю за фінансовими махінаціями та запобігання обходу санкцій.

Запобігання обходу санкцій тісно взаємодіє з ідентифікацією високих ризиків та контролем за фінансовими махінаціями, що, в свою чергу, підвищує ефективність використання автоматизованих систем. Ці механізми працюють над зниженням можливості маніпуляцій і підвищенням прозорості митних операцій.

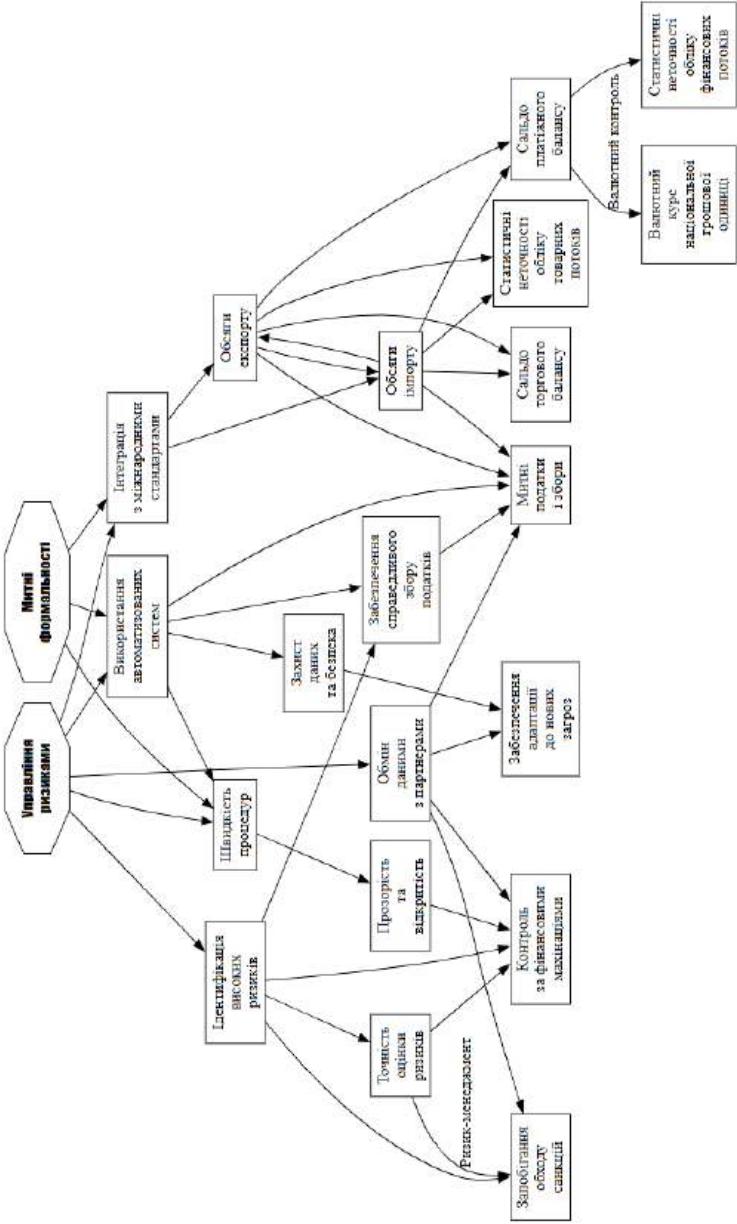

Рис. 6.1. Система зв'язків між ключовими критеріями ефективності системи контролю міжнародних операцій

Складено авторами

Інтеграція з міжнародними стандартами дозволяє митним органам впроваджувати сучасні системи обміну даними з партнерами, що полегшує моніторинг міжнародних фінансових і товарних потоків, а також сприяє координації з іншими органами. Зв'язки між обсягами експорту та імпорту та сальдо платіжного балансу вказують на те, як митний контроль може впливати на економічну стабільність на національному рівні.

Взаємозв'язок між обсягами експорту та імпорту і сальдо торгового балансу вказує на важливість точної оцінки товарних потоків для забезпечення балансу в міжнародних економічних відносинах. Це також включає в себе відстеження статистичних неточностей обліку товарних і фінансових потоків, що може бути зменшено завдяки автоматизації систем.

Захист даних та безпека виступає важливим елементом для забезпечення довіри до системи контролю, що також відображається у використанні автоматизованих систем, які допомагають зменшити ризики маніпуляцій з інформацією. Це в свою чергу підвищує ефективність контролю за митними податками і зборами.

Зв'язки між обсягами експорту та митними податками і зборами вказують на важливість контролю за фінансовими потоками для запобігання втратам бюджету. Прозорість та відкритість сприяє зростанню ефективності таких процедур, оскільки дозволяє більш чітко фіксувати всі аспекти міжнародної торгівлі.

Валютний контроль має прямий вплив на підтримку стабільності національної валюти, що є важливим для оцінки ефективності митних процедур у контексті макроекономічної політики. Керування валютним курсом та сальдо платіжного балансу сприяє встановленню відповідних зв'язків з міжнародними фінансовими структурами.

Підвищення ефективності управління ризиками з використанням сучасних автоматизованих систем і розширення можливостей інтеграції з міжнародними стандартами дозволяє митним органам краще реагувати на нові загрози і виклики, зокрема в контексті запобігання обходу санкцій та зниження статистичних неточностей. Це формує більш стійку основу для розвитку міжнародної співпраці та ефективного контролю за міжнародними операціями.

Таким чином, система критеріїв ефективності системи контролю міжнародних операцій представляє собою складну мережу взаємозв'язків, де кожен елемент взаємодіє з іншими для досягнення максимального рівня точності, прозорості і безпеки в управлінні міжнародними потоками товарів і фінансів.

6.2. Чинники відбору та еволюції інформаційних технологій контролю міжнародних операцій

Розвиток інформаційних технологій є ключовим чинником підвищення ефективності систем контролю міжнародних операцій. Основним завданням таких технологій є забезпечення прозорості, оперативності та надійності виявлення ризиків. Відбір технологій для систем контролю базується на їх відповідності міжнародним стандартам, таким як WCO Data Model, а також здатності інтегруватися з існуючими системами. Сучасні рішення повинні враховувати зростаючий обсяг даних, що обробляються митними органами, та забезпечувати швидкий доступ до інформації у реальному часі. Важливою вимогою є безпека даних, що передбачає наявність засобів захисту від несанкціонованого доступу та кібератак. Також критерієм відбору є масштабованість технологій, що дозволяє адаптувати їх до зростаючих потреб системи. Еволюція таких рішень диктується глобальними тенденціями, включаючи зростання обсягів торгівлі та посилення регуляторних вимог.

Інтеграція великих даних (Big Data) у системи контролю міжнародних операцій стала невід'ємною частиною сучасних підходів до управління ризиками. Ця технологія дозволяє аналізувати значні обсяги інформації, включаючи митні декларації, транспортні документи та історичні дані. Одним із головних чинників відбору Big Data-рішень є їх здатність обробляти багатомісні дані у стислий термін. Інструменти на базі Big Data сприяють автоматизації аналізу та підвищенню точності прогнозування ризиків. Крім того, вони дозволяють виявляти нетипові патерни поведінки, що можуть свідчити про спроби порушення митного законодавства. Еволюція цих технологій пов'язана із розвитком штучного інтелекту, який дедалі більше використовується для побудови ефективних моделей оцінки

ризиків. Завдяки цьому забезпечується підвищення ефективності контролю та зниження адміністративного навантаження на персонал.

Штучний інтелект (ШІ) відіграє важливу роль у трансформації систем контролю міжнародних операцій. Одним із головних чинників відбору ШІ-технологій є їх здатність до самонавчання та адаптації до змінюваних умов. Алгоритми машинного навчання дозволяють аналізувати великі обсяги даних та виявляти ризикові операції на основі історичних даних та поточних трендів. Інструменти ШІ вже активно використовуються для автоматизації перевірок документів, аналізу відео з митних кордонів та оцінки відповідності операцій нормативним вимогам. Впровадження таких рішень вимагає значних інвестицій, проте вони забезпечують високу окупність завдяки зниженню рівня шахрайства. Еволюція ШІ у митній сфері включає розробку інтегрованих систем, що дозволяють об'єднувати дані з різних джерел для створення єдиної картини ризиків. Це сприяє формуванню більш комплексного та гнучкого підходу до управління міжнародними операціями.

Технологія блокчейн стає перспективним інструментом для підвищення прозорості та надійності систем контролю. Одним із головних чинників відбору цієї технології є її здатність забезпечувати незмінність даних та їх відстежуваність у реальному часі. Використання блокчейну дозволяє мінімізувати ризики фальсифікації документів і створити довіру між учасниками міжнародної торгівлі. Наприклад, ця технологія може бути використана для верифікації сертифікатів походження товарів чи відстеження маршруту їх транспортування. Еволюція блокчейну у сфері митного контролю включає інтеграцію з іншими технологіями, такими як Інтернет речей (IoT), для створення повністю автоматизованих рішень. Такі системи дозволяють відстежувати переміщення товарів у реальному часі та оперативно реагувати на порушення. Завдяки блокчейну створюється новий рівень довіри у системі міжнародних операцій, що сприяє розвитку торгівлі.

Роль Інтернету речей (IoT) у системах контролю міжнародних операцій полягає у забезпеченні збору даних з фізичних об'єктів у режимі реального часу. Відбір IoT-рішень базується на їх здатності інтегруватися з іншими технологіями, такими

як Big Data чи блокчейн. Використання сенсорів та інших IoT-пристроїв дозволяє контролювати параметри транспортування товарів, наприклад, температуру, вологість чи час перебування на митних складах. Інформація, отримана з таких пристроїв, дозволяє митним органам оперативно реагувати на можливі порушення. Еволюція IoT у митній сфері передбачає розширення мережі сенсорів та їх інтеграцію у єдині платформи управління ризиками. Це сприяє підвищенню прозорості операцій та зниженню рівня невизначеності у процесі контролю. Таким чином, IoT стає ключовим елементом у побудові сучасних систем контролю міжнародних операцій.

Інформаційна безпека є критично важливим чинником відбору технологій у системах контролю міжнародних операцій. Захист даних від несанкціонованого доступу та зловживань є пріоритетним завданням для митних органів. Відбір рішень у цій сфері базується на їх відповідності міжнародним стандартам безпеки, таким як ISO/IEC 27001. Важливим аспектом є також впровадження інструментів шифрування даних та механізмів автентифікації користувачів. Еволюція технологій у сфері безпеки включає використання штучного інтелекту для виявлення та запобігання кіберзагрозам. Наприклад, аналітичні системи можуть виявляти аномалії у поведінці користувачів та автоматично блокувати підозрілі дії. Завдяки впровадженню таких рішень забезпечується надійність систем контролю та захист конфіденційної інформації.

Одним із важливих аспектів відбору технологій є їх здатність до автоматизації процесів. Системи, що забезпечують автоматизовану обробку даних, дозволяють значно скоротити час перевірки та підвищити точність аналізу. Наприклад, автоматизовані інструменти можуть використовуватися для перевірки митних декларацій або аналізу ризикових операцій. Еволюція таких рішень включає розвиток технологій OCR (оптичне розпізнавання тексту) та інтеграцію їх з іншими системами. Завдяки автоматизації знижується адміністративне навантаження на персонал, що дозволяє спрямувати ресурси на більш складні завдання. Крім того, автоматизація сприяє мінімізації людського фактору, знижуючи ризики помилок чи корупційних дій. Це робить систему контролю більш ефективною та прозорою для всіх учасників.

Перспективи еволюції інформаційних технологій у системах контролю міжнародних операцій тісно пов'язані з розвитком партнерства між державними органами та приватним сектором. Чинником відбору таких рішень є їх здатність задовольняти потреби як митних органів, так і бізнесу. Спільні інноваційні проекти, зокрема створення хмарних платформ для обміну даними, дозволяють досягати синергії у використанні технологій. Еволюція цих підходів включає розробку глобальних стандартів для інтеграції систем різних країн та секторів. Успішна реалізація таких ініціатив забезпечує гармонізацію процесів контролю на міжнародному рівні. Завдяки цьому система контролю стає не лише інструментом регулювання, а й платформою для стимулювання міжнародної торгівлі. Це дозволяє досягати балансу між інтересами безпеки, ефективності та розвитку.

6.3. Сценарії трансформації програмного забезпечення митної справи та фінансової розвідки

У сучасному глобалізованому світі митні органи та підрозділи фінансової розвідки зіштовхуються з новими викликами, що вимагають трансформації існуючих систем програмного забезпечення. В основу розробки вірогідних сценаріїв закладемо ось такі критерії:

- рівень застосування штучного інтелекту;
- роль людини-експерта;
- поширеність застосування міжвідомчих баз даних;
- рівень кіберзагроз;
- вагомість різних підходів до аналізу ризиків (якісний підхід, кількісний підхід, кейс орієнтований підхід);
- вагомість критеріїв ризиків (критерії ризиковості окремих операцій, критерії ризиковості учасників ЗЕД);
- співвідношення ролі закритих і відкритих джерел;
- рівень інтеграції різних елементів електронного урядування;
- рівень цифрової грамотності працівників митних органів;
- рівень захисту приватності даних;

– рівень актуальності санкційної політики та участь митних органів в її реалізації.

Найімовірнішими сценаріями трансформації програмного забезпечення митної справи та фінансової розвідки в Україні, враховуючи можливість надання митниці статусу правоохоронного органу, можуть бути.

Сценарій 1. Митниця як фіскальний орган без правоохоронних повноважень

Опис: Митниця залишається фіскальним органом, зосереджуючи свої зусилля на зборі митних платежів і контролі за зовнішньоекономічною діяльністю.

Ключові елементи:

– рівень застосування штучного інтелекту, зокрема використання ШІ для автоматизації процесів контролю та аналізу даних;

– роль людини-експерта є ключовою, оскільки експерти залишаються важливими для прийняття рішень у складних ситуаціях;

– поширеність міжвідомчих баз даних шляхом розвитку інтегрованих баз даних для покращення обміну інформацією;

– зосередження на захисті даних від кібератак;

– використання якісного та кількісного аналізу ризиків;

– актуальність санкційної політики, тобто митниця активно впроваджує механізми контролю за товарами, що підпадають під санкції.

Сценарій 2: Часткове надання правоохоронних повноважень

Опис: Митниця отримує часткові правоохоронні повноваження, що дозволяє їй боротися з контрабандою та іншими правопорушеннями.

Ключові елементи:

– високий рівень застосування штучного інтелекту, ШІ використовується для виявлення аномалій у митних деклараціях;

– роль людини-експерта є вагомим, експерти беруть активну участь у розслідуваннях;

– поширеність міжвідомчих баз даних шляхом зміцнення співпраці з іншими правоохоронними органами;

– рівень кіберзагроз зростає, тому підвищується увага до захисту інформації від кібератак;

- оцінка ризиковості учасників ЗЕД стає більш детальною;
- рівень актуальності санкційної політики зростає з огляду на те, що митниця контролює імпорту товарів з підсанкційних країн, запобігаючи обходу санкцій.

Сценарій 3: Повна трансформація митниці в правоохоронний орган

Опис: Митниця стає повноцінним правоохоронним органом з усіма відповідними функціями та повноваженнями.

Ключові елементи:

- рівень застосування штучного інтелекту – використання ШІ для автоматизованого розслідування фінансових злочинів;
- роль людини-експерта – експерти стають ключовими у проведенні розслідувань та прийнятті рішень;
- поширеність міжвідомчих баз даних – створення єдиної платформи для обміну інформацією між різними правоохоронними структурами;
- рівень кіберзагроз – високий рівень захисту даних та інформаційних систем;
- вагомість підходів до аналізу ризиків – інтеграція різних підходів для комплексної оцінки ризиків;
- рівень актуальності санкційної політики – митниця активно реалізує санкційну політику, контролюючи імпорту товарів з підсанкційних країн.

Сценарій 4: Змішаний підхід до функцій митниці

Опис: Митниця залишається фіскальним органом, але активно співпрацює з правоохоронними структурами для боротьби з правопорушеннями.

Ключові елементи:

- рівень застосування штучного інтелекту – ШІ допомагає в аналізі великих обсягів даних для виявлення ризикованих операцій;
- роль людини-експерта – експерти беруть участь у спільних проєктах з іншими органами;
- поширеність міжвідомчих баз даних – розширення доступу до інформації для всіх учасників процесу;
- рівень кіберзагроз – підвищена увага до кібербезпеки в процесах обміну інформацією;
- вагомість критеріїв ризиків – оцінка ризиковості окремих операцій та учасників ЗЕД;

– рівень актуальності санкційної політики – спільна робота над реалізацією санкційної політики та контролем за дотриманням норм.

Сценарій 5: Консультаційна роль митниці без зміни статусу

Опис: Митниця виконує роль консультанта для бізнесу щодо дотримання митних норм і правил, без зміни свого статусу.

Ключові елементи:

- рівень застосування штучного інтелекту – використання ШІ для автоматизації консультаційних послуг;
- роль людини-експерта – експерти надають консультації та підтримку підприємствам;
- поширеність міжвідомчих баз даних – спрощення доступу до інформації для бізнесу;
- рівень кіберзагроз – забезпечення захисту даних у консультаційних процесах;
- вагомість підходів до аналізу ризиків – визначення ризикованості окремих бізнес-процесів;
- рівень актуальності санкційної політики – консультації щодо дотримання санкцій та їх реалізації в бізнес-практиках.

Безумовно кожен сценарій має свої особливості, які потребують готовності до вжиття відповідних заходів.

6.4. Безпека даних у системі контролю міжнародних операцій

У сучасних умовах безпека даних є одним із найважливіших аспектів функціонування системи контролю міжнародних операцій. Зважаючи на велику кількість транскордонних операцій та обсяг інформації, що обробляється митними органами та фінансовими підрозділами, забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності даних стає пріоритетним завданням. Впровадження новітніх інформаційних технологій, зокрема хмарних обчислень, штучного інтелекту та блокчейн-технологій, покращує рівень безпеки, але також вимагає створення нових методів захисту даних. В умовах євроінтеграції, коли митні органи обмінюються величезними обсягами інформації з іншими державами та міжнародними організаціями,

необхідність забезпечення безпеки даних є критично важливою. Одним із основних аспектів є захист від кіберзагроз, таких як хакерські атаки, втручання в бази даних або несанкціонований доступ до інформації. Використання сучасних криптографічних методів і систем аутентифікації дозволяє знижувати ризики витоку інформації та підвищувати довіру до системи контролю. Тому розробка та впровадження заходів для захисту даних є важливою складовою частиною стратегії розвитку системи контролю міжнародних операцій.

Одним із ключових елементів безпеки даних є забезпечення належного рівня захисту під час передачі інформації між різними підрозділами митних органів та міжнародними партнерами. Всі електронні канали обміну даними мають бути захищені за допомогою сучасних криптографічних стандартів, що гарантують конфіденційність і цілісність інформації. Впровадження протоколів безпечної передачі даних, таких як SSL/TLS, допомагає мінімізувати ризики витоку інформації під час її обміну через Інтернет. Оскільки митні та фінансові операції часто включають обробку чутливих персональних і комерційних даних, важливо забезпечити їх безпечне зберігання в електронних архівах. Стандарти захисту даних повинні враховувати вимоги, що висуваються як на національному рівні, так і в рамках міжнародних угод, зокрема GDPR для країн Європейського Союзу. Важливим аспектом є також регулювання доступу до даних: лише уповноважені особи повинні мати можливість отримувати та змінювати інформацію. Завдяки таким заходам можна знизити ймовірність несанкціонованого доступу та маніпуляцій із даними.

Впровадження інтегрованих систем безпеки в рамках міжнародних митних та фінансових операцій є складним і багатогранним процесом. Одним із важливих напрямків є автоматизоване виявлення та блокування спроб несанкціонованого доступу до системи. Це включає використання систем моніторингу, що в реальному часі відстежують активність користувачів та спроби доступу до чутливих даних. За допомогою технологій штучного інтелекту можна розробити алгоритми, які автоматично виявляють аномальні або підозрілі дії в мережах та системах зберігання даних. Крім того, важливою складовою безпеки є системи моніторингу й аудиту, які зберігають історію

всіх операцій та змін, що дозволяє відстежити, хто та коли вносив зміни до даних. Це дає змогу оперативно реагувати на потенційні загрози та забезпечити збереження інформації. Високий рівень автоматизації таких процесів допомагає митним органам і фінансовим підрозділам знизити навантаження на персонал та забезпечити швидку реакцію на інциденти безпеки.

Захист даних у системі контролю міжнародних операцій також вимагає вдосконалення політик безпеки на рівні організаційних процедур. Розробка та впровадження політик щодо збереження та обробки даних є необхідною для забезпечення їхнього належного захисту на всіх етапах: від збору до архівування та видалення. Митні органи та підрозділи фінансової розвідки повинні регулярно проводити оцінку ризиків, пов'язаних із безпекою даних, а також впроваджувати навчання та тренінги для своїх співробітників. Створення та підтримка безпечного середовища для обміну інформацією вимагає постійного моніторингу технологічних тенденцій і виявлення нових загроз, таких як кіберзлочинність, фішинг або соціальна інженерія. Крім того, необхідно постійно оновлювати програмне забезпечення для захисту від нових вразливостей, які можуть бути використані зловмисниками для доступу до систем. Важливим аспектом є також співпраця з іншими державами та міжнародними організаціями для обміну найкращими практиками в сфері захисту даних і реагування на загрози безпеки. Всі ці заходи допомагають створити ефективну стратегію безпеки, яка забезпечує захист даних та підтримує функціонування системи контролю міжнародних операцій.

Управління ризиками безпеки даних у контексті міжнародних операцій вимагає врахування специфічних вимог, що зумовлені міжнародними стандартами. В рамках євроінтеграції митні органи повинні адаптувати свої системи до вимог законодавства ЄС, зокрема до Регламенту про захист персональних даних (GDPR). Це включає в себе забезпечення прав суб'єктів даних, таких як доступ до своїх даних та їх коригування, а також визначення строків зберігання інформації. Для цього митним органам необхідно впроваджувати спеціалізовані інструменти для управління та обробки персональних даних,

які забезпечують їхню конфіденційність і захист від несанкціонованого доступу. Окрім того, міжнародна співпраця в галузі захисту даних є важливою складовою частиною безпеки в системі контролю міжнародних операцій. Згідно з міжнародними угодами, держави мають дотримуватися спільних стандартів та практик у сфері кібербезпеки, що дозволяє знизити ризики транснаціональних загроз. Розвиток таких стандартів сприяє безпечному обміну даними і взаємодії між митними органами різних країн.

Для забезпечення безпеки даних у митній сфері необхідно також звертати увагу на фізичний захист інформаційних систем. Програмне забезпечення та хмарні платформи можуть бути захищені від кіберзагроз, але фізичний доступ до серверів і робочих станцій, на яких зберігаються чутливі дані, також потребує належного контролю. Усі сервіси, що зберігають митні та фінансові дані, повинні бути розташовані в безпечних дата-центрах, оснащених сучасними засобами охорони та моніторингу. Також важливо проводити регулярні перевірки та аудит фізичного доступу до інформаційних систем, щоб запобігти потенційним загрозам з боку внутрішніх осіб. Крім того, для забезпечення цілісності даних слід впроваджувати стратегії резервного копіювання та відновлення після катастроф, щоб у разі виникнення надзвичайних ситуацій дані залишалися доступними та відновлюваними. Такі підходи до фізичної безпеки є критичними для забезпечення безперервності роботи митних органів і фінансових підрозділів. Вони гарантують захист даних від зовнішніх та внутрішніх загроз, що є необхідною умовою для ефективного контролю міжнародних операцій.

Не менш важливою частиною безпеки даних є впровадження регулярного аудиту та моніторингу діяльності в системах контролю міжнародних операцій. За допомогою аудиту можна перевіряти відповідність політик безпеки чинному законодавству, а також виявляти потенційні порушення або уразливості в системах обробки даних. Регулярний моніторинг дає можливість своєчасно реагувати на зміну умов безпеки і адаптувати систему до нових загроз. Впровадження автоматизованих систем моніторингу дозволяє знизити людський фактор і підвищити ефективність контролю за дотриманням політик

безпеки. Крім того, важливо проводити навчання персоналу митних органів та фінансових підрозділів щодо новітніх загроз безпеки та методів їх подолання. Це забезпечує не лише технічну, а й організаційну стійкість системи контролю міжнародних операцій. Завдяки комплексному підходу до забезпечення безпеки даних можна створити ефективну й надійну систему для контролю міжнародних операцій.

РОЗДІЛ 7

ВІДКРИТА ІНФОРМАЦІЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

7.1. Перспективи використання відкритих джерел інформації митними органами та підрозділами фінансової розвідки в системі аналізу ризиків міжнародних операцій

Розвідка на основі відкритих джерел (Open-Source Intelligence, OSINT) відіграє дедалі важливішу роль у діяльності митних органів у всьому світі, покращуючи їхню здатність виявляти, аналізувати та пом'якшувати ризики, пов'язані з транскордонною діяльністю. OSINT, який охоплює загальнодоступну інформацію з різних джерел, таких як соціальні мережі, бази даних, новинні агентства та інші цифрові платформи, надає митникам широкий спектр розвідувальних даних. Ця здатність є особливо цінною для боротьби з різними формами незаконної торгівлі, включаючи торгівлю контрабандою, обхід санкцій та відмивання грошей. У зв'язку зі зростаючою складністю глобальних ланцюжків поставок і розвитком цифрових інструментів митні органи використовують OSINT для моніторингу потенційних загроз, відстеження переміщення товарів з високим рівнем ризику та прогнозування нових моделей незаконної діяльності. Крім того, OSINT підтримує більш ефективну міжвідомчу співпрацю, надаючи дані, якими можна поділитися з правоохоронними органами та іншими партнерами, посилюючи загальні зусилля з правозастосування та підвищуючи точність оцінок ситуації та заходів впливу. Завдяки використанню передової аналітики, OSINT дає змогу митниці діяти проактивно, а не реактивно, в глобальному середовищі, що швидко

змінюється. Це виявилось важливим для посилення контролю за дотриманням правил торгівлі та міжнародних угод, що відповідає світовим тенденціям до більшої прозорості та підзвітності у сфері дотримання митних правил.

Документ під назвою «Розкриття цінності розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) для митного контролю» (“Unlocking the Value of Open-Source Intelligence (OSINT) for Customs Enforcement”) є звітом про дослідження, опублікованим Всесвітньою митною організацією (ВМО) у липні 2024 року¹. Цей звіт має на меті дослідити, як митні адміністрації можуть використовувати розвідувальні дані з відкритих джерел для вдосконалення своєї практики правозастосування.

Передумовами для прийняття документа «Розкриття цінності розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) для митного контролю» є фундаментальне розуміння OSINT та його актуальності для митних операцій, а також створення орієнтирів для його імплементації. Це передбачає визнання критичної важливості OSINT для вдосконалення практики правозастосування, особливо в нестабільних і конфліктних ситуаціях. Митні адміністрації повинні співпрацювати з різними відомствами з метою забезпечення доступу до різноманітних джерел даних і розвитку партнерських відносин, які полегшують обмін інформацією. Крім того, навчальні семінари та пілотні програми, такі як ті, що проводяться ВМО, мають важливе значення для підготовки персоналу митниці до ефективного використання OSINT. Для успішного впровадження необхідний чіткий намір інтегрувати OSINT в існуючі митні процеси та вирішувати потенційні проблеми за допомогою стратегічного планування.

У документі «Розкриття цінності розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) для митного контролю» наголошується на зростаючій важливості розвідувальних даних з відкритих джерел для вдосконалення митних процедур. Він визначає OSINT як збір та аналіз загальнодоступної інформації, яка може сприяти прийняттю рішень та операційній ефективності. У звіті наголошується, як OSINT може доповнити традиційні джерела

¹ Unlocking the Value of Open-Source Intelligence (OSINT) for Customs Enforcement. July 2024. URL: <https://bib.opensourceintelligence.biz/STORAGE/2024.%20unlocking%20the%20value%20of%20open%20source%20intelligence.pdf>

розвідки, надаючи митним органам своєчасні та актуальні дані для боротьби з незаконною діяльністю. Використовуючи OSINT, митні органи можуть покращити свою здатність виявляти загрози, оцінювати ризики та посилювати дотримання правил торгівлі.

Одним із ключових моментів, які обговорюються в документі, є доступність та економічна ефективність OSINT у порівнянні із засекреченою розвідкою. Інформація з відкритих джерел легко доступна на різних платформах, включаючи соціальні мережі, урядові звіти та академічні публікації. Така доступність дозволяє митним органам збирати розвідувальну інформацію без значних фінансових інвестицій, які часто асоціюються з традиційними методами збору розвідувальної інформації. Крім того, швидке поширення інформації в мережі Інтернет дає змогу митникам швидко реагувати на загрози, що виникають. У звіті підкреслюється, що використання OSINT може призвести до більш обґрунтованих процесів прийняття рішень.

У документі також окреслено практичне застосування OSINT у сфері митного контролю. Він передбачає, що митні адміністрації можуть використовувати інформацію з відкритих джерел для оцінки ризиків, виявлення шахрайства та маршрутів контрабанди. Аналізуючи тенденції та закономірності в загальнодоступних даних, митні органи можуть удосконалити свої операційні стратегії та більш ефективно визначати пріоритети перевірок. Крім того, OSINT може допомогти у моніторингу дотримання правил торгівлі, надаючи інформацію про поведінку ринку та потенційні порушення. Відповідні ілюстрації демонструють, як інтеграція OSINT у митні процедури може призвести до покращення результатів правозастосування.

Міжвідомча співпраця є ще одним важливим аспектом, висвітленим у звіті. Ефективна імплементація OSINT потребує співпраці між митними органами та іншими правоохоронними органами, а також партнерства з суб'єктами приватного сектору. Обмін інформацією та ресурсами між відомствами підвищує загальну ефективність розвідувальних операцій. У документі наголошується, що побудова культури співпраці має важливе значення для максимізації переваг OSINT. Такі партнерства можуть полегшити доступ до різноманітних джерел

даних та сприяти комплексному підходу до боротьби з транскордонною злочинністю.

У звіті також розглядаються потенційні проблеми, пов'язані з впровадженням OSINT-практик у митних органах. Він вказує на занепокоєння, пов'язані з конфіденційністю даних, дезінформацією та потребою в надійних аналітичних можливостях. Митні органи повинні розробити чіткі правила відповідального збору та використання інформації з відкритих джерел, забезпечуючи при цьому дотримання законодавчої бази. Крім того, навчальні програми необхідні для того, щоб озброїти персонал навичками, необхідними для ефективного аналізу та інтерпретації OSINT. Вирішуючи ці проблеми на випередження, митні адміністрації можуть посилити свою здатність використовувати розвідувальні дані з відкритих джерел.

Наголошується на навчанні та ініціативах з розбудови потенціалу як на життєво важливих компонентах для успішного впровадження OSINT. Документ заохочує митні адміністрації інвестувати в навчальні семінари, які зосереджені на методологіях OSINT та аналітичних методах. Ці програми повинні бути спрямовані на створення кваліфікованої робочої сили, здатної орієнтуватись в складнощах збору та аналізу даних з відкритих джерел. Більше того, пілотні проекти можуть слугувати цінним полігоном для розробки найкращих практик використання OSINT у конкретних контекстах. Сприяючи формуванню культури постійного навчання, митні органи можуть ефективніше адаптуватися до викликів, що виникають.

Підсумовуючи, варто зазначити, що документ «Розкриття цінності розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) для митного контролю» надає переконливі аргументи на користь інтеграції OSINT у митні операції. У звіті наголошується на перевагах доступності, економічної ефективності та своєчасної інформації, яку розвідка на основі відкритих джерел пропонує для посилення правозастосовних можливостей. У ньому окреслено практичне застосування та водночас наголошується на важливості міжвідомчої співпраці й вирішенні потенційних проблем, пов'язаних із впровадженням OSINT. Ініціативи з навчання відіграють вирішальну роль у розбудові потенціалу персоналу митної справи, забезпечуючи його оснащення для ефективного використання інформації з відкритих джерел.

Зрештою, прийняття OSINT надає митним органам стратегічну можливість посилити свої зусилля з контролю за дотриманням законодавства в умовах дедалі складнішого глобального торговельного середовища.

Також значення OSINT високо оцінене і з позицій практики підрозділів фінансової розвідки¹.

OSINT слугує критично важливою ланкою для сприяння співпраці між митними органами та підрозділами фінансової розвідки, надаючи можливості розвитку спільних платформ для аналізу та обміну загальнодоступними даними. Використовуючи OSINT, ці організації можуть виявляти ризики, що перетинаються у сферах їхньої відповідальності, такі як незаконні фінансові потоки, пов'язані з відмиванням грошей на основі торгівлі (TBML), ухилення від санкцій або інші фінансові злочини, спричинені транскордонними транзакціями. Митні органи можуть використовувати OSINT для відстеження підозрілих товарів або партій, тоді як ПФР аналізують пов'язані фінансові операції, що дає змогу отримати повне розуміння незаконних мереж. Інтеграція OSINT у спільні операції також підвищує прозорість і узгодженість операцій, сприяючи обміну оперативною інформацією в режимі реального часу без ризиків розголошення відомчих таємниць. Крім того, OSINT посилює здатність виявляти приховані зв'язки між суб'єктами, що працюють як у торговельному, так і у фінансовому секторах, сприяючи більш надійній оцінці ризиків та стратегіям правозастосування, які стають ефективнішими від об'єднаного досвіду обох установ.

7.2. Роль правоохоронних функцій митних органів у подоланні кризових ситуацій

Митні органи традиційно зосереджуються на регулюванні обігу товарів, які ввозяться до країни та вивозяться з неї, що включає стягнення митних платежів і забезпечення

¹ Use of Open Source in FIUs' Operational & Strategic Analysis. Public Summary. May 2023. URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2023/07/202302-IEWG-Report-Use-of-OSINT-in-FIU-Operational-and-Strategic-Analysis-Sanitized-Version_FINAL3.pdf

дотримання торгового законодавства. Однак у світовій практиці їхні обов'язки значно розширилися у відповідь на глобальні виклики, такі як контрабанда, торгівля наркотиками й тероризм. Як наслідок, від митних органів все частіше очікують участі в правоохоронних діях, які колись були виключною компетенцією поліції чи служб безпеки.

Для ефективного виконання митними органами правоохоронних функцій їм мають бути надані відповідні законодавчі повноваження. Це включає повноваження зупиняти й допитувати осіб, оглядати товари та документацію, проводити обшуки та затримувати підозрюваних у правопорушеннях. Міжнародний валютний фонд (МВФ) наголошує, що митне законодавство в ідеалі має передбачати повноваження, які є незалежними, але доповнюють повноваження правоохоронних органів². Таке розмежування допомагає запобігти дублюванню функцій, водночас забезпечуючи ефективне реагування митниці на незаконну діяльність на кордонах. Ефективність митних органів часто залежить від співпраці з іншими правоохоронними органами. МВФ зазначає, що успішні митні операції залежать від якості відносин з правоохоронними, військовими та імміграційними службами. Така співпраця сприяє обміну розвідувальними даними й ресурсами, що має вирішальне значення для боротьби з транскордонною злочинністю. Багато митних органів уклали офіційні угоди з іншими відомствами для полегшення цієї співпраці.

Водночас причиною суттєвих занепокоєнь щодо розширення ролі митниці у правоохоронній сфері є потенційна можливість зловживання владою. Тому МВФ наголошує на необхідності гарантій захисту громадян від можливих зловживань з боку митних службовців, які наділені широкими повноваженнями. Це вимагає ретельних механізмів навчання та нагляду за забезпеченням того, щоб працівники митниці діяли в межах закону. У міру того, як розвиваються глобальні торговельні норми, наприклад, ті, що стосуються екологічних проблем або корпоративної відповідальності, митні

² Nagy János, LeDrew William Customs Enforcement and Cooperation with Other Administrations. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH006.xml>

органи повинні відповідним чином адаптувати свої стратегії правозастосування. Це включає розвиток нових компетенцій в управлінні ризиками та зборі розвідувальної інформації для ефективного реагування на сучасні виклики. Здатність забезпечувати дотримання відповідних правил може ще більше виправдати необхідність залучення митними органами правоохоронних функцій.

Певні корисні орієнтири містить документ Європейського Союзу – Стратегія митного співробітництва у сфері правоохоронної діяльності та її внесок у внутрішню безпеку ЄС (Strategy for customs cooperation in the area of law enforcement and its contribution to the internal security of the EU, 2023/C 217/02)¹.

Ця стратегія ґрунтується на успіхах попередніх стратегій, зберігаючи позитивні моменти, виявлені під час їх впровадження, і спрямована на подальше вдосконалення. Нещодавні критичні події, такі як неспровокована та невинуватена війна росії проти України, пандемія COVID-19 та вихід Великої Британії з Європейського Союзу (Brexit), мали значний вплив на глобальний потік товарів, і пов'язані з цим ризики зросли. Нова інформаційна система надання попередньої інформації про вантажі має посилити потенціал митниці в сфері управління ризиками. Це також відкриє нові можливості для покращення співпраці між митницею та іншими державними органами. У зв'язку з цим варто розглянути можливу сумісність між відповідними інформаційними системами митниці й органів юстиції та внутрішніх справ.

Загальною метою цієї стратегії є зміцнення митного співробітництва у сфері правозастосування, зокрема шляхом реагування на інциденти, загрози, ризики та кризи, пов'язані з безпекою, а також забезпечення ефективного реагування на транскордонні злочини. Успішна реалізація цієї стратегії дасть змогу відповісти на виклики, що стоять перед митними органами, та загрози внутрішній безпеці ЄС. Митним органам у співпраці з іншими правоохоронними органами й компетентними інституціями, агентствами та органами

¹ Strategy for customs cooperation in the area of law enforcement and its contribution to the internal security of the EU, 2023/C 217/02. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52023XG0620%2801%29>

ЄС пропонується вжити відповідних заходів та сприяти ефективній реалізації цієї стратегії. Заходи, що вживаються з цією метою, повинні стосуватись практичних аспектів співробітництва в галузі митних і правоохоронних органів і повинні, де це можливо і доцільно, бути узгоджені з ЕМРАСТ та іншими ініціативами ЄС у сфері правоохоронних органів, уникаючи дублювання.

Митні органи зіштовхуються зі значними проблемами в умовах відсутності належних законодавчих повноважень, що може серйозно перешкоджати їхній ефективності у забезпеченні дотримання законів та нормативно-правових актів.

1. Не маючи достатніх законодавчих повноважень, митні працівники не можуть виконувати основні правозастосовні функції. Їм може не вистачати повноважень зупиняти і допитувати окремих осіб, оглядати товари або ефективно вилучати контрабанду. Це обмеження ускладнює для митниці боротьбу з незаконною діяльністю, такою як контрабанда та торгівля людьми, оскільки вона не може вжити необхідних заходів без правового підґрунтя.

2. Митні органи, які діють без чітких юридичних повноважень, більш вразливі до юридичних скарг. Це може призвести до ускладнень у примусових діях, коли підозрювані можуть оскаржувати законність митних процедур у суді. Відсутність визначених повноважень може підірвати довіру й авторитет митних органів, зробивши їх менш ефективними у правоохоронній діяльності

3. Відсутність відповідних повноважень часто призводить до неадекватних систем штрафних санкцій за недотримання вимог. Не маючи можливості накладати значні штрафні санкції, митним органам може бути складно стримувати незаконну діяльність. Ефективне правозастосування вимагає диференційованої системи покарань, яка відображає тяжкість порушень; Без цього дотримання вимог може не бути належним чином забезпечене.

4. Митні органи часто співпрацюють з іншими правоохоронними органами. Однак без необхідної законодавчої бази співпраця може бути ускладнена. Митниця може бути не в змозі обмінюватися інформацією або ефективно проводити спільні операції, що має вирішальне значення для

боротьби зі складними транскордонними злочинами, які потребують координації зусиль різних відомств.

5. Очікується, що зі зростанням електронної комерції та збільшенням обсягів торгівлі митні органи швидко адаптуються до нових викликів, таких як вантажі з низькою вартістю та екологічні норми. Недостатність повноважень може перешкоджати їхній здатності впроваджувати сучасні стратегії правозастосування, які ефективно враховують цю мінливу динаміку торгівлі.

6. Незаконна торгівля товарами продовжує становити значну загрозу глобальній безпеці. Митним органам, які не мають достатніх повноважень, складно ефективно блокувати ці торговельні потоки. Складність незаконної торгівлі часто потребує передових методів розслідування, застосування яких вимагає надійних юридичних повноважень.

Надання митним органам повноважень правоохоронних органів має багато переваг, які забезпечують ефективність боротьби з правопорушеннями, зміцнення національної безпеки та економічну стабільність. По-перше, митні органи є першою лінією захисту від контрабанди, включно з незаконним обігом наркотиків, зброї та культурних цінностей. Їх правоохоронний статус дозволяє оперативно розслідувати порушення і притягати винних до відповідальності, що зменшує економічні втрати держави. Особливо важливим є те, що вони можуть виявляти ухилення від сплати митних платежів, які завдають значної шкоди державному бюджету.

Митні органи також відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Вони здатні виявляти загрози, пов'язані з тероризмом, наприклад, спроби ввезення компонентів для терактів або незаконного озброєння. Додатково, їх участь у інтегрованому управлінні кордонами підвищує ефективність захисту територіальної цілісності держави. Оперативність дій митних органів є ще одним вагомим аргументом. У разі виявлення правопорушення вони можуть діяти негайно, не залучаючи інші правоохоронні структури, що значно скорочує час реагування та знижує ризики.

Міжнародний досвід також свідчить про доцільність надання митним органам правоохоронного статусу. У багатьох країнах ЄС, таких як Франція, Німеччина та Італія, митниці виконують

функції правоохоронних органів, що дозволяє їм брати участь у міжнародному співробітництві через структури на кшталт Europol або OLAF. Крім того, Всесвітня митна організація активно підтримує розширення повноважень митниці в правоохоронній сфері, що відповідає міжнародним стандартам.

Надання митним органам правоохоронних функцій також сприяє впровадженню комплексного підходу до управління ризиками. Використання сучасних аналітичних інструментів дозволяє не тільки прогнозувати ризики, але й оперативно запобігати їх реалізації. Це включає затримання підозрілих вантажів, перевірку документів та доступ до баз даних інших правоохоронних органів. Усе це забезпечує зростання економічної ефективності та запобігання бюджетним втратам, пов'язаним із контрабандою та шахрайством.

Додатково, митні органи можуть ефективніше запобігати ввезенню небезпечних товарів, таких як неякісні ліки або шкідливі хімікати, що захищає здоров'я населення та довкілля. Таким чином, інтеграція правоохоронних функцій до компетенції митниці підвищує рівень безпеки, забезпечує ефективне управління економічними ризиками та сприяє створенню прозорого та справедливого бізнес-середовища.

Надання митним органам повноважень правоохоронних органів є ключовим кроком у боротьбі з відмиванням грошей через торгівлю (TBML). TBML є складним фінансовим злочином, що використовує міжнародні торговельні операції для приховування незаконних доходів. Завдяки безпосередньому доступу до інформації про переміщення товарів, митні органи займають унікальне становище для виявлення та припинення таких схем.

Митні органи можуть аналізувати торговельні операції на предмет їх відповідності ринковим умовам, виявляючи випадки значних розбіжностей у цінах, кількості чи описах товарів. Такі аномалії часто є індикаторами схем TBML. Розширення їхніх повноважень дозволить їм не лише зупиняти підозрілі вантажі, а й розпочинати розслідування, збирати докази та притягати до відповідальності учасників злочинних схем. Додатково, митні органи мають можливість співпрацювати з фінансовими установами для виявлення зв'язків між торговельними операціями та підозрілими фінансовими

транзакціями. Це дозволить забезпечити системний підхід до боротьби з TBML, коли поєднуються дані з фінансового та торговельного секторів. Правоохоронні повноваження забезпечать митникам доступ до таких даних і можливість оперативно реагувати на порушення.

Ще одним важливим аспектом є міжнародна співпраця. TBML є транскордонною проблемою, і митні органи можуть ефективніше взаємодіяти з іноземними партнерами, якщо вони мають правоохоронний статус. Це включає обмін інформацією про підозрілі торговельні операції, участь у міжнародних розслідуваннях та участь у розробці стандартів для виявлення TBML. Крім того, боротьба з TBML вимагає постійного моніторингу глобальних торговельних потоків. Митні органи, наділені правоохоронними повноваженнями, можуть створювати спеціалізовані підрозділи для аналізу ризиків у цій сфері, використовуючи сучасні аналітичні технології. Це підвищить ефективність виявлення схем відмивання грошей через торгівлю, що часто ховаються за великими обсягами легальних операцій.

Таким чином, правоохоронні повноваження дозволять митним органам діяти більш цілеспрямовано та ефективно в боротьбі з TBML, зміцнюючи фінансову стабільність і запобігаючи використанню торговельних систем для незаконної діяльності. Це також сприятиме підвищенню довіри до міжнародної торговельної системи та забезпеченню її прозорості.

Надання митним органам правоохоронних повноважень є важливим інструментом у боротьбі з сучасними глобальними загрозами, такими як тероризм, поширення зброї масового знищення та обходи міжнародних санкцій. Митні органи знаходяться на передовій лінії контролю міжнародних потоків товарів, що робить їх ключовим елементом у запобіганні ввезенню чи вивезенню небезпечних матеріалів, які можуть використовуватися терористами. Розширення їхніх повноважень дозволить оперативніше виявляти та припиняти такі правопорушення, використовуючи сучасні інструменти моніторингу та співпрацю з іншими правоохоронними структурами.

Одним із найважливіших ризиків є нелегальний обіг компонентів, які можуть використовуватися для створення зброї

масового знищення, таких як ядерні, хімічні чи біологічні матеріали. Митні органи можуть відігравати вирішальну роль у виявленні цих матеріалів на етапі перетину кордону, використовуючи розвідувальні дані та спеціалізоване обладнання для перевірки вантажів. Наявність правоохоронних повноважень дозволить митникам не лише вилучати такі матеріали, але й проводити розслідування щодо ланцюга постачання, виявляючи організаторів і замовників.

Обхід міжнародних санкцій є ще одним важливим викликом. Терористичні організації та країни, що підтримують їх, країни-спонсори тероризму часто використовують складні схеми, щоб уникнути економічних і технологічних обмежень, накладених міжнародною спільнотою. Наділивши митні органи правоохоронними функціями, можна підвищити ефективність виявлення санкційних порушень, таких як незаконне постачання високотехнологічних товарів подвійного призначення. Це забезпечить суворіший контроль за виконанням міжнародних обмежень і посилить партнерську мережу системи санкцій.

Митні органи також є важливим партнером правоохоронних органів і підрозділу фінансової розвідки у боротьбі з фінансуванням тероризму. Їх здатність аналізувати потоки, пов'язані з міжнародною торгівлею, сприяє виявленню підозрілих транзакцій. Це дає можливість швидко реагувати на загрози, пов'язані з відмиванням коштів, які використовуються для фінансування терористичних операцій. У поєднанні з доступом до міжнародних баз даних та співпрацею з іншими державними органами, митниці можуть ефективно діяти на перетині систем економічної безпеки та правоохоронної діяльності.

Таким чином, розширення повноважень митних органів у напрямі правоохоронної діяльності створює потужний механізм для боротьби з глобальними загрозами, сприяє міжнародній безпеці та зміцнює виконання санкційних режимів. Це також підвищує здатність держави ефективно реагувати на нові виклики й захищати свої національні інтереси.

Узагальнено структурно-логічну схему аргументів на користь наділення митних органів правоохоронними повноваженнями викладено у рис. 7.1.

Рис. 7.1. Система аргументації щодо надання митним органам правоохоронних повноважень (Складено авторами)

У площині законодавства, наприклад, у Митному кодексі вказані міркування можуть бути сформульовані, як базовий варіант, таким чином:

Стаття. Правоохоронний статус митних органів

1. Правоохоронні функції митних органів

Митні органи є спеціалізованими державними правоохоронними органами, які виконують функції протидії митним правопорушенням, захисту державних інтересів у сфері зовнішньоекономічної діяльності та сприяння міжнародній безпеці.

2. Основні напрями правоохоронної діяльності митних органів

Митні органи здійснюють правоохоронну діяльність за такими напрямками:

2.1. Протидія митним правопорушенням:

виявлення, розслідування та попередження фактів незаконного переміщення через митний кордон товарів, транспортних засобів, валюти, культурних цінностей та інших об'єктів;

боротьба з контрабандою, у тому числі зброї, наркотичних речовин, прекурсорів, товарів подвійного призначення.

2.2. Запобігання фінансовим злочинам:

виявлення схем ухилення від сплати митних платежів;

протидія схемам відмивання грошей, порушення та обходу санкцій, визначених Законом України «Про санкції» та міжнародними угодами України.

2.3. Сприяння міжнародній безпеці:

участь у заходах із запобігання транскордонному тероризму;

контроль за дотриманням режимів міжнародних санкцій та нерозповсюдження зброї масового знищення.

2.4. Забезпечення інформаційної взаємодії:

моніторинг та аналіз даних про міжнародний товарообіг для виявлення ризиків у режимі реального часу;

участь у міжнародних програмах обміну даними;

захист інформації згідно чинного законодавства.

3. Повноваження у сфері правоохоронної діяльності

Для виконання завдань у правоохоронній сфері митні органи мають право:

проводити огляд, обшук, вилучення, арешт і конфіскацію об'єктів, які є предметами порушень митного законодавства та скоєння інших видів правопорушень у сфері митного контролю;

ініціювати адміністративні та кримінальні провадження за фактами виявлених правопорушень;

взаємодіяти з іншими правоохоронними органами України та міжнародними організаціями для боротьби з митними правопорушеннями та іншими правопорушеннями у сфері митного контролю;

отримувати та перевіряти узагальнені матеріали про підозрілі фінансові операції, що надаються Спеціально уповноваженим органом;

виконувати інші правоохоронні та інформаційно-аналітичні функції згідно чинного законодавства.

4. Міжнародне співробітництво

Митні органи здійснюють правоохоронну діяльність у співпраці з міжнародними організаціями, включаючи Всесвітню митну організацію, Інтерпол, Європол та інші структури, а також з митними адміністраціями іноземних держав з метою обміну інформацією, спільного розслідування правопорушень та участі в спільних правоохоронних операціях.

5. Забезпечення прав громадян і юридичних осіб

У своїй правоохоронній діяльності митні органи зобов'язані дотримуватися прав і свобод громадян, захищати законні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, діяти в межах законодавства та забезпечувати прозорість своїх дій.

Надання митним органам статусу правоохоронного органу є доцільним кроком у сучасних умовах глобалізації та зростання транскордонних загроз. Це дасть змогу посилити боротьбу з контрабандою, схемами відмивання грошей у торгівлі, обходом санкцій, незаконним обігом зброї масового знищення та іншими формами організованої транскордонної злочинності. Розширення повноважень митних органів у правоохоронній сфері сприятиме більш ефективній протидії фінансовим правопорушенням, підвищенню рівня національної та міжнародної безпеки, а також поглибленню співпраці з іншими правоохоронними структурами й міжнародними партнерами. У підсумку це підвищить ефективність контролю над зовнішньоекономічною діяльністю та захисту державних інтересів у сучасному світі.

ВИСНОВКИ

Відповідно до предмету, об'єкту та мети НДНТР «Формування ефективної системи взаємодії митних органів та підрозділів фінансової розвідки» були визначені та сформульовані завдання дослідження. Їх виконання дало змогу дійти таких висновків:

1. Ефективна система взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки передбачає не лише інтеграцію інформаційних платформ, але й уніфікацію стандартів оцінки ризиків. Узгоджені критерії ризикових операцій сприяють кращій координації дій та підвищують точність і швидкість виявлення підозрілих операцій. Крім того, важливо створювати правову основу для використання цих платформ у спільних розслідуваннях, що зменшує юридичні бар'єри до обміну даними між різними державними органами.

2. Впровадження технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн, потребує паралельного розвитку інституційних механізмів їхнього використання. Наприклад, блокчейн дозволяє не лише покращити прозорість ланцюгів поставання, але й забезпечує незмінність даних, що є важливим для юридичної ваги доказів у розслідуваннях. Використання штучного інтелекту у прогностичній аналітиці може допомогти митним органам і фінансовій розвідці виявляти нові схеми обходу санкцій і незаконних операцій, навіть до їх повної реалізації.

3. Міжнародна співпраця в рамках глобальних ініціатив, таких як рекомендації FATE, Всесвітньої митної організації та Еґмонтської групи, дозволяє Україні адаптувати найкращі світові практики до національних реалій. Спільна робота над впровадженням рекомендацій у сфері митного контролю та фінансового моніторингу, а також активна участь у трансграничних розслідуваннях підвищують здатність України протидіяти глобальним загрозам. Водночас це забезпечує гармонізацію національного законодавства із міжнародними стандартами, що важливо для подальшої євроінтеграції.

4. Підвищення кваліфікації кадрів є ключовим фактором успіху у впровадженні сучасних технологій і методів взаємодії. Створення навчальних програм, що базуються на рекомендаціях міжнародних організацій, забезпечує готовність фахівців митних органів і підрозділів фінансової розвідки до використання інноваційних інструментів. Особливу увагу слід приділяти розвитку навичок аналізу великих даних і прогностичної аналітики, а також підготовці фахівців для участі у міжнародних розслідуваннях.

5. Політика на державному рівні повинна враховувати необхідність систематичного оновлення підходів до боротьби з фінансовими злочинами. Наприклад, зміни до законодавства за зразком Директиви 2024/1226 ЄС, які стосуються криміналізації порушень санкцій, є актуальними для зміцнення правового підґрунтя. Вони забезпечують чіткі рамки для участі митних органів і фінансової розвідки у паралельних розслідуваннях, що дозволяє краще координувати зусилля державних інституцій.

6. Гнучкість і адаптивність системи взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки є критично важливими в умовах швидкозмінюваного фінансового середовища. Регулярний аналіз нових загроз, таких як зміна схем фінансових махінацій або використання цифрових валют для незаконних операцій, вимагає швидкого коригування стратегій. Інтеграція прогностичної аналітики, розширеної обробки даних у режимі реального часу та алгоритмів машинного навчання дозволяє ефективно реагувати на нові виклики й забезпечувати безпеку національної економіки.

7. Надання митним органам статусу правоохоронного органу є важливим кроком для посилення боротьби з транскордонними загрозами в умовах глобалізації. Це дозволить ефективніше протидіяти контрабанді, схемам відмивання грошей, обходу санкцій, незаконному обігу зброї масового знищення та іншим видам організованої злочинності. Розширення повноважень митних органів у правоохоронній сфері сприятиме кращій боротьбі з фінансовими правопорушеннями, зміцненню національної та міжнародної безпеки, а також розвитку співпраці з іншими правоохоронними установами й міжнародними партнерами. У результаті це підвищить ефективність контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та захист державних інтересів у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар О. Ю., Виноградчий В. І. Формування профілів ризику в митній справі. *Київський економічний науковий журнал*. № 3. 2023. С. 14–17.
2. Державна служба фінансового моніторингу України. Офіційна сторінка. URL: <https://fmu.gov.ua/>
3. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text
4. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016. № 158. Zahalni pravyla etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtziv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia : Nakaz Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby vid 05.08.2016. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>
5. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
6. Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
7. Інформація щодо оприлюднення Звіту про проведення Національної оцінки ризиків (2022 рік). URL: <https://fmu.gov.ua/pages/djalnist/nacionalni-riziki/naczionalna-oczinka-rizikiv/oprilyudnennya-zvitu-pro-provedennya-naczionalnoji-oczinki-rizikiv.html>

8. Конвенція ООН проти корупції. Дата набрання чинності для України: 01.01.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
9. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. Дата набуття чинності для України: 21.05.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text
10. Кривонос Л. В. Міжнародний досвід державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=730>
11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/3261718-dokumenti/metodika-nacjonalnoji-ocinkini-rizikiv-vidmivannya-koshtiv-ta-finansuvannya-terorizmu-v-ukrajini-kopiya.html>
13. Мигаль М. ЄС запроваджує нові правила ввезення готівки. Главком: веб-сайт. 4 червня 2021 р. URL: <https://glavcom.ua/news/mitna-deklaraciya-jes-zaprovadzhuje-novi-pravila-vvezennya-gotivki-760644.html>
14. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
15. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (редакція на 26 червня 1999 року). Дата набрання чинності для України: 15.09.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text
16. Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-finansiv-ukraini>
17. Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text>

18. Національна оцінка ризиків. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/naczionalna-oczinka-rizikiv>
19. Неліпович О. В. Система управління ризиками як інструмент спрощення митних процедур в контексті євроінтеграції. *Modern Economics*. 2020. № 24 (2020). С. 119–124. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V24\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V24(2020)-19)
20. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 978-р СТРАТЕГІЯ розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text>
21. Програма стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року : Наказ Міністерства фінансів України від 17 січня 2022 року № 16. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/strategy/16.pdf>
22. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції 5193. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodo-vstanovlennya-kriminalnoi-vidpovidalnosti-za-porushennya-zakonodavstva-pro-sanktsii>
23. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text
24. Тищенко В. Ф., Кулик Ю. С. Митні ризики: сутність та управління. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>
25. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. 288 с.
26. Фененко А. В., Бухтіарова А. Г. Міжнародний досвід організації системи фінансового моніторингу. *Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 112–114.

27. Янушкевич, Д. А., Іванов, Л. С. Застосування вимог міжнародних стандартів ISO в системі управління ризиками в митній справі. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Технічні науки*. 2014. № 2 (52). С. 84–96.
28. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Germany. Mutual Evaluation Report. August 2022. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/mer/Mutual-Evaluation-Report-Germany-2022.pdf.coredownload.inline.pdf>
29. Borysenko O., Vasylyeva O., Katerna O., Masiuk I., Panakhi O. Modeling the Risks of the Global Customs Space. *Journal of Risk and Financial Management*. 2022. № 15 (12). DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm15120598>
30. Business Transformation and Innovation Division. URL: <https://www.cbp.gov/trade/ace/Innovation>
31. Chen, L., Hu, X., Liu, B. (2024). Fueling the Taking Charge Behaviors of Civil Servants: the Different Roles of Workload and Non-Economic Reward. *Journal of Chinese Political Science*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11366-023-09852-4>.
32. Civil Service: values and standards of behaviour. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/civil-service-code>
33. Clayton, B. C. *Commodity Markets and the Global Economy*. Cambridge University Press; 2015:i-iv. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/commodity-markets-and-the-global-economy/commodity-markets-and-financial-speculation/A483C5428E178A340F7297B7855A6178#>
34. Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism – MONEYVAL. Офіційна сторінка. URL: <https://www.coe.int/en/web/moneyval/>
35. Customs – FIU Cooperation Handbook. (2020). URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/report/wco_fiu_handbook_sanitised-public-version_wco_en.pdf?la=en
36. CUSTOMS – FIU COOPERATION HANDBOOK. WORLD CUSTOMS AND EGMOND GROUP – FIU COOPERATION HANDBOOK. PROJECT GROUP. URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2021/09/2020_CUSTOMS_-_FIU_Cooperation_Handbook.pdf

37. Customs and Border Protection: Innovation Team Has Opportunities to Mature Operations and Improve Performance. URL: <https://www.gao.gov/products/gao-22-105984>
38. Customs Enforcement Network. Офіційна сторінка. URL: <https://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/instruments-and-tools/cen-suite.aspx>
39. Customs programme. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/eu-funding-customs-and-tax/customs-programme_en
40. Customs risk management explained. URL: <https://www.cotecna.com/en/media/news/customs-risk-management-explained>
41. Customs Trade Partnership Against Terrorism (C-TPAT) International Supply Chain Security Risk Assessment Frequently Asked Questions. URL: <https://www.cma-cgm.com/assets/public/page-complex-documents-apl/ctpatfaq.pdf>
42. Customs: Modern risk management system helps customs authorities exchange real-time information. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/news/customs-modern-risk-management-system-helps-customs-authorities-exchange-real-time-information-2021-12-01_en
43. Customs-Trade Partnership Against Terrorism. Офіційна сторінка. URL: <https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/CTPAT>
44. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>
45. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1226>
46. Egmont Group. Офіційна сторінка. URL: <https://egmontgroup.org/>
47. FATF – Egmont Group (2020), Trade-based Money Laundering: Trends and Developments, FATF, Paris, France. URL: www.fatf-gafi.org/publications/methodandtrends/documents/trade-based-money-laundering-trends-anddevelopments.html

48. FATF 40 Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Standards%20-%2040%20Recommendations%20rc.pdf>
49. FATF Global Network. Офіційна сторінка. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/global-network.html>
50. Financial Action Task Force. Офіційна сторінка. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>
51. He, R., Li, S. (2020). What Affects the Innovative Behavior of Civil Servants? Survey Evidence from China. In: Xu, J., Ahmed, S., Cooke, F., Duca, G. (eds) Proceedings of the Thirteenth International Conference on Management Science and Engineering Management. ICMSEM 2019. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. Vol. 1002. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-21255-1_47
52. Helping companies trade seamlessly. URL: <https://www.ibm.com/case-studies/wetrade-blockchain-fintech-trade-finance>
53. IBM. URL: <https://www.ibm.com/us-en>
54. International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx
55. Kleiman, F., Jansen, S. J. T., Meijer, S., Janssen M. (2023). Understanding civil servants' intentions to open data: factors influencing behavior to disclose data. *Information Technology & People*. <https://doi.org/10.1108/ITP-12-2020-0893>
56. Kleiman, F., Janssen, M., Meijer, S., Jansen, S. (2020) Changing civil servants' behaviour concerning the opening of governmental data: evaluating the effect of a game by comparing civil servants' intentions before and after a game intervention. *Sage Journals*. Vol. 88, Is. 4. DOI: <https://doi.org/10.1177/00208523209622>.
57. Lam, K., Kong, E. W. S., Chiu, D. K. W., Ho, K. K. W. (2023). Knowledge-sharing attitude and behavior of civil servants: motivations behind rewards. *Aslib journal of information management*. DOI: 10.1108/AJIM-01-2023-0016
58. Matsudaira, T. Customs Administration and Digitalization. Customs Matters: Strengthening Customs Administration in a Changing World. Pp. 203–234. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH007.xml>

59. Matsudaira, T., Koh, J. Customs Administration and Digitalization. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH007.xml>
60. McCormick, W. Four Innovation Principles for Customs and Border Protection. URL: <https://www.govconwire.com/2019/06/four-innovation-principles-for-customs-and-border-protection/>
61. MONEYVAL (2022). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures. Lithuania. 3rd Enhanced Follow-up Report & Technical Compliance Re-Rating. December 2022. URL: <https://rm.coe.int/moneyval-2022-14-fur-lt/1680a9c7f1>
62. Nagy János, LeDrew William Customs Enforcement and Cooperation with Other Administrations. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH006.xml>
63. Pérez Azcárraga, A. A., San Juan, R. Chapter 5: Strengthening the Core Customs Processes through Integrated Risk Management. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400200120/CH005.xml>
64. Peters, B. Guy. (2021). Understanding Comparative Bureaucracy. Pp. 1–C1. T4. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198297253.003.0001>
65. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the assessment of the risk of money laundering and terrorist financing affecting the internal market and relating to cross-border activities (2019). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019SC0650&rid=1>
66. Risk management in the customs context. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-volume-1.pdf?db=web>
67. SAFE Framework of Standards 2021. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf>
68. Schanina, Y., Gilad, S. (2023). Civil servants' inter-departmental social ties as an impetus for voicing ideas for improvement. *Public Management Review*. <https://doi.org/10.1080/14719037.2023.2225523>

69. Standards of conduct for international civil service (2013). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000230879>
70. Strategy for customs cooperation in the area of law enforcement and its contribution to the internal security of the EU, 2023/C 217/02. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52023XG0620%2801%29>
71. Success Profiles – Civil Service Behaviours. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/717275/CS_Behaviours_2018.pdf
72. Suryani, S., Fachmi, M., Yahya, M., Tamsah, H. (2023). Structural Modeling Analysis of Public Service Motivation on Civil Servants' Performance through Innovative Behavior. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. DOI: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v10i10.5235>
73. The Everledger Platform. URL: <https://everledger.io/>
74. The FATF Recommendations International Standards on Combating Money Laundering and The Financing of Terrorism & Proliferation. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>
75. The four analytical approaches to customs risk management. URL: <https://www.cotecna.com/en/media/news/the-four-analytical-approaches-to-customs-risk-management>
76. The United Nations Convention against Corruption. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf
77. The United Nations Convention against Transnational Organized Crime. URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>
78. United Nations Office on Drugs and Crime. Офіційна сторінка. URL: <https://www.unodc.org/>
79. Unlocking the Value of Open-Source Intelligence (OSINT) for Customs Enforcement. JULY 2024. URL: <https://bib.open-sourceintelligence.biz/STORAGE/2024.%20unlocking%20the%20value%20of%20open%20source%20intelligence.pdf>
80. Use of Open Source in FIUs' Operational & Strategic Analysis. Public Summary. May 2023 <https://egmontgroup.org/>

- wp-content/uploads/2023/07/202302-IEWG-Report-Use-of-OSINT-in-FIU-Operational-and-Strategic-Analysis-Sanitized-Version_FINAL3.pdf
81. WCO Customs Risk Management Compendium. ANNEX 1: risk management techniques and tools. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/volume-1_annex.pdf?db=web
 82. WCO Customs Risk Management Compendium. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/risk-management-and-intelligence/risk-management-compendium-common-part.pdf?db=web>
 83. We.trade. URL: <https://www.eu-startups.com/directory/we-trade/>
 84. What are Effective Trade Compliance and Risk Management Strategies for Global Business Operations in Customs? URL: <https://wefreight.com/trade-compliance-risk-management-strategies/>
 85. Wise Persons Group on Challenges faced by Customs Minutes of the 5th meeting. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/bb3cbe0c-e331-442b-9bb5-f1d406cc91e7_en
 86. World Customs Organization. Офіційна сторінка. URL: <https://www.wcoomd.org/>

Наукове видання

ПРОКОПЕНКО Валерія Юріївна
ПІДХОМНИЙ Олег Михайлович
РЕВАК Ірина Олександрівна та ін.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ: РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА ПОТЕНЦІАЛ СИНЕРГІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Колективна монографія

Дизайн обкладинки	Анастасія Юдашкіна
Технічний редактор	Оксана Гринюк
Верстання	Юлія Семенченко

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 27.12.2024 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Bandera Pro. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 12,79. Наклад 300. Замовлення № 007м-0125.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.